

อภิธาน์นทนาการ

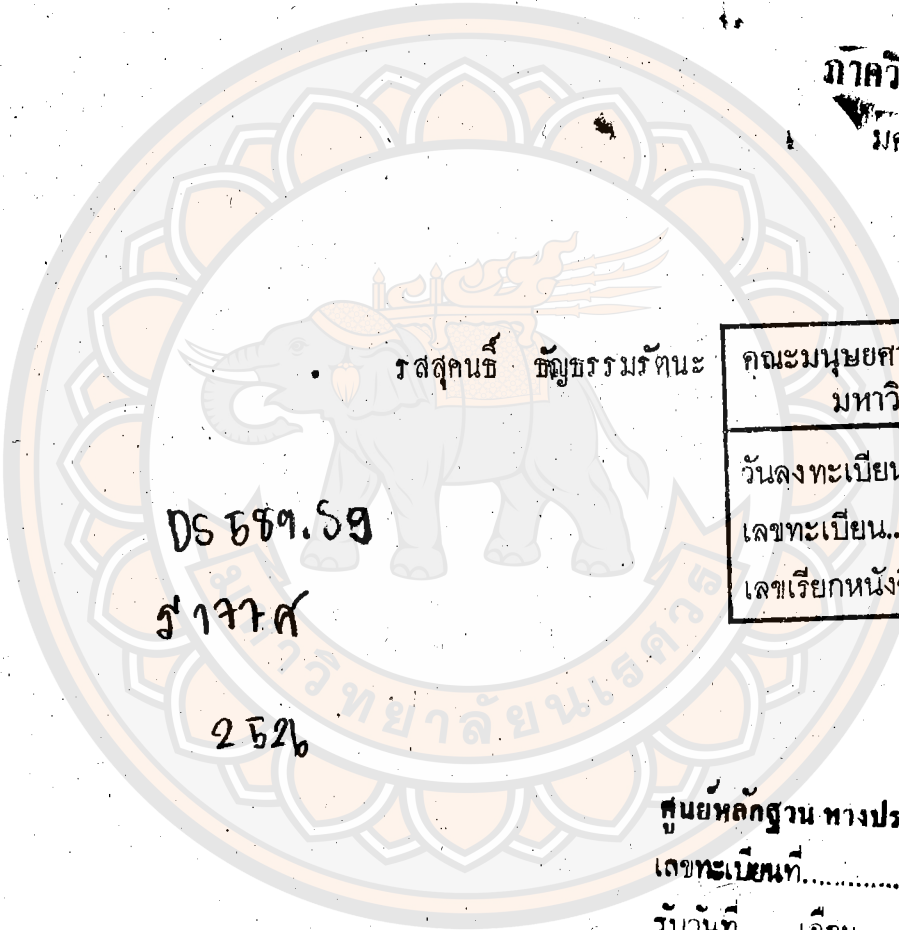
1412 5630

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ศิลปกรรมสุโขทัย : การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์

ภาควิชาประวัติศาสตร์
มศว. พิษณุโลก

รสสุคนธ์ ชัยธรรมรัตน์

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์	
วันลงทะเบียน	10 พ.ย. 2543
เลขทะเบียน	431108
เลขเรียกหนังสือ	DS 589.59

DS 589.59

ร.177ศ

2526

518

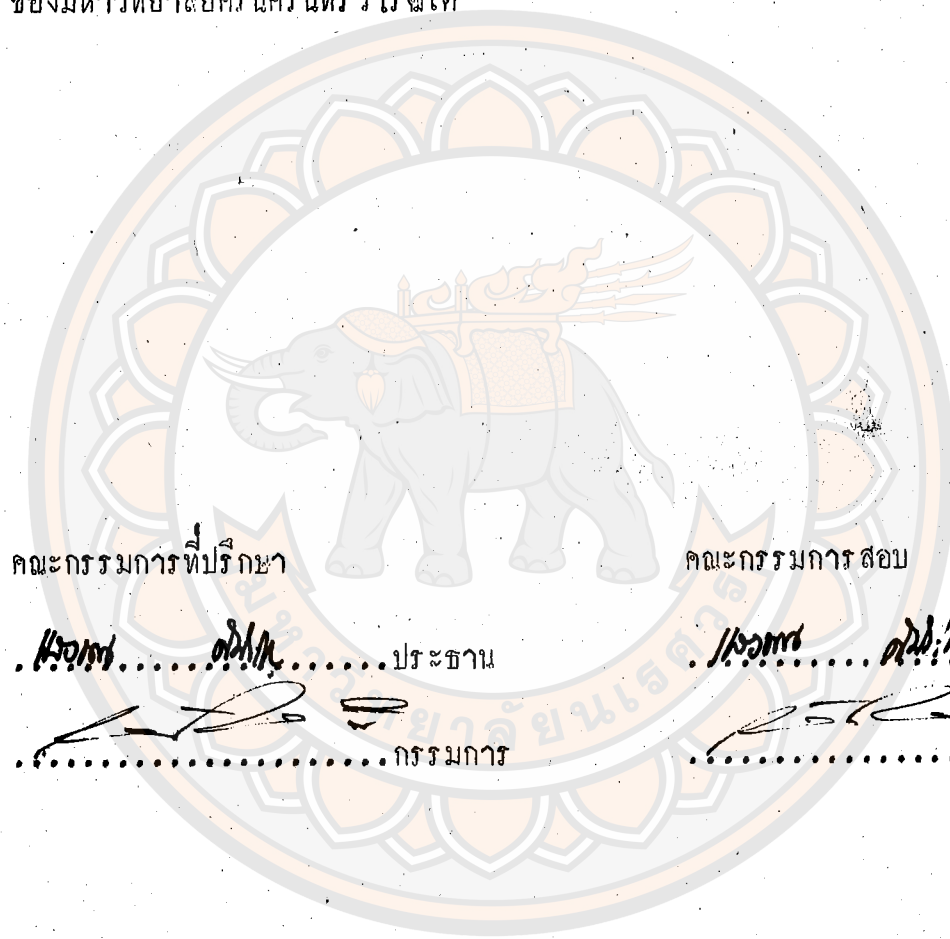
ศูนย์หลักฐาน ทางประวัติศาสตร์
เลขทะเบียนที่.....
รับวันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวิชา ประวัติศาสตร์นิพนธ์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก

ภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๒๖

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิสิตและคณะกรรมการสอบ ได้พิจารณา
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาตรี
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

คณะกรรมการที่ปรึกษา

คณะกรรมการสอบ

..... ประธาน

..... ประธาน

..... กรรมการ

..... กรรมการ

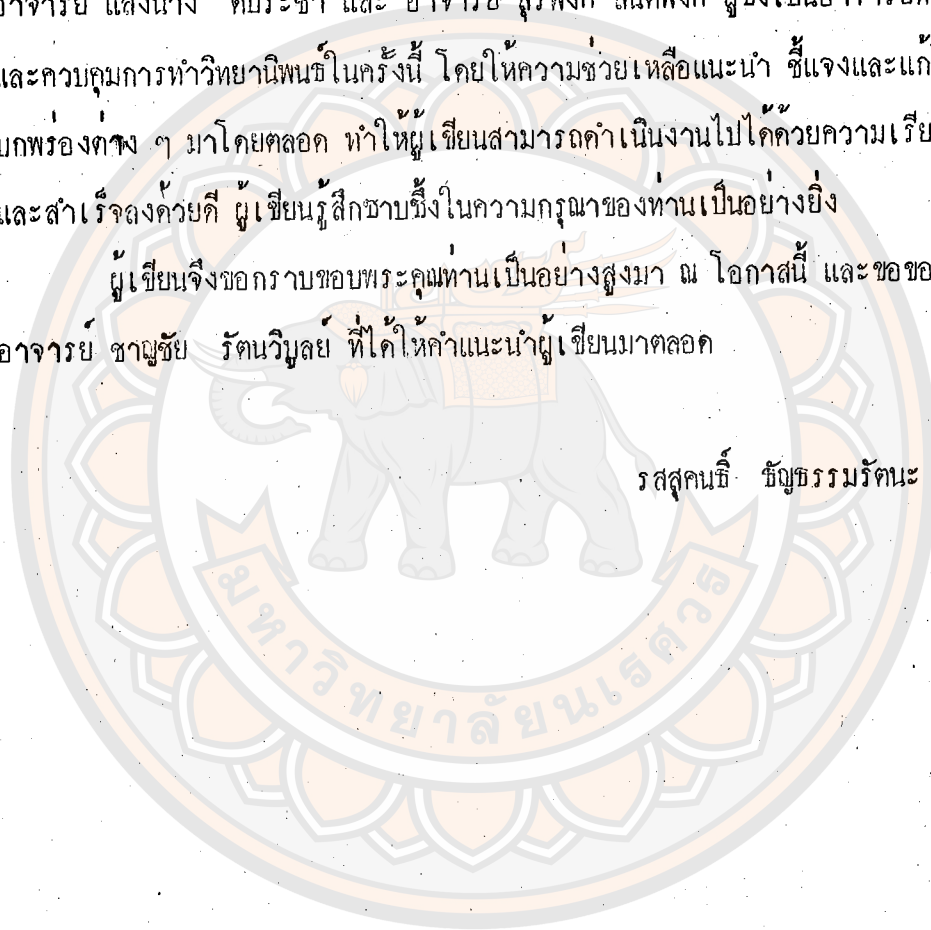
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
มคอ. ๕
.....

ประกาศคุณปรากฏ

การทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้สำเร็จไปด้วยดี เนื่องจากผู้เขียนได้รับความกรุณาจาก
อาจารย์ แสงนาง คีประชา และ อาจารย์ สุรพงศ์ สันติพงศ์ ผู้ซึ่งเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา
และควบคุมการทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้ โดยให้ความช่วยเหลือแนะนำ ชี้แจงและแก้ไขข้อ-
บกพร่องต่าง ๆ มาโดยตลอด ทำให้ผู้เขียนสามารถดำเนินงานไปได้ด้วยความเรียบร้อย
และสำเร็จลงด้วยดี ผู้เขียนรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาของท่านเป็นอย่างยิ่ง

ผู้เขียนจึงขอกราบขอบพระคุณท่านเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ และขอขอบคุณ
อาจารย์ ชาณัฐย์ รัตนวิบูลย์ ที่ได้ให้คำแนะนำผู้เขียนมาตลอด

รสสุคนธ์ ธีญชรรมรัตนะ

สารบัญ

บทที่

หน้า

บทนำ	
บทที่ ๑	๑
๑.๑ ความหมายของศิลปะ	๑
๑.๒ ประเภทของศิลปะ	๔
ก. วิจิตรศิลป์	๕
- สาขาของวิจิตรศิลป์	๕
ข. ประยุกต์ศิลป์	๗
- สาขาของประยุกต์ศิลป์	๗
บทที่ ๒	๑๐
๒.๑ ความหมายของสถาปัตยกรรม	๑๐
๒.๒ ประเภทของสถาปัตยกรรม	๑๒
๒.๓ จุดมุ่งหมายของสถาปัตยกรรม	๑๒
๒.๔ อิทธิพลที่ก่อให้เกิดสถาปัตยกรรมและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของ สถาปัตยกรรม	๒๔
๒.๕ สถาปัตยกรรมสมัยสุโขทัย (ลักษณะเด่น)	๒๗
ก. เจดีย์	๓๔
ข. โบสถ์ และ วิหาร	๓๔
ค. ปราสาทและมณฑป	๔๒

บทที่

หน้า

บทที่ ๓	ประติมากรรม	๕๕
๓.๑	ความหมายของประติมากรรม	๕๕
๓.๒	วัตถุประสงค์และความเชื่อ	๕๕
๓.๓	ลักษณะของประติมากรรม	๕๗
๓.๔	ประติมากรรมต่าง ๆ (โดยย่อ)	๖๐
๓.๕	อิทธิพลของอารยประเทศต่อประติมากรรมสมัยสุโขทัย ...	๗๑
๓.๖	ประติมากรรมสมัยสุโขทัย	๗๒
บทที่ ๔	จิตรกรรม	๘๑
๔.๑	ความหมายของจิตรกรรมทั่วไป	๘๑
๔.๒	จิตรกรรมไทย	๘๑
๔.๓	ลักษณะและประเภทของจิตรกรรมไทย	๘๘
๔.๔	จุดประสงค์และประโยชน์ของจิตรกรรมไทย	๘๑
๔.๕	จิตรกรรมสุโขทัย	๘๒
บทสรุป	.....	๘๘
บรรณานุกรม	.....	๑๐๒

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ

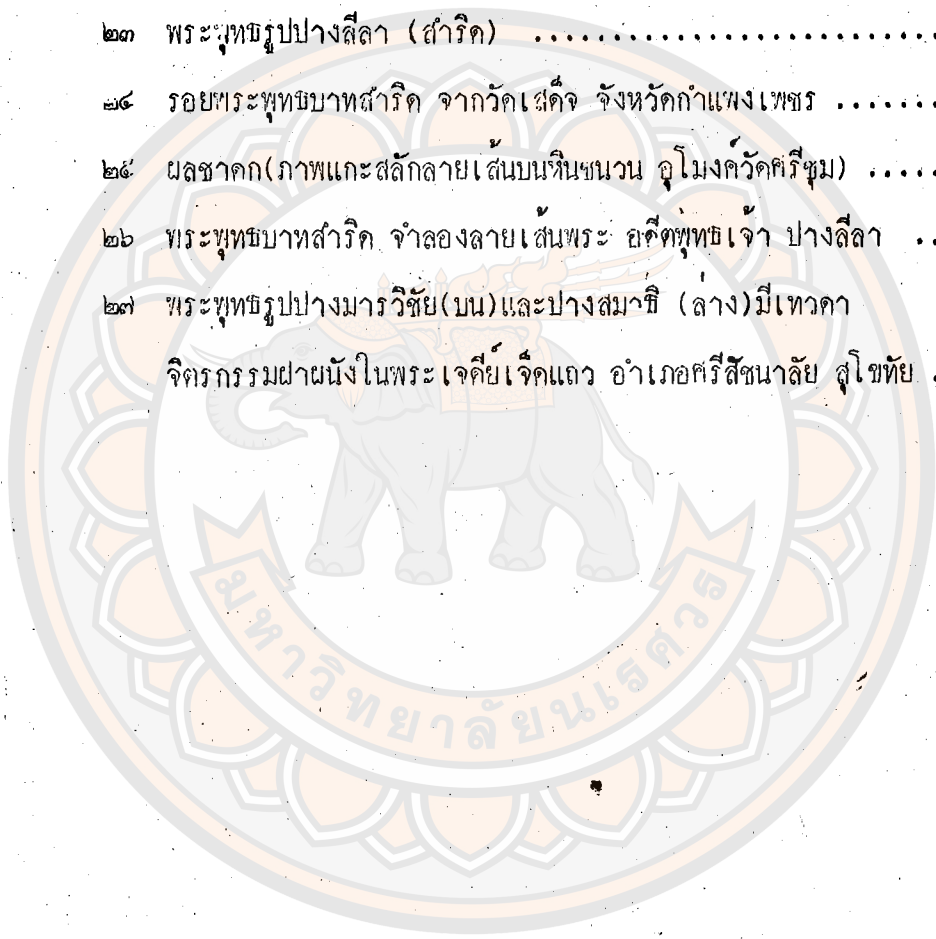
หน้า

๑	วัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย	
๒	แบบเจดีย์สุโขทัย	๒๐
๓	แผนผังเมืองเก่าสุโขทัย	๓๐
๔	เจดีย์ทรงลังกา (วัดข้างล่อม อ.ศรีสัชนาลัย จ. สุโขทัย	๓๙
๕	เจดีย์ทรงศรีวิชัยบนลังกา (วัดเจดีย์เจ๊กแถว อ.ศรีสัชนาลัย จ. สุโขทัย .	๓๙
๖	เจดีย์ทรงจอมแห วัดเขาพระบาทน้อย เมืองเก่าสุโขทัย	๔๕
๗	ศาลพระร่วง วัดพระศรีรัตนมหาธาตุราชวรวิหาร เมืองเสลียงสุโขทัย ...	๔๕
๘	พระอจนะ วัดศรีชุม จังหวัดสุโขทัย	๕๐
๙	เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ วัดมหาธาตุ เมืองเก่าสุโขทัย	๕๐
๑๐	ปราสาทวัดพระพายหลวง	๕๑
๑๑	หน้าบันของปราสาทวัดพระพายหลวง	๕๑
๑๒	เจดีย์วัดศรีพิจิตร กล้วยาราม	๕๓
๑๓	วัดถ้ำคูหา ถะ เกียงโรมัน พบที่ต.พงตึก อ.ท่ามะกา จ. กาญจนบุรี	๖๒
๑๔	พุทธรูปแบบสมัยทวารวดี พุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๖	๖๓
๑๕	ศิลปะแบบศรีวิชัย รูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร	๖๕
๑๖	รูปปั้นพระพุทธรูปสมัยลพบุรี	๖๗
๑๗	ส่วนองค์ของเทวสตรี ศิลปะแบบกำแพงเพชร พุทธศตวรรษที่ ๒๑	๗๖
๑๘	พระพุทธรูปปางลีลาปูนปั้น วัดตระพังทองกลาง	๗๘
๑๙	เศียรพระพุทธรูปสำริด สูง ๘๐ เซนติเมตร ศิลปสุโขทัย หมวดใหญ่	๘๐
๒๐	เศียรพระพุทธรูปสำริด ศิลปสุโขทัย หมวดกำแพงเพชร สูง ๘๐ เซนติเมตร	๘๐

ภาพประกอบ

หน้า

๒๑	พระพุทธรูป แบบสุโขทัยแท้	๘๑
๒๒	พระพุทธรูปนารายณ์ จังหวัดพิษณุโลก ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑	๘๒
๒๓	พระพุทธรูปปางลีลา (สำริด)	๘๔
๒๔	รอยพระพุทธรูปสำริด จากวัดเสด็จ จังหวัดกำแพงเพชร	๘๕
๒๕	ผลชากก(ภาพแกะสลักลายเส้นบนหินชนวน คูเมืองวัดศรีชุม)	๘๕
๒๖	พระพุทธรูปปางลีลา จำลองลายเส้นพระ อชิตพุทธเจ้า ปางลีลา	๘๖
๒๗	พระพุทธรูปปางมารวิชัย(บน)และปางสมาธิ (ล่าง)มีเทวดา จิตรกรรมฝาผนังในพระเจดีย์เจ๊กแถว อำเภอศรีสัชนาลัย สุโขทัย ...	๘๗

ภาพที่ 1 บริเวณวัดมหาธาตุ สุโขทัย
ที่มา • สุภัทรภิศ ภิกขุศล ศิลปในประเทศไทย หน้า 13

บทนำ

เรามักจะมองประวัติศาสตร์สุโขทัยจากจุดเริ่มต้นทางการเมือง ตามจารึกหลักที่ ๒ ที่ว่า พ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองราดเป็นลูกพ่อขุนศรีนาวันถม ใ้ร่วมกับพ่อขุนบางกลางหาวเจ้าเมืองบางยาง ยกกองทัพมาตีสุโขทัยปราบพวกขอมได้สำเร็จและจัดพิธีอภิเษกพ่อขุนบางกลางหาวเป็นเจ้าเมืองได้ ชื่อ "ศรีอินทราทิตย์" ตั้งวงศ์ขึ้นตั้งที่รู้จักกันในนามราชวงศ์พระร่วง ปกครองสุโขทัยสืบต่อมา และเป็นที่ยุ้จักกันในประวัติศาสตร์ว่า อาณาจักรสุโขทัยเป็นต้นกำเนิดของอาณาจักรแรกของไทยแต่ อันที่จริงแล้วขุนมสุโขทัยได้เริ่มมานานักหนา ก่อนหน้าทีพ่อขุนศรีอินทราทิตย์จะขึ้นครองดินแดนในบริเวณก่อนหน้าที่จะเป็นสุโขทัยนั้นหมายถึงชุมชนในบริเวณลุ่มแม่น้ำยมซึ่งมีเมืองสุโขทัย ศรีสัชธานี เป็นศูนย์กลางภายใต้การปกครองของขอม ดังนั้นการเข้ายึดครองเมืองของพ่อขุนผาเมืองและพ่อขุนบางกลางหาวจึงเป็นเพียงการเปลี่ยนอำนาจควบคุมในบริเวณแถบนั้นจากกำลังภายนอกมีใช้กำลังภายในสุโขทัย เพราะสุโขทัยก่อนทีจะมีวงศ์พระร่วงได้อยู่ภายใต้อำนาจขอม อันจะเห็นได้จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏให้เห็นมีร่องรอยศิลปวัฒนธรรมเก่าก่อนช่วงเวลาของราชวงศ์พระร่วง ตามทีปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๒ โบราณสถานที่บ่งชี้ดังกล่าวแล้วนั้นเช่น วัดพระพายหลวง ศาลา-ผาแดง วัดศรีสว่าง วัดบรมธาตุเขลียง ซึ่งเป็นลักษณะของศิลปกรรมทีได้รับอิทธิพลจากขอมทั้งสิ้น วงศ์พระร่วงเข้าปกครองสุโขทัย ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๐ นับประมาณ ๒๐๐ ปี มีกษัตริย์ปกครอง ๙ พระองค์ แต่กษัตริย์ทีได้นำความเจริญและนำสุโขทัยให้เป็นที่รู้จักนอกจากพ่อขุนศรีอินทราทิตย์แล้วอีกพระองค์หนึ่งทีจะขาดการกล่าวพระนามไม่ได้นั้นคือ พ่อขุนรามคำแหงมหาราชกษัตริย์องค์ที่ ๓ แห่งพระราชวงศ์พระร่วง พ.ศ. ๑๘๒๒ - ๑๘๔๑^๑ พระองค์ได้ทำให้อาติไทยมีเอกลักษณ์เพิ่มขึ้น และนับว่าในสมัยของพระองค์เป็นสมัยทีได้ถูกกล่าวถึง และนำมาเป็นแบบอย่างของสุโขทัยเสมอไม่ว่าจะเป็นในด้านการเมือง การปกครอง การศาสนา การศึกษา เศรษฐกิจ

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ราชบัณฑิตยสถาน กรุงเทพมหานคร เมืองและศิลปวัฒนธรรมสุโขทัย
หน้า ๕๔๓ - ๕๔๖

^๑ แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี ปีที่ ๓ เล่มที่ ๒ พฤษภาคม - ๒๕๒๑

ม.จ. สุภัทรทิศ ศิลปสุโขทัย หน้า ๗

ศิลปวัฒนธรรมและสังคมพร้อมกันรวมไปถึงการแสดงเอกราชเอกลักษณ์ของไทย ที่ไม่ได้ถูกภายใต้การปกครองของใครอื่น สุโขทัยหลังจากการใช้อำนาจเข้าครอบครอง ราชวงศ์พระร่วงก็ได้พยายามสถาปนาความมั่นคงเป็นปึกแผ่นให้กับอาณาจักร สมัยพ่อขุนรามคำแหงนั้นอาณาจักรสุโขทัยได้ขยายออกกว้างขวางกว่าทุกรัชกาลทั้งหมดของวงศ์พระร่วง จุดศูนย์กลางอยู่ที่สุโขทัย ฉังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทางคานเหนือและคานใต้ยาว ๒๕๖๐ เมตร ทางคานตะวันออกและตะวันตกกว้าง ๑๓๕๐ เมตร มีกำแพง ๓ ชั้นและคูเมือง ๒ ชั้น ซึ่งตั้งอยู่ข้างนอกและข้างในของกำแพงชั้นกลางกำแพงชั้นนอกกับกำแพงชั้นกลางนั้นเป็นเนินดิน ส่วนกำแพงชั้นในเดิมอาจก่อด้วยแลงและอิฐ เพราะยังมีแลงที่ก่อเหลืออยู่บ้าง ประตูเมืองมี ๔ ประตู และซากป้อมหน้าประตูทุกประตูดังนี้ *

๑. คานทิศเหนือมีประตูชื่อ ศาลหลวง

๒. คานทิศใต้มีประตูชื่อ นะโม

๓. คานทิศตะวันออกมีประตูชื่อ กำแพงหัก

๔. คานทิศตะวันตกมีประตูชื่อ ประตูออก

อาณาจักรสมัยพ่อขุนรามคำแหงนั้นมีดังนี้ ^๒

ทิศเหนือ	จค	แพะ
ทิศใต้	จค	พระบาง
ทิศตะวันออก	จค	เพชรบูรณ์
ทิศตะวันตก	จค	เมืองผด (ตาก)

และหลังการปกครองของพ่อขุนรามคำแหงอาณาจักรสุโขทัยก็กลับเข้าสู่รูปเดิมในสมัยสุโขทัยเมื่อพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ครอบครองคือ

ทิศเหนือ	จค	ศรีสีขนาลัย
ทิศใต้	จค	สระหลวง
ทิศตะวันออก	จค	ซากังราว
ทิศตะวันตก	จค	สองแคว

*นิคม มูลิกะคามะ แผ่นดินไทยในอดีต หน้า ๕๕๖

๒. ล.พ. ๕๕๓-๕๕๔

ท่อนรวมคำเห่งนอกจากมีความสามารถในการขยายอาณาเขตแล้ว พระองค์ยังทรงมี
ประติษฐานสายสื่อไทยขึ้นตั้งที่เรารู้จักกันจากประวัติศาสตร์ และพร้อมกับการยอมรับไอลัทธิดังกา
วงศ์เข้ามาเป็นศาสนาประจำอาณาจักร ซึ่งพุทธศาสนามีชื่อของใหม่สำหรับคนสุโขทัยสมัยอดีต
เพราะทั้งหลักฐานจากจารึก และโบราณคดี เหล่านี้บอกให้เราเห็นว่าอย่างน้อยคนบริเวณแถบ
แหลมทองนี้มีความเชื่อแบบทั้งพุทธฝ่ายมหายาน พราหมณ์ และผีปะปนกัน แต่ช่วงที่มีการรับลัทธิต
ลังกาวงศ์เข้ามาการศาสนาของสุโขทัยขณะนั้นไม่ค่อยเคร่งครัดมากนัก ทำให้ต้องเกิดการรับ
ศาสนาที่เคร่งครัดกว่าเข้ามา และจากจารึกสุโขทัยส่วนมากแสดงให้เห็นว่าความเชื่อแบบเดิม
และลังกาวงศ์ เข้าปะปน และการรับลังกาวงศ์มีใช้หมายความว่าสังคมได้ละเลยการปฏิบัติ
ที่คุ้นเคยมาแต่เดิมแต่กับทำให้เกิดศูนย์รวมทางจิตใจเพิ่มขึ้น สุโขทัยได้มีการพัฒนาตนเอง จน
ขึ้นมาเป็นรัฐผู้นำ ทางศาสนาในบริเวณสุโขทัยและดินแดนใกล้เคียง สังเกตได้จากการมีซากวัด
และศาสนาสถานมากมายในบริเวณอาณาจักรสุโขทัย ซึ่งมีแบบอย่างทั้งที่เป็นของสุโขทัยและการ
รับอิทธิพลของดินแดนใกล้เคียง แต่ถึงอย่างไรสุโขทัยก็ยังคงความเป็นเอกลักษณ์เสมอมาจนถึง
อาณาจักรเสื่อมและเสียให้กับอยุธยาในที่สุด ในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑

สุโขทัยมีได้มีขนาดใหญ่โตกว่าอาณาจักรอื่น ๆ ร่วมสมัยเดียวกัน เช่นลานนา อโยธยา
เรามีได้พบหลักฐานชัดเจนเกี่ยวกับพื้นที่ทางเศรษฐกิจ เพียงพอที่จะสนับสนุนความยิ่งใหญ่ของ
สุโขทัยในค่านเศรษฐกิจได้ เพราะจากสภาพภูมิศาสตร์จะเห็นว่าสุโขทัยเป็นเมืองที่ขาค้ำใน
ฤดูแล้ง ซึ่งจำเป็นต้องหาน้ำมาใช้จึงจะเห็นว่ามีการทำตอมบ่เก็บกักน้ำมากแห่งในบริเวณสุโขทัย
และมีหอระบายภายในเมืองเท่าที่ค้นพบตามวัด หรือสถานที่ต่าง ๆ ภายในสุโขทัย แต่จารึกร่วม
สมัยสุโขทัยชี้ให้เห็นการกระจายตัวของวัฒนธรรมทางศาสนาสมัยสุโขทัยมากกว่า รวมถึง
ศิลปะทางศาสนาอันประณีตอ่อนหวาน งดงาม รัศมีแห่งความเยือกเย็นอ่อนช้อยจากองค์พระพุทธรูป
ศาสนาเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของสุโขทัย อำนาจทางการเมืองของสุโขทัยจึงมีใช้กำลังทางทหาร
ตั้งอาณาจักรอื่น ๆ แต่เป็นอำนาจซึ่งผูกพันเชื่อมโยงอยู่กับวัฒนธรรมทางศาสนาอย่างแยกไม่ออก ๒

ความผูกพันกับศาสนาของสุโขทัยนั้นนับว่าได้สร้างความมีคุณค่าให้แก่สุโขทัยอย่างยิ่งในด้านศิลปกรรม ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ที่แสดงความละมุนละม่อมของชนชาติไทย เมื่อครั้งอดีต

ดังเป็นที่ประจักษ์ให้เห็นในปัจจุบันว่าสุโขทัย มีศิลปกรรมอันงดงามอ่อนช้อยเพียงใดพร้อมกับมีรูปแบบที่เป็นของตนเองโดยเฉพาะอย่างแม้จะรับอิทธิพลของชาติต่าง ๆ บ้างก็ตาม แต่สุโขทัยก็ได้คงความเป็นเอกลักษณ์ไว้ให้โลกได้เห็น เช่นเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ พระพุทธรูปปางลีลา พระพุทธรชินราช สิ่งเหล่านี้นับเป็นศิลปกรรมของสุโขทัยชั้นครูทั้งสิ้น ศิลปกรรมสุโขทัยนั้นได้รวมความถึงสถาปัตยกรรม ประติมากรรมและจิตรกรรม ซึ่งจิตรกรรมแม้จะมีอยู่เพียงไม่มากภาพแต่ก็เป็นภาพที่สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของทางค่านศาสนาว่าประชาชนในขณะนั้นของสุโขทัยมีศาสนาเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ดังนั้นไม่ต้องสงสัยเลยว่าศิลปกรรมสุโขทัย เหตุที่ก่อให้เกิดรูปแบบอันเป็นของตนเองและอ่อนช้อยสวยงามส่วนหนึ่งมีอิทธิพลมาจากการนับถือพุทธศาสนา

ศิลปกรรมสุโขทัยได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปหลายลักษณะก็จริงอยู่แต่พร้อมกันสุโขทัยก็ได้สร้างลักษณะ เคนเฉพาะของสุโขทัย เช่น"พระพุทธรูปสุโขทัยเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นงานฝีมือประติมากรรมทางพุทธศิลป์ที่เป็นเลิศในรูปลักษณะและสามารถ ถ่ายทอดพุทธปรัชญาจักรวรรดที่โลกไม่อาจปฏิเสธออกมาได้อย่างหมดจดงดงาม" ความนิงสงบของพระพักตร์ ทว่าท่าที่ดูแล้วปล่อยวางอย่างไม่มีที่ติทั้งนี้ก็ยังรวมไปถึง สถาปัตยกรรมซึ่งสมัยสุโขทัยมีอยู่ถึง ๓ รูปแบบอันเป็นพื้นฐานที่ถือได้ว่างามยิ่งคือ ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ที่เป็นลักษณะที่ไม่มีชาติใดในแถบเอเชียอาคเนย์คิดสร้างขึ้น นอกจากสุโขทัย สุโขทัยเป็นที่ยอมรับในด้านความเป็นเอกแห่งการสร้างสม สิ่งที่ดีงามความพร้อมมูลของอดีตในแง่ศิลปกรรมแม้จะไม่โดดเด่น ทางด้านการเมือง การปกครองก็ตาม แต่สุโขทัยก็เป็นสมัยที่มีความสงบร่มเย็นที่ชี้ให้เห็นได้ดียิ่งคือ โบราณสถานต่าง ๆ ในบริเวณสุโขทัย กำแพงเพชร ตาก ศรีสะเกษ ฯลฯ โดยทั้งหมดนี้เคยเป็นดินแดนของอาณาจักรสุโขทัยในอดีต มาก่อนอย่างมากมาย

ความมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้า

๑. เพื่อศึกษาเรื่องราว และเรียนรู้เกี่ยวกับศิลปกรรมของสุโขทัย
๒. เพื่อศึกษาอิทธิพลของศิลปกรรมและรูปแบบสุโขทัยที่มีต่อ สังคมไทยในปัจจุบัน

๓. เพื่อศึกษาวิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของศิลปกรรมสุโขทัย

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

๑. ผลจากการศึกษาค้นคว้าจะทำให้ทราบว่าอิทธิพลใดบ้างที่มีต่อศิลปกรรมสุโขทัย
๒. ผลจากการศึกษาค้นคว้า จะทำให้เราเข้าใจถึงคุณค่าของศิลปกรรมสุโขทัยว่ามีความประณีตงดงาม และลีลาการสร้างรูปแบบที่ควรแก่การอนุรักษ์ให้คงอยู่เพื่อคนรุ่นหลัง
๓. ผลจากการศึกษาค้นคว้าจะทำให้สามารถนำไปอ้างอิง และสนับสนุนความเป็นเอกลักษณ์ของบรรพบุรุษในอดีต
๔. ผลจากการศึกษาค้นคว้า ทำให้เราได้เห็นแนวคิดของบรรพบุรุษในอดีต ต่อศิลปกรรมที่ถูกสร้างขึ้น

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

๑. ศึกษาค้นคว้าถึง ความหมายของศิลปะ สาขาของศิลปะ รูปแบบของสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม โดยสังเขปเพื่อเป็นพื้นฐานของการศึกษาศิลปกรรมสุโขทัย
๒. ศึกษาค้นคว้าถึงมูลเหตุที่มุ่งใจให้กำเนิดศิลปกรรมในรูปแบบต่าง ๆ พร้อมกับความเหมาะสมในรูปแบบศิลปกรรมสุโขทัย
๓. ศึกษาแนวคิดของประชาชนสุโขทัยที่มีต่อศิลปกรรมในสาขาต่าง ๆ

วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า

๑. จะใช้วิธีทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และเสนอรายงานแบบพรรณาวินิจฉัย (Analytical Description)
๒. ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาจะเป็นข้อมูลชั้นต้น (Primary Sources) และชั้นรองประกอบค้ำ (Secondary Sources) แหล่งศึกษาค้นคว้าที่สำคัญได้แก่
๓. ก. หอสมุดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก
- ข. หอสมุดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
- ค. ห้องสมุดภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก
- ง. แหล่งอื่น ๆ เท่าที่จำเป็น

๑.๑ ความหมายของศิลปะ

ก่อนที่จะได้กล่าวถึงศิลปกรรมสุโขทัย เราควรที่จะได้เข้าใจในความหมายของศิลปะ ซึ่งมีผู้ให้คำนิยามกันไปต่าง ๆ อย่างมากมายแล้วแต่เหตุผล พร้อมทั้งได้ทราบถึงประเภทของศิลปะว่ามีอะไรบ้าง ไปตามประเภทอย่างละเอียด

ศิลปะเป็นคำที่มีผู้ได้ให้คำนิยามกันไปอย่างกว้างขวางตามแต่เหตุผลของผู้ให้คำนิยามว่าจะหนักไปทางใด ตามแนวของผู้ให้คำนิยามนั้น ๆ ดังนั้นเราจึงไม่สามารถหาคำนิยามของศิลปะให้ได้ อย่างแน่นอนตายตัวเลยที่เดียว^๑ ศิลปะ (Art) มาจากภาษาละติน ars แปลว่า ความชำนาญ หรือทักษะ (Skill)^๒ อันมีผู้ให้ทัศนะกันต่าง ๆ กันมี

ในพจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๔๘๓ อธิบายว่า "...ศิลปะเป็นภาษาสันสกฤต หมายถึงฝีมือทางการช่าง การแสดงออกมาให้ปรากฏขึ้นได้อย่างงดงามน่าฟังชม และเกิดอารมณ์สะเทือนใจ..."^๓

ศาสตราจารย์ ศิลป พีระศรี "ศิลปะหมายถึง งานอันเป็นความพากเพียรของมนุษย์ ซึ่งต้องใช้ความพยายามด้วยฝีมือและด้วยความคิด เช่น ตักเสื่อ สร้างเครื่องเรือน ปลูกต้นไม้"^๔

พระยาอนุমানราชชน กล่าวว่ "ศิลปะ เป็นการใช้ความรู้ขั้นสุดท้าย ของมนุษย์ที่จะต้องมีความชำนาญเชี่ยวชาญที่สืบเนื่องจากการเรียนรู้ในระยะแรกที่เรียกว่าความรู้บริสุทธิ์ (Pure Knowledge) ซึ่งเป็นการเรียนขั้นต้น ตามหลักวิชาเบื้องต้น...หรือเป็นการใช้ความรู้ในระยะที่สองหรือระยะความรู้ประยุกต์ Applied Knowledge คือนำความรู้ที่ได้เรียนรู้มาปฏิบัติให้เกิดความชำนาญซึ่งเป็นความรู้ขั้นปฏิบัติตรงข้ามกับความรู้บริสุทธิ์ ซึ่งเป็นเพียงทฤษฎีเท่านั้น..."^๕

^๑วิบูลย์ ลี้สุวรรณ ห้านาทีกับศิลปะไทย หน้า ๒-๓

^๒สงวน รอดบุญ ศิลปะกับมนุษย์ หน้า ๒๕

^๓วิทย์ พิณคันเงิน แบบเรียนศิลปะศึกษา ศ.๑๑๑๒ ความรู้เกี่ยวกับศิลปะ หน้า ๒

^๔ศิลปะ พีระศรี ศิลปะสงเคราะห์ หน้า ๒๑

^๕เสถียร โกเศศ การศึกษาวรรณคดีแห่งวรรณศิลป์ หน้า ๒๔ - ๒๕

อาจารย์ เขียน ยิ้มศิริ กล่าวว่า "มนุษย์เป็นผู้สร้างสรรค์สรรพสิ่งในโลก มนุษย์มีวิวัฒนาการมีการพัฒนาทางจิตใจ เปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะของโลก นับแต่ยุคหินมาจนถึง ยุคอวกาศ การสร้างสรรค์ เนรมิต โดยผ่านความรู้สึกของชีวิตจิตใจ เป็นสิ่งที่เรากำหนดสิ่งหนึ่ง ขึ้นมาว่า "ศิลปะ" เพราะการสร้างสรรค์เป็นผลงานทางจิตประสานสอดคล้องกับชีวิตความเป็น อยู่ของมนุษย์เอง "๑

อาจารย์ ทวี นันทขว้าง "ศิลปะ คือ งานที่มนุษย์สร้างขึ้น และงานนั้นเราเห็นแล้วว่า เกิดความรู้สึกที่อาจบอกไม่ถูกว่าชอบหรือไม่ แต่เป็นความรู้สึกสะเทือนใจ อาจทำให้เรารู้สึกจิตใจ ไม่สบายใจ เสียใจ หรือเป็นความรู้สึกที่บอกไม่ได้ในนั้นมันสะกิดเรา สรุปแล้วอะไรก็ได้ที่มนุษย์ สร้างสรรค์ขึ้นมาเมื่อดูแล้วเกิดความรู้สึกหลายอย่าง "๒

ขอม เมอ เซท มอม (Somerset maugham ๑๘๗๔ - ๑๙๕๕) นักประพันธ์ชาว อังกฤษได้บรรยายเรื่องศิลปะว่า "ศิลปะ คือการประจักษ์อารมณ์และอารมณ์กล่าวออกมาเป็นภาพซึ่ง มวลมนุษย์สามารถเข้าใจต่อกันได้ "๓

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้ประทานอธิบายว่า "ศิลปะหรือ แต่เดิมความว่าการ ที่มนุษย์ใช้ความสันตัก (Skill) แล้วความสามารถ (Ability) ซึ่งได้มาจากการปฏิบัติจนชำนาญนั้น เพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งในทางความงาม (Aesthetic) ในทางจรรยา (Ethics) หรือในทางที่เป็นประโยชน์ก็ตาม..." ๔

หลวงวิจิตรวาทการ "ศิลปะได้แก่งานที่มนุษย์สร้างขึ้นในเมื่อธรรมชาติไม่สามารถอำนวยให้

๑ เขียน ยิ้มศิริ ศิลปะคืออะไร หน้า ๑๕

๒ ทวี นันทขว้าง เอกสารการนิเทศศึกษา หน้า ๕

๓ สรวง รอคบุญ ศิลปะกับมนุษย์ หน้า ๑๓

๔ วิทย์ พิณคันเงิน แบบเรียนศิลปศึกษา ค.๐๑๑๖ ความรู้เกี่ยวกับศิลปะ หน้า ๓

๕ ก.

คอลดสตอย (Lod Tolstoy ๑๘๖๘ - ๑๙๑๐) นักประพันธ์ชาวรัสเซียกล่าวว่า "ศิลปะคือ การถ่ายทอดความรู้สึก Art is one of the means of intercourse between man and; where by words a man Transmits ... (ศิลปะเป็นวิธีสื่อสารวิธีหนึ่ง ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน เราใช้คำพูดสำหรับสื่อความคิดแต่ใช้ศิลปะสื่อความรู้สึก"

จากทัศนะต่างๆดังที่กล่าวไว้ข้างต้น เราพอจะประมวลได้ว่าศิลปะเป็นงานที่เกิดจากการ สร้างสรรค์ของมนุษย์โดยตรงที่เกี่ยวที่เกี่ยวของกันกับความรู้สึกนึกคิดและจิตใจ มีใช้สิ่งทีเกิดขึ้น ด้วยเครื่องจักรหรือเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และจะเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความรู้สึกที่สื่อไปยังผู้อื่น ได้ ไม่ว่าจะศิลปินผู้สร้างจะต้องการหรือไม่ก็ตาม ศิลปะที่สำคัญที่สุดจะก่อให้เกิดอารมณ์สะเทือน ใจและประจักษ์จากมือมนุษย์ที่มีความชำนาญ เชี่ยวชาญอันทำให้ศิลปะมีความงามในแง่มุมต่างๆ

อย่างไรก็ตามศิลปะก็มีความหมายในตัวเองอย่างเด่นชัด ๓ ประการด้วยกันตามลำดับ

คือ

๑. เพื่อตอบสนองความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอย (Material needs)
๒. เพื่อตอบสนองความต้องการทางจิตใจ (Spiritual needs)
๓. เพื่อตอบสนองความต้องการด้านความงาม (Aesthetic needs)

ความมุ่งหมายของศิลปะนั้นเท่ากับเป็นการสนับสนุนความหมายของศิลปะ จากแนวความคิด ของผู้ที่ให้คำนิยามที่ต่างกันไป นอกจากความมุ่งหมายของศิลปะแล้วยังมีองค์ประกอบที่สำคัญเพื่อ รวมเป็นสิ่งก่อสร้างหรือสิ่งประจักษ์รู้อย่างตามวลชนที่สำคัญ ๔ ประการคือองค์ประกอบของศิลปะ

องค์ประกอบของศิลปะ

๑. สื่อ (Media) คือสิ่งที่ศิลปินนำมาใช้ถ่ายทอด ความรู้สึกนึกคิดของตนตามวิธีการ ของศิลปะโดยใช้วัสดุอุปกรณ์ ตามจำเป็นของศิลปะแต่ละประเภท ได้แก่ สีผ้าใบในงานจิตรกรรม ไม้ หิน ปูน ในงานประติมากรรม และคำพูดในบทกวี

๑สงวน รอคณูญ ศิลปะกับมนุษย์ หน้า ๓

๒ ด.ค. หน้า ๒๖ - ๒๗

๓ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ หน้าที่กับศิลปะไทย หน้า ๗ - ๘

๒. เนื้อหา (Content) ได้แก่เนื้อหาสาระที่ศิลปิน สร้างขึ้นเพื่อบอกกล่าวถึงความรู้สึกนึกคิดตามประสงค์ของศิลปินเช่น เรื่องราวในวรรณกรรม รูปลักษณะในจิตรกรรมและรูปแบบประติมากรรม

๓. สุนทรียธาตุ (Aesthetical Elements) หมายถึงความงามทางวัตถุ) สามอย่าง คือ ความงาม (Beauty) ความแปลกหูแปลกตา (Picturesqueness) และความน่าทึ่ง (Sublimity)

ในข้อที่๓นี้สุนทรียธาตุทั้ง๓ อาจปรากฏในงานศิลปะ มากกว่า ๑ อย่างก็ได้เช่น พระพุทธรูป อาจที่จะมีทั้งความงาม และความน่าทึ่งปะปนกันอยู่

๔. ชาติศิลป์ (Artistic element) เป็นความนึกคิดของศิลปินที่แฝงอยู่ในงานศิลปะ ที่สร้างขึ้นเพื่อเพิ่มความรู้สึกที่มีคุณค่าเพราะถ้านงานชิ้นใดขาดชาติศิลป์อาจทำให้งานนั้นเป็นเพียงงานฝีมือธรรมดาไปก็ได้

จากองค์ประกอบสำคัญที่ ๔ ของศิลปะ เป็นแนวคิดที่เราได้มาจากนักปรัชญาตะวันตก ซึ่งสิ่งเหล่านี้สามารถที่จะนำเข้ามาเปรียบกับศิลปะไทยแล้ว ก็จะเห็นว่าศิลปะไทยของเรานั้นมีสิ่งที่มีนักปรัชญาชาวตะวันตกกล่าวไว้อย่างเต็มเปี่ยมเลยทีเดียวไม่ว่าจะงานศิลปะสาขาใดก็ตาม

ศิลปะมีทั้งความมุ่งหมายและองค์ประกอบสำคัญแล้วศิลปะยังได้แยกประเภทตามที่ยูริได้แบ่งไว้อย่างกว้างๆคือ

๑.๒ ประเภทของศิลปะ

๑.๒.๑ ศิลปบริสุทธิ์ (Fine Art) หรือวิจิตรศิลป์ , ประณีตศิลป์

๑.๒.๒ ศิลปอำนวยการประโยชน์ (Applied Art) หรือประยุกต์ศิลป์

๑.๒.๑ ศิลปบริสุทธิ์หรือวิจิตรศิลป์ นั้นหมายถึงสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อความงามอันละเอียดอ่อน ก่อให้เกิดความรื่นรมย์สะเทือนใจไม่เสื่อมคลายอยู่ในความทรงจำเป็นศิลปะชั้นสูงวิจิตรงดงาม และสร้างสรรค์ขึ้นจากสติปัญญาความสามารถที่สนองความต้องการทางจิตใจ อารมณ์ แก่ผู้ใดพบเห็นจากงานที่เป็นคุณค่า ซึ่งบางครั้งก็อาจสนองความรู้สึกของศิลปินเอง

จิตรศิลป์แบ่งได้ ๕ สาขาคือ

- ก. จิตรกรรม (Painting)
- ข. ประติมากรรม (Sculpture)
- ค. สถาปัตยกรรม (Architecture)
- ง. วรรณกรรม (Literature)
- จ. ดนตรีและนาฏศิลป์ (Music and Drama)

ก. จิตรกรรม เป็นจิตรศิลป์แขนงหนึ่งที่จะออกมาในรูปของการวาด การขีด เขียน เส้นและเงา ให้ปรากฏเป็นรูป แต่ภาพเขียนก็ไม่จำเป็นที่จะต้องเขียนให้เหมือนจริงเสมอไป อาจที่จะเป็นการประติมากรรมขึ้น ด้วยสัญลักษณ์เพื่อความงามหรือภาพแสดงเรื่องราวตลอดจนการเขียนลวดลายประดับตกแต่งในงานช่างต่างๆ เช่น ภาพพุทธประวัติ ชาดก ภาพเขียนขงขรวิอินโข่ง สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ภาพเขียนในถ้ำจันทคา ซึ่งมีสิ่งประกอบในการสร้างผลงานคือ ไม้ นิ้วมือ กรรียง พู่กัน จิตรกรรมนี้มีมาตั้งแต่ก่อนยุคประวัติศาสตร์จนสู่ยุคประวัติศาสตร์เลยทีเดียว และเป็นสาขาที่ต้องใช้ความประณีต พร้อมความเชี่ยวชาญชำนาญในการเลือกสี แบบที่จะแสดงสู่สายตาของคนทั้งหลาย ปัจจุบันภาพเขียนเก่าๆของอดีตหาดูได้ยากมากเพราะพวกสีต่างๆมักถูกลบเลือนไปบ้าง ถูกเผาทิ้งบ้าง จึงนับว่าน่าเสียดายต่อภาพเขียนเก่าๆของไทยในอดีต

ข. ประติมากรรม หรือประณีตศิลป์ เป็นศิลป์ในการปั้น การแกะสลักรวมทั้งการหล่อ ด้วย ส่วนประกอบของงานประติมากรรมโดยส่วนมากจะใช้ปูน หวาย ทองสัมฤทธิ์ เพื่อประกอบขึ้นเป็นประติมากรรม เช่น การหล่อพระพุทธรูป การปั้นรูปนาค การหล่อ การทำหุ่นปั้นลวดลายต่างๆรูปหล่อสัมฤทธิ์ การสลักบานประตูงานทางด้านประติมากรรมในปัจจุบัน เรายังสามารถ

---

^๑ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ ห้านาทีกับศิลป์ไทย หน้า ๕

^๒ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ ศิลป์ชาวบ้าน หน้า ๑๓

^๓ วิทย์ พิณคันเงิน แบบเรียนศิลปศึกษา ค. ๑๑๒ ความรู้เกี่ยวกับศิลป์ หน้า ๓

^๔ ก.

^๕ พร้อม สุทัศน์ ณ.อยุธยา พหุวิชา หน้า ๑๔๓

มองเห็นได้อย่างแพร่หลายทั้งในอดีตและปัจจุบัน ในอดีตแม้จะไม่เต็มสมบูรณ์นัก แต่ก็บอกให้เห็นถึงลักษณะของการก่อรูปแบบได้มากกว่าจิตรกรรม

๓. สถาปัตยกรรมหรือสถาปัตยกรรมศิลป์ เป็นงานในการออกแบบและก่อสร้างสิ่งที่จะต้องอาศัย ซึ่งต้องอาศัยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เข้าช่วยบ้างในบางครั้ง เพื่อให้เกิดความแข็งแรง สวยงาม จะเห็นได้อย่างมากในปัจจุบัน เช่น การสร้างอาคารบ้านเรือน อนุสาวรีย์ ส่วนในอดีตนั้นก็จะเป็นพวก โบสถ์ วิหาร สถูปเจดีย์ อันเป็นสถาปัตยกรรมชิ้นใหญ่ที่มีความมั่นคง มีรากฐานที่แข็งแรงอย่างมาก มีหลักฐานสนับสนุนในข้อนี้ได้แก่ การสร้างเจดีย์สมัยสุโขทัย ซึ่งปัจจุบันก็ยังมีความให้เราเห็น วัสดุที่ก่อสร้างต้องแข็งแรงทนทาน ทั้งแคะและฉาบ แต่สถาปัตยกรรมในปัจจุบันนั้น มีวิทยาศาสตร์ เข้าช่วยจึงไม่ยากนัก แต่คือต้นทุนต้องใช้ความคิดและความพยายามที่จะสร้างโบราณสถานขึ้นมาเพื่อสร้างความมั่นคง ความยิ่งใหญ่ของอาณาจักร และต่อสู้ออกันนับว่าสถาปัตยกรรมระหว่างอดีตนั้นยึดความยิ่งใหญ่ของอาณาจักร

๔. วรรณกรรม เป็นศิลปะในการประพันธ์ แบ่งเป็น ๒ ลักษณะคือร้อยแก้ว ร้อยกรอง จิตรศิลป์แขนงนี้จะเป็นแขนงที่เกี่ยวกับวรรณคดี การผูกโคลง กลอน โดยใช้คำพูดหรือเป็นเรื่องราวในเรื่องความงาม ความรักชมภูมิประเทศ ตามเค้าโครงจริง^๓

๕. ดนตรีและนาฏศิลป์ เป็นศิลปะการดนตรี การขับร้อง การละคร การฟ้อนรำ จิตรศิลป์แขนงนี้จะเป็นพวกนามธรรม (Abstract) ไม่มีรูปลักษณะบอก การที่จะซาบซึ้ง จะต้องผ่าน ประสาทหูเป็นส่วนใหญ่ใช้การฟังก่อให้เกิดอารมณ์คล้อยตามและเกิดมโนภาพ จากสาขาของจิตรศิลป์ทั้ง ๕ ยังสามารถที่จะแยกออกได้เป็นอีก ๒ ลักษณะด้วยกัน

^๑ หวน พินธุพันธ์ ศิลป์กับมนุษย์ หน้า ๘
^๒ พิทักษ์ สายันต์ ประวัติศาสตร์ศิลป์ หน้า ๔๕
^๓ วิทย์ พิณคันเงิน แบบเรียนศิลปศึกษา ศ.๑๑๖ ความรู้เกี่ยวกับศิลปะ หน้า ๕
^๔ สุวรรณ โสฬส เอกสารประกอบการเรียน หน้า ๖
^๕ หวน พินธุพันธ์ เอกสารประกอบการเรียนวิชา Art ๒๐๑ หน้า ๓

ก. พวกสาขาที่สร้างขึ้นแล้วปรากฏให้เราได้เห็นทรวดทรงและรูปร่างอย่างเด่นชัดมี ปริมาตรเรียก Plastic Art ได้แก่จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ซึ่งเกี่ยวกับการ มองเห็นโดยตรงเราอาจเรียกได้ว่า กลุ่มทัศนศิลป์

ข. พวกที่ไม่กินเนื้อที่ ไม่ปรากฏเป็นรูปร่างให้เห็นแต่ให้สัมผัสเพียงเสียงหรือการเคลื่อนไหว สื่ออักษรจากความคิด มีเครื่องมือหรือสิ่งแทนให้เกิดอารมณ์ ความรู้สึก คือ ศิลปะทางมโนภาพ Imagin Art ได้แก่วรรณกรรม ดนตรี และนาฏศิลป์

๑.๒.๒ ประยุกต์ศิลป์ นั้นหมายถึงสิ่งที่มนุษย์นำเอาวัตถุต่าง ๆ มาดัดแปลงสร้างสรรค์ขึ้น เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ในด้านการใช้สอย การสร้างงานทางด้านประยุกต์ศิลป์นี้จะต้องคำนึงถึง ความต้องการของสังคมด้วยว่าคนส่วนมากในสังคมมีความโน้มเอียงไปทางใด ประยุกต์ศิลป์นี้จะเน้น ไปในทางปัจจุบันมากกว่าอดีต เป็นศิลปะที่นำมาใช้ในชีวิตประจำวันที่ต้องเอาความงามและประโยชน์ ใช้สอยเป็นคุณค่าคำนึงความต้องการของผู้บริโภค กาลเวลา และสมัยนิยม ศิลปะที่จัดอยู่ในประยุกต์ ศิลป์มีผู้รู้เสนอไว้ ๕ แขนงด้วยกัน

- ก. พาณิชยศิลป์ (Commercial Art)
- ข. อุตสาหกรรมศิลป์ (Industrial Art)
- ค. มัณฑนศิลป์ (Decorative Art)
- ง. ศิลปะหัตถกรรม (Handicrafts)
- จ. ศาสนาศิลป์ (Religious Art)

^๑ อารี สุทธิพันธุ์ ศิลปนิยม หน้า ๔๑

^๒ หวน พันธุ์พันธ์ เอกสารประกอบการเรียน Art ๒๐๑ หน้า ๑๔

^๓ ก.

^๔ วิทย์ พิณคันเงิน แบบเรียนศิลปศึกษา ค.๑๑๒ ความรู้เกี่ยวกับศิลปะ หน้า ๗

ก. พาณิชย์ศิลป์ (Comercial Art) หมายถึงศิลปะที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อประโยชน์ใน
ด้านการค้า ซึ่งมุ่งสร้างงานเพื่อเสริมสร้าง คึงถูก ชักจูงจิตใจ ทำศิลปะในทางโฆษณา ชี้แจง
ประกาศ และประกอบเรื่องไม่ว่าจะเป็นภาพเขียน ภาพปั้น และอื่นๆ ให้ผลงานมีความโน้มเอียง
ชมชอบของผู้ชม

ข. อุตสาหกรรมศิลป์ (Industrial Art) เป็นศิลปะที่ผู้ผลิตจะต้องออกแบบแล้วผลิต
ให้มากพอกับความต้องการของผู้บริโภค และจะต้องคำนึงถึงแนวโน้มของการผลิตที่สูงขึ้นตาม
จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นด้วย และการผลิตต้องใช้เครื่องจักร^๒

ค. มณฑศิลป์ (Decorative Art) หมายถึงศิลปะตกแต่งให้ความบันเทิงใจ ความ
เพลิดเพลิน และเกิดความรู้สึกรื่นรมย์ต่อสภาพแวดล้อมรอบ ๆ ใ้แก่การจัดตกแต่งภายใน และภายนอก
ตัวอาคาร บ้านสถานที่ต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสวยงามเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย เช่น การ
ตกแต่งตู้โชว์วราน การจัดภายในบริษัทห้างร้าน การจัดสวน มณฑศิลป์ในปัจจุบันนับว่ามีบทบาทสำคัญ
ศิลปะหนึ่งที่เกี่ยว^๔

ง. ศิลปหัตถกรรม (Handicrafts) หมายถึงศิลปะที่ทำด้วยมือเป็นส่วนใหญ่
แบบที่ทำจะเป็นงานอาชีพของคนไทยที่มีมาตั้งแต่ในอดีตและได้นำมาประยุกต์ใช้เพื่อให้เข้ากับ
ประโยชน์ใช้สอยในปัจจุบัน เช่น การเย็บปักถักร้อย การสานกระจาด กระบุง เป็นงานที่ทำขึ้นเพื่อ
แสดงฝีมือของตนเองและเข้าใจออกแบบแปลก ๆ ใหม่ ๆ เช่น การแกะสลักเป็นถาดคอกไม้

จ. ศาสนศิลป์ (Religious Art) คือศิลปะที่สร้างขึ้นเพื่อศาสนาหรือเป็นไป
เพื่อความเชื่อถือเป็นส่วนใหญ่ เช่น ขอมโบราณสร้างปราสาทหินที่ใหญ่โตหรือทางสถาปัตยกรรม

^๑วิทย์ พินคันเงิน ศิลปะความรู้เกี่ยวกับศิลปวิจิตร หน้า ๓๓

^๒สุวรรณ โสภส เอกสารประกอบการเรียน หน้า ๓

^๓ก.

^๔วิมลย์ ลีสุวรรณ ตำนานที่กับศิลป์ไทย หน้า ๕

^๕วิทย์ พินคันเงิน แบบเรียนศิลปศึกษา ศ.๑๑๖๖ ความรู้เกี่ยวกับศิลปะ หน้า ๕

^๖ก.

ประติมากรรมและจิตรกรรม ที่สร้างขึ้นเพื่อศาสนาเป็นสำคัญ เช่น โบสถ์ วิหาร ปรารงค์ ก็เพื่อ
ศาสนศิลป์ทั้งสิ้น

จากสาขาของศิลปะยุคถัดๆ จะเห็นได้ว่าจะเน้นไปทางค่านิยมประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ
ทั้งที่สามารถสนองตอบความต้องการ ทางสายตา การเพิ่มพูนรายได้ การสร้างสิ่งแปลก ๆ
ใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์ ดังนั้นสิ่งใดที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ใช้สอยที่หมายรวมในประยุคศิลป์
เช่นกัน ผู้เขียนคิดว่าศิลปะเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์ทั้งวิจิตรศิลป์และประยุคศิลป์เพราะศิลปะ
เป็นสิ่งสะท้อนออกมาจากจิตใจมนุษย์ออกมาเป็นรูป สี สัน เป็นเสียง เป็นบทกวี เป็นประโยชน์
ใช้สอยในค่านิยมต่าง ๆ ตามแต่วิถีมุขยในแต่ละยุคสมัย และศิลปะสะท้อนให้เห็นถึงชีวิตและชีวิต
ก็สะท้อนให้เห็นศิลปะ ดังนั้นแล้วศิลปะจึงจำเป็นในชีวิตมนุษย์ที่ขาดไม่ได้และศิลปะก็จะไม่เกิดขึ้น
เช่นกันหากขาดชีวิตมนุษย์ จากความจำเป็นของศิลปะนี้เองจึงก่อให้เกิดรูปแบบศิลป์ในลักษณะ
ต่าง ๆ กัน สำหรับงานเขียนเล่มนี้ผู้เขียนจะกล่าวถึงค่านิยมวิจิตรศิลป์ในทัศนศิลป์เพียงแง่เดียว
ผู้เขียนหวังว่าคงทำให้ได้เข้าใจความหมายของศิลปะ ประเภทของศิลปะบ้าง เพื่อเป็นพื้นฐานใน
การศึกษาศิลปะทั้งที่มีอยู่ในอดีตและปัจจุบันที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนต่อกันเลย

บทต่อไปจะกล่าวถึงศิลปกรรมสุโขทัย ซึ่งจากความหมายและประเภทแล้ว ศิลปสุโขทัย
จะอยู่ในวิจิตรศิลป์เป็นส่วนใหญ่เพราะศิลปกรรมที่ส่งผลออกมาได้มีรูปทรง ทรวดทรง ขนาด
ปริมาตร มองเห็นได้ค้ำยตา และสัมผัสได้โดยตรง พร้อมทั้งมีความประณีตงดงาม และบางอย่าง
ใช้ประโยชน์ได้ เช่น การสร้างโบสถ์ และสิ่งที่สุโขทัยนิยมสร้างคือ สลุปเจาศิวะ พระพุทธรูป
อันมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกับประชาชนในอดีตของสุโขทัยอย่างมาก

บทที่ ๒

สถาปัตยกรรม

ศิลปกรรมไทยนั้นเมื่ออยู่ด้วยกัน ๓ ประเภทได้แก่ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม และ จิตรกรรม อันเป็นลักษณะที่อยู่ในประเภทวิจิตรศิลป์ ฉะนั้นศิลปกรรมดังกล่าวแล้วนั้นจึงแสดงออกมา ในลักษณะของความอ่อนช้อยงดงาม มีรูปทรง สามารถมองเห็นและจับต้องสัมผัสได้ ถึงแม้บางครั้ง จะเป็นอาคารสถานที่ ที่ใหญ่โตก็ตามก็ยังคงแสดงถึงความงามอยู่เสมอ

ศิลปกรรมไทยสิ่งแรกที่เราควรจะได้รู้เสียก่อนในที่นี้คือ ศิลปกรรมไทยของเรามีลักษณะ ที่ผิดแปลกออกไปจากศิลปกรรมของตะวันตกในหลายด้าน แต่เราก็มีลักษณะ ทางศิลปะที่ถูกต้องตาม หลักเกณฑ์ของศิลปะโดยทั่วไปอย่างครบถ้วน ศิลปกรรมไทย มีวิวัฒนาการ พัฒนาการ และมีกำเนิด ที่มาอย่างสมบูรณ์ เป็นศิลปะอย่างที่เรียกว่า " ศิลปอุดมคติ" (Idealistic Art) อันเป็น แบบอย่างศิลปะที่อยู่ในกลุ่มประเทศเอเชียและประเทศไทย ซึ่งจะมีลักษณะศิลปะของตนเอง และศิลปิน ไทยมักจะยึดเอาธรรมชาติเป็นเพียงพื้นฐานเท่านั้น เพราะถือว่าความงามตามธรรมชาติเป็นความ งามอย่างพื้น ๆ เรียกตามภาษาชาวบ้านว่า "คาคคาคา" ดังนั้นจึงพยายามปรุงแต่งศิลปกรรมขึ้นใหม่อันเป็น ไปทางทิพย์หรือสวรรค์ แล้วระคนไปด้วยปรัชญาทางศิลปะอันเกี่ยวกับศาสนา ตลอดจนขนบธรรมเนียม ประเพณี

นอกจากนี้แล้วศิลปกรรมของไทยเรายังมีลักษณะแห่งศิลปกรรมไทยที่จะถ่ายทอดออกมา ควบคู่กันดังนี้

ลักษณะแห่งศิลปกรรมไทย

อันเป็นจุดเด่นจุดแรกที่เป็นพิเศษต่อความอ่อนหวานละมุนละไมที่พร้อมจะถ่ายทอด เอา ภาวะทางจิตใจของคนไทยแทรกไว้อย่างแนบแน่นคือ

๑. เจตนาอันบริสุทธิ์ในการก่อสร้างศิลปกรรมนั้น ๆ
๒. ความริเริ่มที่ดีในรูปแบบของศิลปะ
๓. เป็นแบบอย่างของตนเอง แม้จะมีอิทธิพลของอารยประเทศแต่ก็จะสร้างแบบอย่าง ของตนเองขึ้นเสมอ

๔. แสดงความรู้ลึกใน เรื่องชาติและลักษณะแห่งสังคมที่คนรวมกันอยู่

๒.๑ ความหมายของสถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมโดยความหมายในเบื้องต้นนั้นคือสิ่งก่อสร้างที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อป้องกันความร่อนทาวเป็นที่คุ้มภัย หลังจากที่มีวิวัฒนาการมาจนกระทั่งถึงความสามารถในการช่วยเหลือตัวเอง รู้จักปกป้องตัวเองจากสัตว์ป่า ภัยธรรมชาติ สิ่งก่อสร้างก็เปลี่ยนไปกว่าเดิม มีใช้ที่พิศอาศัยเท่านั้นเพียงอย่างเดียว แต่ได้มีการนำเอาศิลปะเข้าสอดแทรก ในการจัดสร้างสถานที่ต่าง ๆ มีการจัดเนื้อที่ แขนง การจัดองค์ประกอบของวัสดุที่จะนำมาใช้ให้กลมกลืนกับสถานที่ วิธีการสร้างก็ไม่ยุ่งยากและสับสนเช่นดังก่อน มีการจัดส่วนขององค์ประกอบต่าง ๆ ตามความต้องการอย่างมีหลักเกณฑ์ เราจึงเรียกสิ่งก่อสร้างที่มนุษย์ปฏิบัติกันมาว่า " สถาปัตยกรรม "

สถาปัตยกรรม หมายถึง อาคารสถานที่ที่มนุษย์ใช้ความพากเพียรในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการใช้วัสดุ และวิทยาแห่งการก่อสร้างให้เกิดความสัมพันธ์ด้วยกันเป็นอย่างดี และการสร้างสรรค์ศิลปะลักษณะในค่านวัตกรรมและจิตใจขึ้นเพื่อจะได้ใช้เป็นที่อยู่อาศัยตามปกติ และเพื่อใช้ประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันระหว่างบุคคลในสังคม และเพื่อเหตุผลอันเนื่องมาจากความเชื่อของมนุษย์ในแง่ต่าง ๆ ในความหมายนี้สถาปัตยกรรมจะเป็นการรวมระหว่างปัญหาและการแก้ไขปัญหายุ่งยากเกี่ยวกับการใช้วัสดุอุปกรณ์ควบคู่กันไปกับการสร้างสรรค์ศิลปะลงไปให้สถาปัตยกรรมนั้น ๆ สถาปัตยกรรมจึงไม่เฉพาะแต่เป็นวิทยาแห่งการก่อสร้างเท่านั้น สถาปัตยกรรมยังเป็นประเภททัศนศิลป์ (Visual Art) ควบเหมือนกัน โดยที่จะมีลักษณะเป็นศิลปะวัตถุ (Plastic Art) มีรูปทรง และขนาด (Form-Size) คงที่แน่นอน มีโครงสร้าง (Structure) ที่เป็นระบบอย่างมีระเบียบพร้อมมีปริมาตร (Mass) พื้นที่บริเวณ (Space)

*วิทย์ พิณคันเงิน ศิลปความรู้เกี่ยวกับศิลปะวิจิตร หน้า ๒๕

๒วิทย์ พิณคันเงิน แบบเรียนศิลปศึกษา ศ.๑๑๑๒ ความรู้เกี่ยวกับศิลปะ หน้า ๒๕

๓สงวน รอคบุญ ศิลปะกับมนุษย์ หน้า ๒๕

ส่วนลึก (Proportion)เอกภาพ (Unity)และความมุ่งหมายความคิดสร้างสรรค์
ที่มีคุณค่าทางความงาม ทั้งหมคนี้ทำให้เรามองเห็นสถาปัตยกรรมเป็นทั้งศิลปะและวิทยาสะปนกัน
ก่อให้เกิดเป็นศิลปวัตถุด้วยลักษณะที่เป็นมวลอันสมบูรณ์ ที่นำไปเพื่อสนองตอบความต้องการของมนุษย์
ทั้งทางกายภาพ จิตภาพ และเอเนกประการ

วัตถุประสงค์ในการที่มนุษย์สร้างงานด้านสถาปัตยกรรม^๒

๑. มนุษย์สร้างงานด้านสถาปัตยกรรมขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ ให้เป็นที่อยู่อาศัยที่มีคุณลักษณะ
มั่นคงแข็งแรงและคุ้มกันภัยอันตรายต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี
๒. มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อให้เป็นอาคารสถานที่ที่มีคุณสมบัติ ความสวยงามประกอบไปด้วย
ศิลปะลักษณะที่ทำให้เกิดความรู้สึกสะเทือนใจ หรือประทับใจทำให้เกิดความสุขแก่จิตใจ
๓. มนุษย์สร้างงานด้านสถาปัตยกรรม เพื่อให้เป็นสิ่งสนองตอบและแสดงออกซึ่งความ
ศรัทธาต่อศาสนาหรือวีรกรรม หรือสิ่งอันควรแก่การยกย่อง

๒.๒ ประเภทของสถาปัตยกรรม

- ก. ประเภทอาคารสถาน
- ข. ประเภทอาคารที่พัก
- ค. ประเภทศูนย์สถาน
- ก. ประเภทอาคารสถาน

ก.๑ โบสถ์ เป็นอาคารไทยที่เมื่อแรกก่อสร้างนั้นสันนิษฐานว่าไม่ใหญ่โตนัก เพราะ
เหตุว่า โบสถ์นั้นใช้แต่การประชุมสงฆ์ทำสังฆกรรมเท่านั้น และในอดีตกาล ความสำคัญส่วนใหญ่
จะอยู่ที่วิหาร โบสถ์สมัยอดีตจะสร้างขนาดเพียงพอบรรจุพระสงฆ์ทำสังฆกรรมได้ประมาณ ๑๐ รูป
และมักไปสร้างไว้ข้างนอกหรือตอนมุมกำแพงในบริเวณเจดีย์, วิหาร จากหลักฐานที่ปรากฏเป็น
หลักฐานที่มีมาตั้งแต่สุโขทัย ซึ่งล่วงมาได้ประมาณ ๗๐๐ ปี สังเกตเห็นว่าขนาดไม่ใหญ่โตเป็นอาคาร

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาภิราช ไทยศึกษา : อารยธรรม หน้า ๕๕

^๒ ล.ก. หน้า ๑๐๐

“ถนอม อานามวัฒน์ ประวัติศาสตร์ไทย หน้า ๑๐๖

หลังย่อมๆ ตัวโบสถ์สร้างด้วยเครื่องก่อใช้ศิลาแลงทำเป็นฐานยกพื้นสูงกว่าระดับดินประมาณ ๑ เมตร ก่อด้วยศิลาแลง ตัวโบสถ์ทำเป็นอาคารโถง มีเสาช้างในประธาน ๒ แถวกับเสารายรับชายคาตัวอาคาร ซึ่งเป็นเสานิกกอม หลังคามุงกระเบื้อง โบลต์สมัยแรกสันนิษฐานว่าจะไม่มีฝ้ากัน ภายหลังโบสถ์ได้มีความสำคัญมากขึ้นเพราะได้เป็นการสร้างแทนที่วิหาร และจากไม่มีฝ้ากันคานข้างก็จะมีฝ้าหีบ คังในสมัยอยุธยา มีประตูเข้าทางคานหน้า ก่อด้วยอิฐสอปูน ผนังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่อฐานยกพื้นสูง มีการเขียนภาพประกอบขึ้นภายใน

ข. วิหาร เป็นที่อยู่ของสงฆ์ สร้างคู่กับโบสถ์ มีลักษณะคล้ายกับโบสถ์มาก และวิหารในอดีตมักที่จะสร้างให้ใหญ่กว่าโบสถ์ วิหารจะมีพระพุทธรูปประดิษฐานเรียงรายเป็นแถว^๒

ความหมายเดิม " วิหาร " หมายถึงที่อยู่ เช่น อรัญญวิหาร คือวัดที่อยู่ในป่า หรืออาคารที่อยู่เป็นหลังๆ ในสมัยพุทธกาล ต่อมาวิหารหมายถึง อาคารที่สร้างขึ้นขนาดใหญ่ ใช้เป็นที่อยู่ของพระภิกษุได้หลายรูปและใช้เป็นที่ประชุมคู่กับโบสถ์ และวิหารเป็นการก่อสร้างอาคารที่มีขึ้นก่อนสิ่งก่อสร้างใดในวัดของเมืองไทยจากหลักฐานทางวัตถุที่เป็นโบราณสถาน คือ จากวิหารที่มีมาแต่สมัยสุโขทัยมีรอยจารึกที่ระบุไว้อย่างชัดเจนว่ามีมาก่อนโดยเฉพาะโบสถ์

"...กลางเมืองสุโขทัยนี้มีพิหาร มีพระพุทธรูปทอง มีพระอัญจรัส มีพระพุทธรูปอันใหญ่ มีพระพุทธรูปอันราม..." (หลักที่ ๑)

"...หาเอาพระพุทธรูปหินเก่าแตกมาบูชา... ชักมาด้วยล้อเกวียน เช่นเข้ามาในวิหาร เอามาติดประกอบเข้าด้วยปูน... งานหนักหนาเอาไว้เต็มในมหาวิหาร เรียงรายเป็นกองงาม..." (หลักที่ ๒)

^๑มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาชิราช ไทยศึกษา: อารยธรรม หน้า ๑๓๒

^๒วิรัตน์ พิชญ์ไพญลย์ แบบเรียนศิลปศึกษา ศ. ๑๑๒ หน้า ๑๑๕

^๓มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาชิราช ไทยศึกษา: อารยธรรม หน้า ๑๓๓

^๔ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑ จารึกสุโขทัย หน้า ๕

^๕ด.ก. หน้า ๓๓๓

"...ลุมพาศิกราช ๑๒๘๓ ศกณฺฑ สมเค็จบพิตรตรีสีไ้ราชบังพิศไปอารณนามทาสามีสังฆราช
อันกอรปคัวยศีล การเรียนพระไตรปิฎกจบ อันสติคยอยู่ในลังกาทวีป ซึ่งมีศีลจารคล้ายกับชีนาสพครั้ง
โบราณ...รับสั่งให้นายช่างปลูกกุฎีระหว่างป่ามะม่วงอันมีในทิศประจิม...จึงอารณนามทาสามีสังฆ—
ราชจำพรรษาสิ้นไตรมาส..." (หลักที่ ๔)

จากหลักฐานดังกล่าวที่ได้ยกมานั้นจะกล่าวถึงวิหาร เป็นสำคัญไม่มีข้อความใดที่กล่าวถึง
อาคารอื่นใดเลย รูปทรงของวิหารที่ปรากฏมาตั้งแต่ครั้งสุโขทัย เป็นอาคารประเภทเครื่องประกอบ
คัวยศิลาแลง อิฐ และ ไม้ แขนค้ง เป็นแนวยาวจากตะวันออกไปตะวันตกฐานล่างยกพื้นขึ้นเหนือ
ระดับดิน โดยจะก่อคัวยศิลาแลง ความสำคัญของวิหารลดความสำคัญลงในสมัยอยุธยาตอนปลาย
วิหารมีหลายรูปแบบ เช่น วิหารหลวง , วิหารทิศ , วิหารราย , วิหารแกลบ , วิหารเก

ก.๓ ศาลา เป็นอาคารที่นึ่งพักส่วนใหญ่โปร่งไม่มีฝา ศาลามีหลายชนิดตามหน้าที่ใช้สอย
เช่น ศาลาอยู่ค้หน้าของอาคารใหญ่ ศาลารายเป็นศาลาเล็กๆรายล้อมพระอุโบสถหรือพระ
วิหาร นอกจากนี้ก็มีหน้าที่อื่นอีกเช่น ศาลาโปรยทาน ศาลาเป็ล้องเครื่อง ศาลาการเปรียญ
ซึ่งเป็นศาลาใหญ่ใช้กระทำพิธีกรรมทางศาสนาโดยเฉพาะการบำเพ็ญกุศลต่างๆที่เคยทำในวิหาร^๒

ก.๔ หอระฆัง เป็นหอสูงสำหรับแขวนระฆัง^๓

ก.๕ หอไตร เป็นอาคารสถานที่ที่สร้างขึ้นเพื่อความประสงค์ที่จะ เก็บรักษาพระไตรปิฎก
และคัมภีร์ต่างๆ เกี่ยวกับศาสนาสำหรับใช้ในการศึกษาเล่าเรียนกันในวัดแต่ละแห่ง หอไตรจะสร้าง
เป็นเรือนหอโคกๆหลังคาทรงจั่ว ทำชานชั้นลกรอบตัวหอและทำหลังคาปกคลุมทั้ง ๔ ค้^๔

ก.๖ ซุ้มประตู และกำแพงพระอาราม ซุ้มประตูวัดจะทำเป็นทางเข้าออกแบบซุ้มงค้งงาม
และมีกำแพงล้อมรอบบริเวณมักก่อคัวยอิฐเป็นกำแพงแก้วก็มี*

^๑ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑ จารึกสุโขทัย หน้า ๕๗

^๒มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาชิราช ไทยศึกษา: อารยธรรม หน้า ๑๘๑ - ๑๘๒

^๓วิรัตน์ พิชญไพญลย์ แบบเรียนศึกษา หน้า ๑๑๘

^๔มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาชิราช ไทยศึกษา: อารยธรรม หน้า ๑๓๘

* กำแพงแก้ว = กำแพงเตี้ยที่ใช้กั้นบริเวณ บางทีก็ทำโปร่งมีพนักลูกกรงหรือบางที่ก็ทึบ

ก.๗ ซุ้มเสมา เสมมาเป็นเครื่องหมายชักเชตอโบสถ จะตั้งอยู่ตามกำแพงมีลักษณะ เป็นใบ
เสมา เช่นใบเสมาธรรมจักร ทำเป็นแผ่นหินเจียนปลายให้โค้งแหลม"

ข: ประเภทอาคารที่พักอาศัย

ข.๑ ปราสาท เป็นเรือนชั้น เรือนมียอด เป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินและจะมีอาคาร
ต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นอย่างวิจิตรบรรจง และใหญ่สมกับศูนย์กลางของการบริหารปราสาทของไทยนั้น
การก่อสร้างที่เป็นไม้มีลวดลายงดงามในอดีต หลังคาเป็นจตุรมุขยกไม้ปัจจุบันก็จะก่อด้วยปูน อิฐ
ทำอย่างสวยงามเช่นกัน ๒

ข.๒ กำหนัก เป็นเรือนเจ้านาย แต่โบราณมักจะเป็นเรือนไม้ แต่มีขนาดใหญ่ และเป็น
กลุ่มอาคารที่โอ่โง่งกว่าปกติทั่วไป

ข.๓ วัง เป็นที่อยู่ของเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ แต่เดิมวังจะสร้างเป็นเรือนไม้สักขนาดใหญ่

ข.๔ คຸ້ม เป็นบ้านของเจ้านายทางเหนือ ลักษณะพิเศษคือใหญ่ และมีการตกแต่งสวย
งามกว่าอาคารโดยทั่วไป คຸ້มจะประกอบด้วยอาคารพักหลาย ๆ หลังและมีระเบียงกลางใหญ่สำหรับ
เป็นที่เดินติดต่อ และพักผ่อน คຸ້มมักสร้างด้วยไม้

ข.๕ จวน เป็นที่อยู่อาศัยของเจ้าเมืองหรือเป็นที่พักแรมของข้าราชการใหญ่

ข.๖ ทำเนียบ เป็นเรือนของเจ้านายและเป็นที่อยู่ของผู้มีตำแหน่งสูง

ข.๗ บ้านไทย เป็นที่อยู่ของประชาชนลักษณะทั่วไป มีบริเวณรอบ ๆ และมีเรือนไทยอยู่
ภายใต้บริเวณบ้านจะประกอบด้วย เรือนศาลา ระเบียง ครุฑยุงข้าว และอาจมีบริเวณที่สำหรับ
เลี้ยงและประกอบพิธีกรรมในบ้านด้วย เรือนไทยมักจะเป็นไม้สัก ใต้ถุนโปร่ง"

ค. ประเภทปูชนียสถาน

ค.๑ สถูปเจดีย์

ก่อนที่จะกล่าวถึงความเป็นมาของสถูปเจดีย์แบบต่าง ๆ ในประเทศไทยผู้เขียนจึงขอทำ

*มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ไทยศึกษา: อารยธรรม หน้า ๑๕๓

*วิรัตน์ พิษณุไทยสมัย แบบเรียนศิลปศึกษา หน้า ๑๓๓

*วิบูลย์ ลี้สุวรรณ ศิลปชาวบ้าน หน้า ๓๖-๓๕

ความเข้าใจกับคำว่า "สอุป" กับ "เจตีย์" เสียก่อนเพราะมีการเรียกที่สับสนเช่นเรียกเจตีย์บ้างก็มี สอุปบ้างก็มี

สำหรับคำว่า "เจตีย์" นั้น ความจริงแล้วหมายถึงสิ่งที่ก่อสร้างขึ้นเพื่อให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า หรือระลึกถึงพระธรรมและเจตีย์ในทางพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น ๔ อย่างด้วยกันคือ^๑

ค.๑.๑ ชาติเจตีย์ หมายถึง พระอัฐิ พระเกศา พระหนต^๒ของพระพุทธเจ้าซึ่งคนเรานำมาแสดงความเคารพกราบไหว้หรือสร้างเป็นเจตีย์ อย่างที่คนไทยเราเข้าใจว่าพระปฐมเจตีย์ จังหวัดนครปฐม กับพระบรมธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช มีพระอัฐิของพระพุทธเจ้า จึงเรียกว่า "ชาติเจตีย์"^๓

ค.๑.๒ บริโภคเจตีย์ หมายถึงสิ่งที่พระพุทธเจ้าใช้สอยอยู่เป็นประจำ เช่น บาตร จีวร ซึ่งหาไม่ได้แล้วในเวลาปัจจุบัน และยังมีต้นไม้ต่าง ๆ อีกเช่น ต้นจิก ต้นเกตุ ต้นโพธิ์ สังเวนิยสถาน ๔ แห่ง คือ สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ ปฐมเทศนา และที่ถวายพระเพลิง ซึ่งล้วนนับเป็นบริโภคเจตีย์ทั้งสิ้น^๔

ค.๑.๓ ธรรมเจตีย์ หมายถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าโดยมีการเขียนพระนามลงเป็นตัวอักษร ประคิมฐานไว้เป็นที่บูชา เป็นที่ระลึกถึงพระพุทธเจ้ารวมทั้งพระไตรปิฎก อันประกอบด้วยพระสูตร พระวินัย และพระปรมาัตถ์ เหล่านี้เป็นธรรมเจตีย์^๕

ค.๑.๔ อุเทสิกะเจตีย์ หมายถึงสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่ออุทิศต่อพระพุทธเจ้าหรือเพื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้า จะสร้างอะไรก็ได้ โดยไม่กำหนดว่าจะต้องเป็นอย่างไร ถ้ามิได้เป็นชาติเจตีย์ หรือบริโภคเจตีย์ หรือธรรมเจตีย์แล้วก็นับว่าเป็น อุเทสิกะเจตีย์ทั้งสิ้น เช่น การสร้างวัด สอุปเจตีย์ พระพุทธรูป^๖

^๑สุเมญฺญ์ สมิตินันท์ ประวัติศาสตร์ศิลป์ หน้า ๑

^๒สุวรรณ โสภค เอกสารประกอบการเรียน หน้า ๒๗

^๓หวน พินธุพันธ์ คำบรรยายประกอบการเรียนวิชา ศิลป.๒๐๑ หน้า ๒๕

^๔สุวรรณ โสภค เอกสารประกอบการเรียน หน้า ๒๗

^๕หวน พินธุพันธ์ คำบรรยายประกอบการเรียนวิชาศิลปะ ๒๐๑ หน้า ๒๕

^๖สุเมญฺญ์ สมิตินันท์ ประวัติศาสตร์ศิลป์ หน้า ๑๘

^๗ล.ก. หน้า ๒๐

เมื่อแยกออกเช่นนี้แล้วจะเห็นได้ชัดว่า คำว่า "เจดีย์" หมายถึงถึงลักษณะของทั้ง ๘ ข้อ
ดังกล่าว และสำหรับความเข้าใจที่เรียกว่า "เจดีย์" หรือ "สถูป" นั้นโดยทั่ว ๆ ไปคือ อุเทสิก-
เจดีย์นั่นเอง

สถาปัตยกรรมประเภทเจดีย์ ส่วนใหญ่จะสร้างขึ้นโดยวัตถุประสงค์ เพื่อเป็นอนุสรณ์สถาน
อันควรแก่การระลึกถึงและสักการะเป็นหลักใหญ่

สถูปเจดีย์เป็นชื่ออนุสรณ์สถานประเภทที่นิยมสร้างเป็นประธานของวัดมาแต่สมัยดั้งเดิม และ
ภายหลังมาสร้างเป็นบริวาร เป็นองค์ประกอบของศาสนาที่เป็นหลักของวัดแล้วเวลาต่อมา สถูปเจดีย์
ก็จะเป็นสถาปัตยกรรมแบบปิด กล่าวคือส่วนมากแล้วจะก่อเป็นรูปทรงทึบตามแบบ ตามสมัย ที่พัฒนา-
การกันมา ไม่มีที่ว่างภายในที่คนจะเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ รูปทรงสถูปเจดีย์ที่ปรากฏทั่วไป มีลักษณะ
คล้ายรูปล้อมทางกลม และขั้วเป็นปล้อง ๆ สูงเสียดขึ้นไปบนอากาศ เท่าที่พบในประเทศไทย
แบ่งได้ ๕ แบบ คือ

๑. แบบลังกา
๒. แบบศรีวิชัย
๓. แบบเจดีย์กรวยเหลี่ยม
๔. แบบโคตรบูรณ
๕. แบบสุโขทัยแท้

เท่าที่พบทรงเจดีย์จะประกอบด้วย ก. ฐาน ซึ่งมาแต่เขื่อนกันดินฟ้า ข. องค์พระเจดีย์
ซึ่งมาแต่กองดิน ค. บัลลังก์ ซึ่งหมายถึงพระพุทธรูปเจ้า ง. ยอดซึ่งมาจากฉัตร

๑. แบบลังกา ซึ่งมีวิวัฒนาการมาจากเดิมว่าเมื่อคนตายแล้วจะมีการนำเอาเถาถ่านมาสูบ
ไว้ พอถึงสมัยอโศกมหาราช พระองค์ได้คิดสร้างสถูปขึ้นเพื่ออุทิศต่อพระพุทธรูปเจ้า มีลักษณะฐานรอง
รับตัวสถูป และฉัตร ลังกาได้นำสถูปมาดัดแปลงจากสมัยอโศกมหาราชที่ทำเป็นแบบวงกลม และของ
ไทยได้ดัดแปลงให้องค์ระฆังคอกเข้าเล็กน้อยคล้ายระฆังเรียกกันว่าทรงองค์ระฆัง และทรงยอดฉัตร

ก็ดัดแปลงให้เป็นยอดเรียวแหลมขึ้นไปเรียกว่า "ปล้องไฉน" ซึ่งสถาปลังกาไค้เข้ามาในประเทศไทย
ทางนครศรีธรรมราชสายหนึ่ง และทางเชียงแสนสายหนึ่ง

๒. แบบศรีวิชัย เข้าใจกันว่าสร้างขึ้นในสมัยศรีวิชัยตอนเป็นอาณาจักรที่รุ่งเรืองอยู่ทาง
ภาคใต้ของไทย จะมีทรงเป็นแนบพ มีสถาปองค์เล็ก ๆ ล้อมรอบสถาปองค์กลางถึง ๓ ชั้นและยังมีซุ้ม
ประตูออกทั้ง ๔ ด้าน ๆ ละ ๓ ชั้น เช่นเจดีย์รายบางองค์ในวัดเจดีย์เจ๊กแถว อำเภอกศรีษณาชัย
จังหวัดสุโขทัย และมณฑลพายัพเว้าใหญ่ จังหวัดสุโขทัย

๓. แบบเจดีย์กรวยเหลี่ยม มีมากทางภาคเหนือโดยเฉพาะเชียงแสนเข้าใจว่าไค้
อิทธิพลจากพุทธศยาศาในอินเดีย และพัฒนาการมาในไทย ต่อจากเชียงแสนไค้เป็นอยุธยา ซึ่งจะนำมา
ดัดแปลงเป็นเจดีย์เหลี่ยมมีการขอมุมไม้ ๑๒ เป็นฐานรูปสี่เหลี่ยมหน้ากระดานเกลี้ยงมีความหมายถึง
โลกัสนฐานที่อยู่เหนือมนุษย์ ฐานจะมีการทำแท้สิ่งข้อนกัน ๓ ชั้น ลดหล่นขึ้นไปโดยลำดับ ฐานสิงห์
นี้มีความหมายแสดงอำนาจ บนฐานแท้สิ่งข้อนบนสุดทำเป็นบัวจงกล ต่อจากฐานบัวจงกลเป็นสถาปคอ
ระฆังเหนือ กอระฆังเป็นที่ตั้งบัลลังก์ ก้านฉัตรและปลาจะมี สุกท้ายเป็นยอดเจดีย์ทำเป็นรูปบัวเข็ม
๓ กลุ่ม

๔. แบบโคตรบูรณ เป็นแบบแปลลมไทรบว่าเอาแบบมาจากที่ไหน แต่สันนิษฐานว่าน่าจะ
เป็นแบบอย่างไค้พุทธศยาศาหรือบางท่นไค้จากทวารวดี ลักษณะของแบบ ไค้ มีฐานเหลี่ยม ๒ ชั้น
มีซุ้มประตูออกด้านละ ๒ ซุ้ม ทั้ง ๒ ชั้น และตัวสถาปเป็นกระเป่าป้องคล้ายหม้อข้าวดิน ไค้ยอมาก
สร้างในจังหวัดนครพนม เช่น พระธาตุเชิงชุม พระธาตุศรีท้ด

๕. แบบสุโขทัยแท้ ลักษณะของสถาปนี้จะมีฐานใหญ่ทำเป็นสี่เหลี่ยม ๓ ชั้นค้วกัน ตอนบน
ก่อนจะถึงตัวสถาปก็จะมีฐานอีกชั้นหนึ่งทำเป็นย่อไม้สิบสอง ไค้ไปจึงถึงซุ้มข้าวบิณฑ์ รูปร่างคล้าย

๑ หลุย จำปาเทศ ความงามข้งในศิลปะ หน้า ๔๖

๒ สุวรรณ โสพัก เอกสารประกอบการเรียน หน้า ๓๖

๓ หวน พินชุนันท์ คำบรรยายประกอบการเรียนวิชา ศิลปะ ๒๐๑ หน้า ๔๕

๔ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช ไทยศึกษา:อารยธรรม หน้า ๑๕๒ - ๑๕๓

๕ พิทักษ์ สายันต์ ประวัติศาสตร์ศิลปะ หน้า ๑๔๒

คอกบัวตูม ถัดขึ้นไปเป็นยอดเรียวแหลม^๑ จะเห็นได้ว่าลักษณะของสถูปนั้น แปรลกกว่าแบบอื่น ๆ ยังไม่มีข้อตกลงที่แน่นอนว่าประเทศไทยได้รับเอาแบบมาจากไหน ซึ่งอาจจะเป็นคนสมัยสุโขทัย(ศิลปะจีน) เป็นผู้คิดขึ้นเอาตามจินตนาการเหตุที่เรียกว่า "แบบสุโขทัยแท้" เพราะเราพบมากที่สุดใ้สุโขทัยและเมืองในอาณาจักรสุโขทัยเช่น ที่วัดมหาธาตุ สุโขทัย วัดเจดีย์ยอดทอง จ. พิษณุโลก^๒ (ดูภาพหน้า๒๐)

ค.๒ พระปรางค์ เดิมเป็นเทวสถานของศาสนาพราหมณ์ มีลักษณะคล้ายปราสาทคือมีฐานเพื่อรองรับส่วนบนทั้งหมด ถัดขึ้นไปเป็นห้องโถงหรือซุ้มคูหา^๓ เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป และถัดขึ้นไปก็เป็นหลังคาและยอด ชาวไทยนิยมสร้างเป็นศาสนสถานประเภทหนึ่ง มักทำด้วยเครื่องก่ออิฐและศิลาแลงมีรูปทรงสี่เหลี่ยม ส่วนที่เป็นปรางค์คล้ายกับฉีกข้าวโพค

หลักสำคัญ ๓ ประการในสถาปัตยกรรม

๑. หลักพื้นที่ คือการวางหลักผัง ได้แก่การวางศิลาฤกษ์ กะส่วนกว้างยาวของอาคารที่จะก่อสร้าง ซึ่งต้องมีความสัมพันธ์กับแผนผังบริเวณตามแบบ

๒. หลักรูปทรง คือความงามของรูปทรงที่ได้สัดส่วนเป็นพื้นฐาน

๓. หลักเครื่องประกอบ คือจังหวะของไฟระยะห่างของลวดลาย ซึ่งจะนำมาตกแต่งโดยมีทรวดทรงและให้มีลักษณะแข็งแรงซึ่งทั้งนี้ต้องคำนึงถึงประโยชน์ที่ใช้งานและประโยชน์ในทางความงามให้เหมาะสมกับสถานที่นั้นตามความประสงค์

ส่วนประกอบในสถาปัตยกรรม

ส่วนประกอบในสถาปัตยกรรมไทยนั้นนับว่าเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างสิ่งต่างๆดังนี้

^๑ ถิ่นอม อานามวัฒน์ ประวัติศาสตร์ไทย หน้า ๑๐๖

^๒ พิทักษ์ สายัณห์ ประวัติศาสตร์ศิลป์ หน้า ๑๕๗

^๓ วิทย์ พิณคันเงิน ศิลปความรู้เกี่ยวกับศิลปวิจิตร หน้า ๘๑

^๔ ก.

^๕ สุขเกษม สมิตินันท์ ประวัติศาสตร์ศิลป์ หน้า ๑๘

^๖ ก.

ภาพที่ 2 แบบเจดีย์สุโขทัย
ที่มา: สุภัทรทิศ คิศจุล ศิลปสุโขทัย หน้า 21

- ๑ : ๒
- ๑ : ๕
- ๑ : ๑๐

๑ : ๒๐ ใช้สำหรับขยายความละเอียด

๑ : ๒๕

๑ : ๕๐ ใช้สำหรับเขียนรูปตัด

๑ : ๓๕

๑ : ๑๐๐ ใช้สำหรับเขียนรูปตั้ง

๑ : ๕๕๐๐ ใช้สำหรับเขียนผังบริเวณ

สัญลักษณ์ (Symbols)

มฆฉาก

เส้นขอบที่มองเห็นได้ (Visible Outline)

เส้นที่ถูกบังแต่ไม่เห็น (Hidden Outline)

เส้นศูนย์กลางหรือ เส้นแกนกลาง

เส้นแนวตัด (Break Line)

เส้นแสดงรูปตัด ก - ก

เส้นขนาดโตและกว้าง

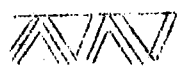

เส้นขนาดเล็กหรือแคม

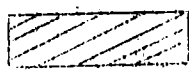
แสดงพื้นที่หน้าตัดที่ไม่เท่ากัน (Sectional Area)

เครื่องหมาย (Marks)

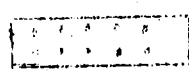
หมายถึง

คิน

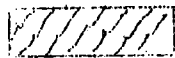
หมายถึง

อิฐ

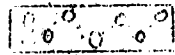
หมายถึง

ปูน

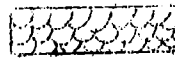
หมายถึง

ไม้

หมายถึง

คอนกรีต

หมายถึง

อิฐหัก

หมายถึง

กระจก

ฐานที่ใช้ในสถาปัตยกรรมไทย

๑. ลับเหลี่ยม
  ๒. ตักมุม
  ๓. ยอดุมไม้แบ่ง
  ๔. ยอดุมไม้สิบสอง
  ๕. ยอดไม้ยี่สิบ
  ๖. ยอดไม้สามสิบหก (ที่เห็นโคกซัดคือ พระปราสาทวัดอรุณราชวราราม ชนบุรี)
- ชนิดของเสาต่าง ๆ และชื่อเสาทางสถาปัตยกรรมไทย

๑. เสากลมเป็นรูปทรงบัวตอน
๒. เสาเม็คตักมุม เป็นรูปแปดเหลี่ยม
๓. เสากลมเป็นรูปเสาเม็คคอปสี่ "เม็คหรือเม็ค" น.
๔. เสาเม็คเป็นรูปสี่เหลี่ยม
๕. เสาเม็คเป็นรูปไม้แปด
๖. เสาเม็คเป็นรูปยอดไม้สิบสอง
๗. เสานางเรียง คือเสาที่ปักเรียงเป็นแถวแบบระเนียด ราวเสาค่าย เสาที่ปักรอบองค์-

- พระเจดีย์ หรือเสาที่ปักเรียงอยู่คานข้างโบสถ์ วิหาร
- ๘ เสานางราย คือเสาอยู่คานข้างศาลา กุฏิ
- ๙ เสาแทน คือเสาที่ตั้งอยู่คานข้าง หรือค้ำหลังโบสถ์วิหาร
- ๑๐ เสาहार คือเสาที่ตั้งอยู่บนบัลลังก์ สำหรับรับน้ำหนักยอดเจดีย์
- ๑๑ เสานางหมบคือ เสาประกอบข้างประตู ปราสาทหินสำหรับทับหลัง
- ๑๒ เสานางจรัล คือเสาระเบียงที่เรียงกันเป็นแถว
- ๑๓ เสาค้ำ คือเสาที่ตั้งอกไก่อยู่บนยอด

บัวในสถาปัตยกรรม

บัวเป็นส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมเมื่ออยู่หลายชนิด ซึ่งเราจะเรียกบัวตามหน้าที่ใช้สอย และตำแหน่ง

บัวคว่ำ บัวหงาย บัวสวนหงาย บัวสวนคว่ำ บัวหลังเจี๊ยก บัวบันยักษ์ บัวดูนกแก้ว
บัวปากฐาน บัวปากปลิง บัวแดง บัวกลีบขนุน บัวกลุ่ม บัวหัวเสา บัวนก
ซึ่งจะประดิษฐ์เป็นลวดลายต่างๆ ตามกาลเวลา ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบสถาปัตยกรรม

เมื่อได้ทราบถึงสัญลักษณ์ส่วนประกอบของสถาปัตยกรรม แล้วส่วนที่ขาดไปไม่ได้เลยที่เดียวก็คือลวดลายต่าง ๆ ที่ใช้ในการตกแต่ง เพราะลายไทยเป็นศิลปะที่มีเอกลักษณ์ประจำชาติ มีต้นแบบเค้าโครงมาจากธรรมชาติ ซึ่งได้แก่พืชพรรณ ไม้ ดอกไม้ สัตว์จุฑาบท ทวีปาท และสิ่งที่มีอยู่ในวรรณคดี ป่าหิมพาน หรือจากสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวเราเช่น เปลวไฟ ดวงดาว โดยนำมาทำการผูกกลายให้มีความวิจิตรพิศดาร แลดูสมจริง กับชื่อลายนั้น ๆ ทั้งดูสะอาดสวย อ่อนช้อย นึกกับศิลปะชาติอื่น ๒ ลายไทยนี้มีแยกประเภทออกไปอย่างมากมาย ตามหน้าที่ใช้สอย ในอาคารและลักษณะดังนี้ ๓

^๑ กรมศิลปากร ภูมิ ศิลปะและโบราณคดีในประเทศไทย หน้า ๒๘๓

^๒ ชุมศรี ศิวะยานนท์ สถาปัตยกรรมไทยพื้นฐานสำหรับช่างเทคนิค หน้า ๘๕

^๓ ก.

- ลูกแก้ว หรือลวดบัวซึ่งใช้ในทันทีที่เคบเป็นแถบยาว ใช้ลายหน้ากระดานประจำยาม
  - ลูกมะหวด แข็งสิงห์ รักร้อย
  - ผาผนัง ใช้ลายที่กระจายเป็นผืนกว้างมีลายก้านแบ่ง พุ่มทรงข้าวบิณฑ์ ดอกรวยตุ้ม
  - ดอกไม้วาง แก้วชิงดวง ราชวัตร นาคเกี้ยว ฯ ล ฯ
  - เฉิงผนัง ลายกรวยเชิง ประกอบด้วยลวดลายหน้ากระดาน และขอแหงลาย
  - ฐาน ใช้ลวดบัว และลวดบัวหงาย บัวคว่ำ บัวปากฐาน บัวปากปลิง บัวลูกแก้ว บัวหลัง-
  - สิงห์ เท้าสิงห์
  - บานประตู หน้าค่าง ใช้ลายก้านชด ก้านแบ่ง ลายเครื่องเจดีย์พรมไม้ค่าง ฯ เช่น
  - กนกเปลว
  - เพดาน ลายดอกดาวกระจาย ดาวล้อมเดือน ดอกบัว ฯ ล ฯ
  - หน้าจั่ว ใช้ลายเทพพนม กอบัว หน้าขบ หน้าสิงห์ พระนารายณ์ทรงกรุฑ
  - นาคสะดุ้ง ใช้เป็นตัวลายของประกอบใบระกา
  - หางหงส์ ใช้แทนตัวเหงาบินลม บางที่ทำเป็นหัวนาค แต่โดยทั่วไปเป็นนกสามตัว
  - ทวยรับหลังคา ทำเป็นตัวหงส์ และแขนนางประกอบด้วยลวดลายต่าง ๆ
  - มุมเสาและสันหลังคา ลายนุช้างและลายผีเสื้อ
  - หัวเสา ใช้บัวปากฐานหรือบัววง บัวกลุ่มตีนเขาลายกาบพรมศร บัวโถ
  - ฐานเจดีย์และเรือนยอด ใช้ลวดบัวประเภทต่าง ๆ เช่น เกี่ยวกับฐานลูกแก้ว
- เป็นชั้น ๆ ขนาดลดหลั่นเรียงขึ้นไปทางยอด มีการย่อมุมในเจดีย์เหลี่ยม

๒.๔ อิทธิพลที่ก่อให้เกิดสถาปัตยกรรมและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของสถาปัตยกรรม

ในส่วนของอิทธิพลนี้มองกันอย่างผิวเผินดูจะไม่สำคัญมากมายนักแต่จริง ๆ แล้วสำคัญมาก เพราะจะเป็นตัวบังคับกาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ เช่นเราอยู่ในกลุ่มของคนทางเหนือ เราก็ย่อมที่จะติดอุปนิสัยพฤติกรรมต่างๆ ทางใต้ก็จะเป็นไปอีกลักษณะหนึ่ง ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะอิทธิพลในค่านต่าง ๆ ของแต่ละท้องถิ่นภูมิภาค อิทธิพลมีอยู่หลายค่านด้วยกันที่เห็นชัดคือ อิทธิพลทางภูมิศาสตร์ ซึ่งมีส่วนทำให้ประชาชนที่อยู่ในแถบพื้นที่ต่าง ๆ มีสิ่งที่ไม่เหมือนกันและการดำรงชีวิตก็ต่างกัน พร้อมกับการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ก็ไม่เหมือนกัน ดังนั้น สถาปัตยกรรมของแต่ละภูมิภาค

จึงมีอิทธิพลเป็นตัวจักรหนึ่งที่สนับสนุน เสริมให้เกิดการสร้างสรรค การประดิษฐ์คิดค้น ^{นวัตกรรม} ต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นเพื่อความอยู่รอด ความยิ่งใหญ่ และความมีอำนาจ ฯลฯ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

อิทธิพลที่ก่อให้เกิดสถาปัตยกรรมและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบสามารถแยกได้เป็นค่าน ๆ

- ๒.๔.๑ อิทธิพลทางค่านสังคม
- ๒.๔.๒ อิทธิพลทางค่านภูมิศาสตร์
- ๒.๔.๓ อิทธิพลทางค่านศาสนา
- ๒.๔.๔ อิทธิพลทางค่านประวัติศาสตร์
- ๒.๔.๕ อิทธิพลทางค่านวัตถุก่อสร้าง

๒.๔.๑ อิทธิพลทางค่านสังคม สังคมเป็นที่รวมอยู่ของคนหมู่มากที่มารวมอยู่ในกลุ่มชาติเดียวกัน มีข้อตกลงเหมือนกันยอมรับในสิ่งเดียวกัน เช่น ความคิดเห็นในค่านศิลปกรรมประเภทหนึ่งว่าจะสร้างสิ่งหนึ่งสิ่งใดขึ้นมาจะต้องได้รับการยอมรับและมาจากพื้นความคิด อุดมนิสัย คติความเชื่อที่ได้รับการยอมรับแล้วจากกลุ่ม กลุ่มสังคม เกษตรก็จะมีรูปแบบหนึ่ง สังคมในเมืองที่เจริญก็จะมีรูปแบบและทัศนคติต่างไป เป็นต้น

๒.๔.๒ อิทธิพลทางค่านภูมิศาสตร์ ภูมิศาสตร์ทำให้เกิดความแตกต่างและทำให้เกิดการสร้างสิ่งทีจำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์ เพราะการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ไม่ได้รวมอยู่ที่เดียวกันตลอดเช่นดินแดนแถบศูนย์สูตรข้อมทีจะมีภูมิอากาศต่างจากมนุษย์ที่อยู่ในแถบขั้วโลก ชีวิตความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน การสร้างอาคารสถานก็จะต้องที่จะไม่เหมือนกัน บริเวณแถบศูนย์สูตรมักจะมีมรสุมพัดผ่านทำให้เกิดฤดูกาลต่าง ๆ มากส่วนทางขั้วโลกก็จะมีแต่อากาศหนาวเย็น ทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องสร้างที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้ทีจำเป็นในชีวิตประจำวัน ประเทศไทยอยู่ในเขตร้อนชื้นสถาปัตยกรรมทีสร้างก็มักจะทำตามความเหมาะสมกับประเทศไทยไม่ว่าสร้างบ้านทีบนตลอค มีช่องระบายอากาศเพียงเล็กน้อย ซึ่งไม่เหมาะสมกับภูมิศาสตร์อากาศแบบประเทศไทยเลย จะเห็นว่าที่อยู่อาศัยของเราจะเป็นประเภทโปร่งให้ลมพัดถ่ายเทได้สะดวก^๒ เพราะบ้านเราอากาศร้อน

^๑วิทย์ พินคันเงิน ความรู้เกี่ยวกับศิลป ค.๑๑๑๖ หน้า ๓๐

^๒พิทักษ์ สายพันธ์ ประวัติศาสตร์ศิลป์ หน้า ๑๓๗

และนอกจากนี้ก็ยังแสดงการก่อสร้างออกมาในรูปศิลปด้วยตามสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศ เช่น อยู่บริเวณที่ราบมักจะสร้างสถาปัตยกรรมเจดีย์สูงมาก ๆ หากอยู่บนเนินเขาสูงก็จะไม่สร้างสูงนัก เพราะเนื่องมาแต่อิทธิพลทางค่านิยมศาสตร์ผลักดันให้เกิดความนึกเห็นว่าการสร้างสิ่งใดบนพื้นที่ราบถ้าทำขนาดเตี้ยๆก็อาจจะถูกบดบังจากต้นไม้ได้ทำให้ไม่สามารถเห็นได้ชัดในที่ไกลและไม่สวยงามเท่าที่ควร ดังนั้นอิทธิพลทางภูมิศาสตร์จึงทำให้เกิดผลในค่านิยมแบบโดยเฉพาะอย่างยิ่งขนาดของสถาปัตยกรรม

๒.๔.๓ อิทธิพลทางศาสนา ศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนแต่ละกลุ่มแต่ละสังคมและศาสนาเป็นสถาบันหนึ่ง โดยอย่างยิ่งศาสนาทุกศาสนาจะสอนให้คนเป็นคนดี กลุ่มในสังคมจึงมักจะสร้างสิ่งสักการะขึ้นแทนผู้นำศาสนาที่จะเบี่ยงเบนพฤติกรรมของคนให้พ้นจากสภาพเดิมในอดีตมาคือคนป่า การทำสิ่งขึ้นแทนเพื่อความเคารพสักการะและร่วมเข้าด้วยกันสร้างอุโบสถสักหลังหนึ่งขึ้นเป็นผลสำเร็จ คนทั้งปวงก็จะมีความคิดที่ว่าตนได้รับบุญกุศล ความเชื่อนี้จึงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน พร้อมกับก็ได้ปรับปรุงสิ่งก่อสร้างให้สวยงามวิจิตรขึ้น การนับถือศาสนาจึงถือได้ว่าเป็นอิทธิพลหนึ่งที่ทำให้เกิดการสร้างสรรค์ศิลปกรรมขึ้นมา

๒.๔.๔ อิทธิพลทางประวัติศาสตร์ มนุษย์ที่อยู่กระจัดกระจายในโลก แต่ละท้องถิ่นได้มีการเจริญสัมพันธ์ไมตรีมีการติดต่อกันมาตั้งแต่โบราณทั้งในทางสันติและสงครามก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนและการถ่ายทอดความคิด ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมซึ่งกันและกันของคนมีบรรพบุรุษได้ถ่ายทอดมา ดังนั้นความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์จึงเป็นมูลเหตุหนึ่งที่ทำให้รูปแบบของศิลปแห่งหนึ่งเข้ามาปะปนกับอีกรูปแบบหนึ่ง เช่น การทำสถาปัตยกรรมในสมัยอยุธยาทรงลังกา + ศรีวิชัย ก่อให้เกิดเป็นศิลปกรรมใหม่ขึ้นหรือมีการดัดแปลงให้เกิดเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มคนจากพื้นฐานทางประวัติศาสตร์

๒.๔.๕ อิทธิพลทางค่านิยมก่อสร้าง อาคารไทยในอดีตจะก่อสร้างได้ในขอบเขตจำกัดคงที่วัสดุก่อสร้างจะหาได้ในแถบนั้นๆเป็นส่วนใหญ่ในอดีตซึ่งมักเป็นพวกไม้ชนิดต่างๆ เช่น ไม้เนื้อแข็ง ไม้เต็ง ไม้แดง ไม้เหนียว อัญญากรวด ทราบาย อาคารและสิ่งก่อสร้างจึงมีขนาดและรูปร่างจำกัดในบางครั้ง ดังนั้นศิลปจึงจำต้องประดิษฐ์คิดค้นขึ้นให้เหมาะสมกับวัสดุในแต่ละท้องถิ่นด้วย

เช่น สมัยสุโขทัย จะใช้อิฐในการก่อสร้างศิลาแลง ทำให้แลดูลักษณะกำแพงหนาเคร่งขรึมที่บน
อิทธิพลทั้งหมดที่ไถ่กล่าวมานั้นเป็นสิ่งที่มีความสำคัญแก่นุชนัยในฐานะเป็นผู้สร้างสรรค์ศิลป-
กรรมประเภทต่างๆในแต่ละบ้าน เราจะเห็นได้ว่าอิทธิพลเหล่านี้เป็นสิ่งคลบคลึงกาลให้เกิดความคิด
การวางแผน การสร้างสรรค์ รูปแบบการตกแต่งตลอดจนความเชื่อที่เข้ามาเป็นส่วนผลักดันศิลปกรรม
โดยคำนึงถึงวัตถุประสงค์ที่ใช้ในการก่อสร้างตามความเหมาะสมในภูมิประเทศได้อย่างคล่องจงและรวมไป
ถึงไถ่กลายเป็นศิลปกรรมของเผ่าพันธุ์แต่ละท้องถิ่นโดยแท้ สุโขทัยก็เช่นกันเป็นอาณาจักรของไทยที่
มีเอกลักษณ์และการสร้างสมไว้ให้เยาวชนรุ่นหลังได้ชมได้รับการถ่ายทอด แม้เวลาจะล่วงมาเกือบ
๓๐๐ ปีแล้วก็ตามสุโขทัยก็ยังคงความเป็นเอกในค่านศิลปกรรมทั้งงามวิจิตรเสมอ ทำให้เห็นถึงจิตใจ
ที่เคร่งในศาสนาที่มีความเป็นอยู่กันอย่างสงบ แม้จะไม่รุ่งเรืองมาอย่างอุษยาก็ตาม สุโขทัยเป็นที่
รู้จักกันว่ามีความโอบอ้อมอารี ทั้งศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงบอกเราให้รู้ว่า สุโขทัยนั้นมีการ
ปกครองกันอย่างคนในครอบครัวมิใช่ผู้มีอำนาจกับผู้อยู่ใต้อำนาจแต่อย่างใด

๒.๕ สถาปัตยกรรมสุโขทัย

สุโขทัยในอดีต หรือปัจจุบันเรียก เมืองเก่า อยู่ห่างจากตัวจังหวัดสุโขทัยในปัจจุบันไป
ทางทิศตะวันตกประมาณ ๑๒ กิโลเมตร สุโขทัยในอดีตไม่ใหญ่โตนัก คนแค่นในครอบครองก็มีไม่มาก
ความเจริญก็จะอยู่ในเรื่องหลวงเป็นหลักใหญ่ เมืองสุโขทัยเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด ๑๔๐๐ +
๑๘๑๐ เมตร มีกำแพงดินล้อมรอบ ๓ ชั้น และมีประตูเมือง ๔ ประตู ตั้งอยู่ในแต่ละทิศ หน้าประตู
ชั้นในมีป้อมคันทนรูปครึ่งวงกลมขวางหน้าประตูทั้ง ๔ ประตู ตรงจุดนี้เป็นที่หน้าแปลกสำหรับสุโขทัยมาก
เพราะสมัยสุโขทัยไม่จำเป็นต้องทำป้อมปากประตูเมืองก็ได้และอาวุธที่ใช้ในการป้องกันตัวก็คงเป็น
เพียงดาบ หอก โล่ ี่ เคียว เท่านั้น เรื่องนี้นักโบราณคดีได้ให้ความคิดเห็นไว้ว่า (อาจารย์บรรเวท
รุ่งรุจี) เมื่อครั้งทำการขุดค้นขุดแต่งทางโบราณคดีค่านกำแพงและประตูเมืองทำให้หลักฐานที่ได้ขุด

^๑ วิจารณ์ พิชญไพฑูลย์ แบบเรียนศิลปศึกษา ศ.๑๑๖ หน้า ๑๑๖

^๒ นงิณี โคนันเทียบ นำชมโบราณวัตถุสถานในจังหวัดสุโขทัย หน้า ๑๓.

^๓ น.จ. สุภัทรทิศ คีตกุล ศิลปสุโขทัย หน้า ๑๔

^๔ นิคม บูลิกะคามะ แผนที่ไทยในอดีต หน้า ๕๕๖

กับศิลาจารึกหลักที่ ๑ โดยนักโบราณคดีตั้งข้อสันนิษฐานว่า สุโขทัยเมื่อแรกตั้งคงมีเพียงกำแพงชั้นเดียวจากการขุดแต่งที่ประจันตะโมโคพบเจดีย์ทรงลังกาอยู่ติดนอกกำแพงเมืองชั้นใน และพระพุทธรูปปูนปั้น ซากเจดีย์นั้นอยู่ใต้อ้อมที่สร้างขึ้นมาในสมัยหลัง สุโขทัยเมื่อเสียให้แก่อยุธยาได้อ้อมอยู่ภายใต้การปกครองของอยุธยาตลอดจนสมัยสมเด็จพระนเรศวร สุโขทัยได้ถูกทิ้งให้เป็นเมืองร้างถึง ๘ ปี พ.ศ. ๒๑๒๗ - ๒๑๓๕ เพราะสมเด็จพระนเรศวรทรงให้ยุทธวิธีในการรบใหม่ต่างจากกษัตริย์องค์ก่อนๆ ของอยุธยาพระองค์ได้สั่งให้กวาดต้อนผู้คนทั้งหมดให้ไปรวมอยู่ที่อยุธยาแห่งเดียว เมื่อสงครามสงบก็โปรดให้บูรณะหัวเมืองฝ่ายเหนือ เมืองสุโขทัยโปรดเกล้าให้พระศรีเสาวราชขึ้นมาปกครองหลังจากร้างไป ๘ ปีพระศรีเสาวราชจึงประกาศเรียกคนสุโขทัยขณะนั้นมารวมมือกันปรับปรุงสุโขทัย แต่ประชาชนของสุโขทัยไม่ค่อยเป็นปึกแผ่นเหมือนเมื่อครั้งเป็นเอกราชทำให้พระศรีเสาวราชคิดหาในสิ่งที่กำลังนิยมในอยุธยาขึ้นเพื่อป้องกันสุโขทัยและจะได้ไม่ต้องทิ้งเมืองร้างไปเช่นครั้งก่อนอีกโดยการสร้างป้อมปากประตูเมืองป้องกันปืนใหญ่ กำแพงเมืองก็สร้างใหม่จากเดิม และจากกำแพงชั้นกลางและชั้นนอกเท่าที่พบจะเป็นคันท่ออยู่อาศัย พร้อมกันนี้การก่อกำแพงอิฐก็ได้สร้างเลียนแบบสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ แต่อิฐสุโขทัยมีน้อย ดังนั้นกำแพงใหม่ที่สร้างจึงต้องหาวัสดุที่จะนำมาสร้างแทนอิฐ จากกำแพงสิ่งทีนำมาสร้างแทนอิฐคือวัฏฏโคบายโดยเฉพาะฐานพระเจดีย์ที่เป็นศิลาแลงในประจันตะโมมาสร้าง แต่ทำไม่ได้ไม่ตลอดจึงต้องใช้หินทำเป็นกำแพงต่อหลังจากวัสดุไม่มีแล้วหลักฐานจากการขุดค้นทำให้โต้แย้งกับศิลาจารึกที่ว่ามี ตรีบูร แต่จารึกหากเราวิเคราะห์ก็จะแบ่งได้เป็น ๓ ตอนด้วยกันคือ ตอนแรกหน้า ๑ บรรทัด ๑ - ๑๗ จะกล่าวถึงประวัติของพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งน่าจะจารึกในสมัยพ่อขุนรามคำแหงจริง ตอน ๒ หน้า ๒ - ๓ ของจารึกจะกล่าวถึงความเป็นอยู่ของอาณาจักรสุโขทัยตอนที่ ๒ นี้จะมีการจารึกในสมัยพระเจ้าเลอไทยหรือสมัยพระเจ้าลิไทเพราะสรรพนามที่ใช้เปลี่ยนเป็นบุรุษที่ ๒ และ ๓ และในตอน ๓ หน้า ๔ จะเป็นประกาศเกียรติคุณของพ่อขุนรามคำแหง อาณาเขตสุโขทัยซึ่งในตอนท้ายนี้ ยอร์ช เซเคส์ มีความเห็นว่าน่าที่จะสร้างหลังตอน ๑ และ ๒ มาก เพราะพยัญชนะที่ใช้มีลักษณะสลับสระกัซแตกต่างจากตอน ๑ ตอน ๒ มากทีเดียว ฉะนั้นอาจเป็นไปได้ว่าสุโขทัยมีการสร้างกำแพงเพียงชั้นเดียวและมีการสร้างเพิ่มอีกในสมัย

หลังจากหลักฐานดังกล่าว (ดูภาพหน้า ๓๐)

จากความที่กล่าวข้างต้นเราน่าจะสันนิษฐานได้ว่ากำแพงทั้ง ๓ ไม่ได้สร้างในสมัยเดียวกัน แต่มีการสร้างเพิ่มทีหลังหลังจากที่อยุธยาเริ่มเข้ามาเมื่ออาณาจักรสุโขทัยหากเราไม่เชื่อตามศิลาจารึก หลักที่ ๑ จากกำแพงก็มาตั้งภายในกำแพงเมืองสุโขทัยซึ่งมีโบราณสถานอยู่มากและภายนอกกำแพง เมืองเรงก็พบซากโบราณสถานอยู่มาก ล้วนก่อด้วยศิลาแลง อิฐ เป็นโบราณสถานที่ใหญ่เล็กอยู่มาก ถึง ๑๒๕ แห่ง มีกระพังหรือสระใหญ่ ๔ แห่ง ซึ่งสร้างไว้ในพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ จากการที่ได้ทำการสำรวจขุดแต่งโบราณสถานเมืองสุโขทัยและเมืองกำแพงเพชรตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๖-๒๕๑๒ คงเราจะเห็นได้ว่าสถาปัตยกรรมมีทั้งที่ก่อสร้างด้วยเครื่องไม้ ศิลาแลง และ อิฐบ้าง และส่วนที่ สร้างด้วยเครื่องไม้ก็จะเป็นหลังคา เราจึงพอจะแบ่งสุโขทัยเท่าที่ปรากฏหลักฐานทางสถาปัตยกรรม ได้ ๒ ประเภท

ก. สถาปัตยกรรม

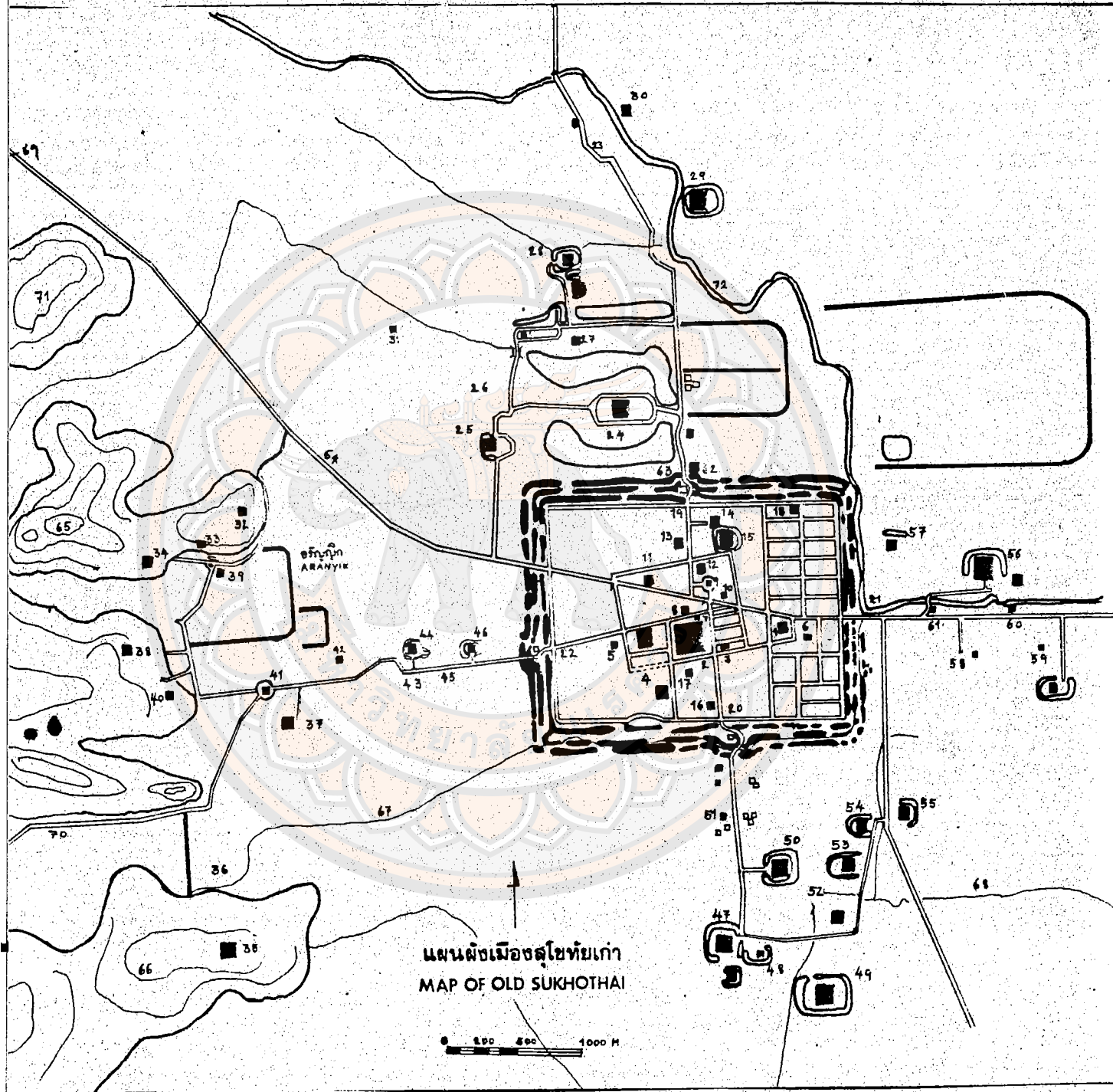
ข. อาคารสถาน

และที่ไม่มีอาคารที่พิศอกัดนั้นเพราะไม่ปรากฏหลักฐานเหลืออยู่ให้เห็นเลยซึ่งอาจเป็นการ สร้างด้วยไม้จากกาลเวลาทำให้สูญสลายไปผู้เขียนจึงขอกล่าวเท่าที่มีหลักฐานเหลืออยู่เท่านั้น ส่วน ปราสาทราชวังเราก็ไม่ทราบแน่ชัดว่าตั้งอยู่ในบริเวณใดกันแน่ได้แต่สันนิษฐานกันว่าอยู่ที่บริเวณ เป็น ปราสาทหน้าวัดมหาธาตุ แต่อาจไม่ใช่บริเวณดังกล่าวก็ได้ จึงน่าที่จะมีการได้ขุดค้นทางโบราณคดี ในบริเวณที่ใกล้เคียงดูบ้าง เพื่อหาข้อเท็จจริงต่อไป สิ่งก่อสร้างโดยส่วนมากของสุโขทัยจะเป็นสิ่ง ก่อสร้างทางค่านศาสนาเป็นส่วนใหญ่และนิยมก่อสร้างด้วยศิลาแลงและอิฐสอหิน อันทำให้ศิลปกรรม สุโขทัยมีความคงทนถาวรอยู่มากจนถึงสมัยปัจจุบันแม้จะไม่ครบสมบูรณ์อย่างแรกสร้างที่เกี่ยวแต่ก็มีส่วน ฐาน ฉะนั้น บางอันก็ครบสมบูรณ์ไว้ให้เห็นซึ่งเพียงพอแก่การศึกษาค้นคว้าประกอบหลักฐานทางประวัติ- ศาสตร์ที่ได้ค้นพบและการขุดแต่งทางโบราณคดียอมทำให้เราเข้าใจศิลปกรรมสุโขทัยมากยิ่งขึ้น ซึ่ง เราจะต้องช่วยกันอนุรักษ์เพื่อให้คนไทยในรุ่นหลังได้เรียนรู้และเกิดความภาคภูมิใจในบรรพบุรุษเพื่อ เป็นการถนอมรักษามรดกวัฒนธรรมและเป็นพื้นฐานในการพัฒนาบ้านเมืองสืบไปภายภาคหน้า ^๒ เท่าที่ค้นพบ

^๑ มะลิ โคนสันเทียะ, นำชมโบราณวัตถุสถานในจังหวัดสุโขทัย หน้า ๑๔

* เป็นปราสาทมีฐานก่ออิฐขนาดใหญ่สูง ๑.๕๐ เมตร กว้าง ๑.๘ เมตร ยาว ๔๓.๕๐ เมตร

^๒ สงวน รอคบุญ พุทธศิลป์สุโขทัย หน้า ๔๕

แผนผังเมืองสุโขทัยเก่า
MAP OF OLD SUKHOThAI

ภาพที่ 3 แผนผังเมืองเก่าสุโขทัย
ที่มา: สุภัทรทิศ ดิศกุล ศิลปสุโขทัย หน้า 16

สถาปัตยกรรมสุโขทัยได้รับอิทธิพลของศิลปกรรมมาจากหลายแห่งด้วยกันทั้งของอารยประเทศและในประเทศของเราเองเข้ามาผสมกลมกลืนเป็นรูปแบบของสุโขทัยและจากสภาพของสุโขทัยเองโดยลำดับดังนี้

จากร่องรอยของโบราณสถานเมืองเก่าสุโขทัยในปัจจุบันชี้ให้เห็นถึงความเจริญก้าวหน้าที่มีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของสังคมหลายประการ เช่น ลักษณะผังเมือง ซึ่งเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีกำแพงล้อมรอบลักษณะของเมืองที่พร้อมจะกำหนดที่ตั้งของศาสนา เข้าไว้ในบริเวณได้อย่างเต็มที่ก่อนที่จะรับคติการสร้างกำแพงเมืองที่มีป้อมปราการอันเป็นอิทธิพลของชาวตะวันตก ระบบการใช้น้ำของเมืองสุโขทัยค่อนข้างที่จะมีปัญหาที่จริงเพราะเวลาฤดูฝนน้ำที่ไหลมาจากเทือกเขาหลวงทำให้น้ำล้นเอ่อท่วมเมือง การแก้ปัญหาของผู้ปกครองขณะนั้นคือการสร้างเขื่อนกั้นน้ำศรีวังค์ ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของตัวเมืองเพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้งโดยให้ผ่านเข้ามาในตัวเมืองโดยการชุกท่อน้ำนับเป็นความเจริญขั้นหนึ่งที่ทำให้เกิดสถาปัตยกรรมในการสร้างสระน้ำหรือที่เรียกว่า " สระพัง " ตามวัดต่างๆภายในเมืองสุโขทัย ระบบการคมนาคม ก็เป็นส่วนให้สุโขทัยได้ก่อสร้างถนนเพื่อเชื่อมตัวเมืองสุโขทัยและเชื่อมระหว่างสุโขทัยกับศรีสัชชนาลัย ทำเป็นคันดินยาวเรียก " ถนนพระร่วง " และการค้าของสุโขทัยกับบริเวณใกล้เคียงและส่งออกขายก็ก่อให้เกิดการสร้างสถาปัตยกรรมเช่นกัน ทั้งหมดที่กล่าว เป็นอิทธิพลภายนอกที่นับว่ามีส่วนต่อสุโขทัยด้วยไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันเลยทางด้านสถาปัตยกรรม

อิทธิพลของลังกา

ชาวไทยสุโขทัยนับถือศาสนาพุทธลัทธิมหายาน ซึ่งแต่เดิมที่เคียวแล้วนับถือลัทธิมหายานแบบพม่าและลัทธิพราหมณ์แบบขอม แต่ด้วยขณะที่พ่อขุนรามคำแหงขึ้นครองราชย์สุโขทัยได้มีการปฏิบัติทางศาสนาไม่สู้จะเคร่งครัดนัก ก็พอดีตรงกับสมัยพระเจ้าปรักรมมหาพแห่งลังกาเสวยราชย์ พ.ศ. ๑๖๕๖ ได้ทำการฟื้นฟูศาสนารวมนิกายของพุทธศาสนาเข้าเป็นอันเดียวกันได้สำเร็จ (หินยาน มหายาน) แล้วได้ทำสังคายนาราชระพระธรรมวินัยและให้แต่งอรุณฎีกา นับเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๙ ในลังกา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นคร พันธุ์รงค์ สารคดีมรดกไทย หน้า ๖๕ - ๖๗

สิริวัฒน์ คำวันสา อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์ หน้า ๑๐๔ - ๑๐๕

พุทธศาสนาจึงเจริญขึ้นเป็นเหตุให้ดินแดนใกล้เคียงเดินทางไปศึกษาธรรม รวมทั้งประเทศไทยด้วย
 พระไทยเมื่อได้ศึกษาแล้วส่วนมากก็กลับมาอยู่บริเวณตอนใต้ของไทย คือ นครศรีธรรมราชพร้อมกับ
 พระชาวลังกาและลูกศิษย์ พ่อขุนรามคำแหง เห็นว่ามีพุทธศาสนาที่เคร่งครัดกว่าอยู่ทางใต้จึงได้เชิญ
 พระภิกษุลัทธิลังกาวางค์เข้ามาในสุโขทัยดังที่ปรากฏในศิลาจารึกว่า "... เมืองตะวันตกเมืองสุโขทัย
 นี้เมื่อรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแก่ลังกา พระราชครูเรียนพระไตรปิฎกหลวง (รูปหลัก) กว่
 ปู่ครูในเมืองนี้ทุกคนลูกแต่เมืองนครศรีธรรมราช..." จากสาเหตุที่พ่อขุนรามคำแหงทรงรับลัทธิต
 ลังกาวางค์เข้ามาทำให้ประชาชนและพระสงฆ์ต่างก็รับนิกายลังkawงศ์เข้าไว้ พร้อมกับลัทธิลังกาวงศ์
 ก็เป็นที่นับถือโดยทั่วไปในดินแดนสุโขทัยอย่างกว้างขวาง และได้มีการรับลักษณะศิลปของลังกาเข้า
 มาในสุโขทัยด้วยโดยเฉพาะการสร้างสถูปเจดีย์ทรงลังกา^๒ และในคานต่าง ๆ จากลังกา

อิทธิพลจากลพบุรี

สถาปัตยกรรม มีปราสาทเป็นสัญลักษณ์รูปทรงปราสาทสุโขทัยสูงชะลูดกว่าลพบุรี สุโขทัย
 ฐานยกสูงมีประตูหรือมุข ๔ ด้าน ด้านแต่ละด้านเล็กลง ลดความสำคัญลงไป การปั้นปูนตามองค์
 ปราสาทชั้นมีน้อยลงกว่าสมัยลพบุรี มองทรวดทรงของสุโขทัยจะเห็นว่าเป็นการรับแบบแล้วเอามา
 ประยุกต์ให้มีความอ่อนช้อยแบบไทย เช่น ปราสาทวัดมหาธาตุ จังหวัดสุพรรณบุรี

อิทธิพลศรีวิชัย

เท่าที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบันคือ สถูปของวัดเจดีย์เจ็ดแถว อ.ศรีสัชนาลัย สถูปที่วัด
 เขาใหญ่ จ. สุโขทัย อิทธิพลของศิลปะศรีวิชัย จะมีลักษณะพิเศษกว่าใครคือ สถูปของศรีวิชัยจะมี
 สถูปองค์กลางใหญ่ และรายล้อมด้วยสถูปเล็ก ๆ อยู่บนฐานเดียวกันได้ฐานรองรับเจดีย์ จะสร้าง
 เป็นดูหารูปขุมแต่เฉพาะด้านหน้า ซึ่งเป็นขุมหลอกเข้าไปทำอะไรไม่ได้สร้างเพื่อความสวยงามอย่าง
 เคียวสันนิษฐานว่าพ่อขุนรามคำแหงได้แต่อำนาจไปถึงมลายูและไปเห็นแบบจึงนำมาสร้างที่สุโขทัยบ้าง

^๑ หอสมุดแห่งชาติ ศิลาจารึกสุโขทัย จารึกพ่อขุนรามคำแหง หน้า ๑๘

^๒ พัททัง สายันท์ ประวัติศาสตร์ศิลป์ หน้า ๑๕๓

^๓ สุวรรณ ไสพศ เอกสารประกอบการเรียน หน้า ๒๕

^๔ หลุย จำปาเทศ ความงามซึ่งในศิลป หน้า ๘๗ - ๘๘

๑๖๖

อิทธิพลสุโขทัยแท้

เป็นศิลปสุโขทัยที่สุโขทัยได้แบบอย่างมาจากที่ต่างๆและนำมาดัดแปลง เสริมแต่งให้เป็นศิลป
 ของตนเอง นับว่าเป็นศิลปสมัย ^๒ Classical Art ของไทยที่เดียว สถาปัตยกรรมที่จัดว่าเป็น
 แบบสุโขทัยได้แก่ สถาปัตยกรรมที่ อังค์เค็มที่จังหวัดตาก สถาปัตยกรรมเมืองเก่าสุโขทัยของคัมภีร์ฉบับ
 สถาปัตยกรรมที่วัดเจ็ทท์เจ็ทท์ เป็นลักษณะทรงคอกบัวตูมมีฐานรองรับเป็นชั้นต่ำสุดเป็นกำแพงแก้วบางที่ก็ทำ
 เป็นอุโมงค์หาว ซึ่งนับว่ามีความสร้างสรรค์งดงามแปลกตา นอกจากเจ็ทท์แล้วก็มี การสร้างโบสถ์
 วิหารมีลักษณะเป็นไม้และปูนฉาบเป็นอาคารไทยที่ใกล้กับส่วนคัมภีร์ มีที่หนึ่งพัก กลางกำแพงใช้ศิลาแลง
 ประดับหน้าต่างเป็นรูป ๔ เหลี่ยมหลังคาเป็นจั่วชั้นเดียวและลมหันกันลงมา มีทั้งการทำปูนและศิลา
 แลงซึ่ง (มีปูนสอ) จะนำก้วยปูนอีกครั้งชั้นสุดท้าย เมื่อได้ทราบถึงอิทธิพลที่ส่งผลต่อรูปแบบสถาปัตย-
 กรรมสุโขทัยแล้วผู้เขียนก็จะขอกล่าวถึงสถาปัตยกรรมเท่าที่มีหลักฐานเหลืออยู่ให้ได้ทราบโดยทั่วกัน
 เพราะจากมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่เหลืออยู่ย่อมชี้ความเจริญก้าวหน้าในศิลปกรรมทุกสาขาอันเป็น
 ผลมาจากความเจริญในพุทธศาสนา ซึ่งหากสุโขทัยปราศจากความสมบูรณ์ของพุทธ ศาสนาไม่เกิดขึ้นแล้ว
 การวัดอุณาใหญ่โตมโหฬารของพุทธศาสนานิกายเถรวาทของไทยคงไม่เกิดขึ้น ผู้เขียนค่อนข้างที่
 จะมีความคิดว่าการมองสุโขทัยในค่านประวัติศาสตร์ที่พบจากจารึกบางครั้งก็มีได้บอกอะไรมากถึง
 ความเจริญในค่านต่างๆเท่าที่ควร แต่ในแง่ศิลปวัฒนธรรมเป็นสิ่งจำเป็นในการศึกษามากกว่าค่านอื่น
 ที่เดียว ทั้งนี้เพราะมีสิ่งที่หลงเหลือให้ศึกษาค้นคว้าและสิ่งที่หลงเหลือ เหล่านั้นถือเป็นหลักฐานชั้นต้น
 ทั้งสิ้นที่สามารถบอกและยืนยันกับเราได้ถึงความเจริญในสมัยหนึ่งสมัยใดที่ผ่านมามีอย่างสุโขทัย จนมี
 คำกล่าวให้เห็นว่า " ศิลปวัฒนธรรมคือกระแงเงาที่สะท้อนให้เห็นความเจริญหรือความเสื่อมของ
 สังคมนั้นๆ " และสาเหตุที่ทำให้สุโขทัยเจริญรุดหน้าอย่างรวดเร็วในศิลปกรรมมีสาเหตุด้วยกัน ๓
 ประการ

^๑ ยอชส์ เซเคส์ ตำนานพระพิมพ์, พระพุทธรูปสมัยต่างๆในประเทศ หน้า ๕๕

^๒ ปูนขาว + น้ำอ้อย + ทราย + ผนังสัตว์ มาผสมกันและผสมน้ำแช่เปลือกไม้ เป็นเชื้อ
 ประสานรอยต่อเสาหรือใช้ก่ออิฐถือปูน

^๓ ลังวน รอกบุญ พุทธศิลปสุโขทัย หน้า ๗

^๔ ล.ค. หน้า ๒๑

๑. เป็นเพราะคินแคนสุวรรณภูมิเป็นเป้าหลอมทางศิลปวัฒนธรรมของชาติที่เจริญมาก่อน
เช่น อินทีย มอญ เขมร
๒. เป็นเพราะสกุลช่างสุโขทัย ได้ครูชาวเอเชียใต้ที่มีฝีมือสูงมาทำการฝึกสอนหรือประจำ
ราชสำนัก
๓. คนไทยมีนิสัยประดิษฐ์เป็นศิลปินคิดหาแบบอย่างใหม่ ๆ จากสิ่งที่ท่านได้เรียนรู้มาเสมอ
- ๒.๕ สถาปัตยกรรมสุโขทัย
- ๒ ก. สถาปัตยกรรมสุโขทัย เท้าที่ค้นพบในสุโขทัยมีอยู่ด้วยกันหลายแบบซึ่งมีสถาปัตยกรรมที่แตกกันออกไปบาง
ท่านก็ว่า ๓ บางท่านก็ว่า ๔ และ ๕ แต่โดยพื้นฐานจะมีเพียง ๓ ซึ่งจะแตกต่างกันไปบ้างก็เป็นลักษณะ
ผสม
- ก.๑ เจดีย์แบบสุโขทัยแท้ (พุ่มข้าวบิณฑ์)
- ก.๒ เจดีย์ทรงลังกา
- ก.๓ เจดีย์ทรงศรีวิชัยผสมลังกา
- ก.๔ เจดีย์แบบสุโขทัยแท้ หรือเรียกกันว่าทรงพุ่มข้าวบิณฑ์หรือทรงพระนาคคังอยู่เหนือธาตุ
สี่เหลี่ยม ฐานจะเป็นสี่เหลี่ยม ๓ ชั้นตั้งซ้อนกันขึ้นไป มีฐานแว่นฟ้าซ้อนกันค่อนข้างสูงรองรับเรือน
ธาตุแล้วถึงองค์เจดีย์เหลี่ยมย่อมุม ยอดเป็นพุ่มข้าวบิณฑ์ นับเป็นเจดีย์รูปทรงสูงเด่นสง่างามโดยเฉพาะ
อย่างยิ่ง พระเจดีย์ประธานวัดมหาธาตุ เมืองเก่าสุโขทัย มีการจัดแผนผังที่พิเศษกว่าเจดีย์ อื่นๆ ที่
งดงามรองลงไปได้แก่ เจดีย์ประธานทรงคอกบัวตูม วัดเจดีย์เจ๊กแถว เมืองศรีสัชนาลัย
- นักโบราณคดีและนักศิลปต่างก็พากันยกย่องว่า เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์หรือเรียกง่าย ๆ ว่าทรง
คอกบัวตูมเป็นสถาปัตยกรรมสุโขทัยแท้ (Pure Sukodaya style) ศิลปินสุโขทัยคงคิดขึ้น
เป็นแบบของตนโดยเฉพาะ เพราะจะเห็นได้ว่าไม่มีการสร้างก่อนสมัยสุโขทัยและหลังสุโขทัยเสื่อม

๑ เสนอ นิลเกษ หนังสืออนุประภอบคำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย หน้า ๑๓

๒ พุ่มศรี ศิวะคิยานนท์ สถาปัตยกรรมไทยพื้นฐานสำหรับช่างเทคนิค หน้า ๓๓๑ - ๓๓๔

๓ พิทักษ์ สายพันธ์ ประวัติศาสตร์ศิลป์ หน้า ๔๖

๔ สงวน รอคณู พุทธศิลป์สุโขทัย หน้า ๗๓

แม้รูปร่างหรือยุคชยาก็ไม่มีรูปแบบของ เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ จึงเท่ากับว่าแบบอย่างนี้ได้สิ้นสุดลงพร้อมกับการสิ้นอำนาจของอาณาจักรสุโขทัย

เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ เท่าที่ปรากฏหลักฐานมีอยู่ตามเมืองต่างๆในสุโขทัยหลายองค์ด้วยกัน เช่น

- 1- วัดมหาธาตุ
  - วัดพระพังเงิน
  - วัดขอนข้าว
  - วัดทักษิณาราม
  - วัดอ้อมรอบ
  - วัดกอนแลง
  - วัดโคศุภการม
  - วัดเจดีย์เจ๊กแถว
  - วัดสวนแก้วอุทยานน้อย
  - วัดราหู
  - วัดน้อย
  - วัดกะโลทัย
  - วัดกลางทุ่ง (เมืองนครชุม)
  - วัดโน้มน่วง
  - วัดพระบรมธาตุ (เมืองนครชุม)
- เมืองเก่าสุโขทัย
- เมืองศรีสัชนาลัย
- เมืองกำแพงเพชร

ในเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์นี้ได้มีปัญหาเกี่ยวกับอิทธิพลอันเป็นแบบอย่างที่มาของพระเจดีย์ว่ารับมาจากใคร ซึ่งนักโบราณคดีและนักประวัติศาสตร์ศิลป์ หลายท่านมีแนวคิดเห็นแตกต่างหลายทฤษฎี

สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงวินิจฉัย "...อาจได้แบบอย่างมาจากเจดีย์จีน (ละ) แล้วดัดแปลงให้เหมาะสมกับกระบวนกรช่างของไทยด้วยทรงเห็นภาพพระเจดีย์จีนจาก

ที่ยังศพบิรามณในหนังสือ อิลลัสเตรทเต็ค ลอนดอนนิวส์ ค.ศ. ๑๘๒๕^๑ มีลักษณะแบบอย่างคล้ายคลึงกันอยู่บ้างประกอบกับในสมัยสุโขทัยได้มีการติดต่อกับจีน ... "

ศาสตราจารย์ ศิลป พีระศรี มีความเห็นว่า "... จะได้แบบอย่างมาจากสถาปัตยกรรมแบบ ซาราเซน Sara cennic style ก็ได้เพราะมีลักษณะรูปทรงคล้ายคลึงกับยอดสุเหร่าหรือมัสยิด (Mosque) ของมุสลิมหรือชาวอาหรับ ... "

อาจารย์จิตร บัวบุศย์ มีความเห็นตามแนวทางพุทธศาสนาศาสนาปริชฌามหายานในหนังสือประวัติย่อพระพิมพ์ในประเทศไทยว่า " การสร้างเจดีย์ทรงคอกบัวดูมได้รับอิทธิพลจากนิกายสุชาวากี่จากน่านเจ้าซึ่งไทยน่านเจ้าบางกลุ่มเผยแพร่ไว้ระหว่าง พ.ศ. ๑๕๐๐ - ๑๖๐๐ "

แต่ผู้เขียนมีความเชื่อว่าเป็นแบบสุโขทัยแท้ที่อาจสร้างขึ้นในระยะหลังพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งอาจเป็นสมัยพระเจ้าลิไท ศาสนารุ่งเรืองและสุโขทัยเพิ่งเป็นอาณาจักรแรกที่รวมคนไทยได้จึงมีการคิดสร้างสรรค์ที่ตีและ เค้นขึ้นพร้อมกับคำนึงถึงศักดิ์ศรีของความเป็นไทความภาคภูมิใจในสติปัญญาของตน ประกอบกับความสามารถในการถ่ายทอดความรู้สึกออกมาจากสุนทรีย์ภาพที่ผสมกับพุทธปรัชญา และคงไม่ได้ลอกเลียนแบบจากผู้อื่นโดยตรงเป็นแน่ที่เคียว และการนำเอาแบบอย่างคอกบัวมาประดิษฐ์เป็นเจดีย์นั้นอาจเป็นการยึดถือคติทางพุทธศาสนาอย่างใดอย่างหนึ่งหรือสิ่งหลายประกอบกันทั้งฝ่ายหินยานและมหายานก็ได้เช่น

คอกบัว เป็นคอกไม้บริสุทธีใช้เป็นที่บรรจุธาตุ เป็นสิริมงคล

คอกบัว เป็นแกนกำเนิดของพระอมิตาภะในแกนสุชาวาศี

คอกบัว เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้า นับแต่การปฏิสนธิ การรับรองอย่างก้าวพระบาท

ตั้งแต่ประสูติ การบรรลุปิชาณ และ ปรีนิพพาน

เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์จึงเป็นเจดีย์ที่แสดงเอกลักษณ์ให้เห็นถึงความเจริญในพุทธศาสนาของอาณาจักรสุโขทัยอย่างดียิ่งประการหนึ่ง

^๑กรมพระยาคำวรวงราชานุภาพ ตำนานพุทธเจดีย์ หน้า ๓๕

^๒ศิลป พีระศรี ศิลปะสุโขทัย หน้า ๕๕

^๓นิกายสุชาวาศี เป็นการพึ่งอำนาจภายนอก ยึดถือความเลื่อมใสในพระองค์อะมิตาภะเป็นสำคัญการภาวนายึดมั่นถึงพระองค์ แม้แต่ครั้งเคียวก็อาจหลุดพ้นได้

ก.๒ เจดีย์ทรงกลมแบบลังกาหรือทรงระฆัง เป็นเจดีย์ที่ได้รับอิทธิพลมาจากลังกาพร้อมกับ พุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ ประกอบด้วย ฐาน องค์สถูป บัลลังก์ และ ยอดฉัตร นำสิ่งเกตุว่าเจดีย์ ทรงกลมในสมัยสุโขทัยซึ่งไม่มีเสาทานเหนือบัลลังก์บนยอดระฆัง เช่น เจดีย์ทรงกลมในสมัยอยุธยา ใต้องค์ระฆังสุโขทัยมักมีลายกลีบบัวประกอบซึ่งอาจจะได้รับอิทธิพลจากศิลปะมา ลักษณะของเจดีย์ มีฐานเฉียงสี่เหลี่ยมซ้อนกัน ๓ หรือ ๔ ชั้น ฐานชั้นบนส่วนมากนิยมทำเป็นแปดเหลี่ยมเหนือขึ้นไปเป็น มาลัยลูกแก้วหรือ "บัวลูกแก้ว" ซ้อนกัน๓ชั้นเหนือบัวลูกแก้วถึง "บัวปากระฆัง" หรือบัว "หลังเปี้ยว" ถัดขึ้นไปเป็นองค์ระฆัง (อินทะหรืออุทร) บัลลังก์ ฉัตรราวลี (ปล้องโฉม) ปลี กวางแก้ว หยาก น้ำค้าง ซึ่งที่กล่าวมาเป็นลักษณะของสุโขทัยที่ได้นำมาดัดแปลงจากลังกา ให้มีสัดส่วนที่สวยงามตาม ความรู้สึกแบบไทยๆโดยส่วนต่างๆมีความหมาย เช่น

-ปล้องโฉม เป็นส่วนที่อยู่เหนือบัลลังก์จะข้วนเป็นปล้องกลมๆซ้อนกันขึ้นไปและหมายความ ตามจำนวนปล้อง

จำนวน ๑๘ ปล้อง หมายถึง บารมี ๑๐ มรรค ๘

จำนวน ๒๔ ปล้อง หมายถึง พระอาทิตย์พุทธ ๒๔ องค์

จำนวน ๒๖ ปล้อง หมายถึง ทศภูมิ ๑๐ บารมี ๑๐ และ โพธิปักขิธรรม ๖

-ปลีตัน มีความหมายว่า มรรค

-ตอนปลายปลีตันมีลูกคลื่นกลมๆเรียก กวางแก้วหรือลูกแก้ว หมายถึง กวางปัญญาที่เกิดขึ้นเมื่อ ล่วงวัชรธรรมชั้นสูง

-ปลายสุดแห่งยอดสถูปจะทำเป็นรูปกลมอย่างกวางแก้ว เรียกหยากน้ำค้างมีความหมายถึง สุนัขจิ้งจอก ความว่า ความหลุดพ้น

จากความหมายต่างๆของสถูปทรงลังกาเห็นได้ว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาทั้งสิ้น

* อุมศิริ คิวะคิยานนท์ สถาปัตยกรรมพื้นฐานสำหรับช่างเทคนิค หน้า ๓๘

* ม.จ. สุภัทรทิศ คีตกุล ศิลปในประเทศไทย หน้า ๘๒

* สงวน รอคบุญ พุทธศิลปสุโขทัย หน้า ๘๘

* มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ไทยศึกษา: อารยธรรม หน้า ๑๕๒

ทำให้มองไค้อย่างลึกซึ้งว่าสุโขทัยมีความเจริญทางศาสนาากเพียงไร และศิลปินผู้คิดสร้างคงต้องมีความลึกซึ้งในพุทธศาสนาเป็นอย่างมากด้วยเช่นกัน พระเจดีย์ทรงลังกาหรือทรงระฆังบางองค์มีการจัดขุมประติมากรรมพระพุทธรูปทั้ง ๔ ทิศ เช่น เจดีย์วัดนางพญา เมืองศรีสัชชนาลัย เจดีย์วัดสระศรี (องค์เล็ก) เจดีย์วัดเขาพระบาทน้อย สุโขทัย เจดีย์ทรงลังกาเป็นเจดีย์ที่ทำสืบกันมาจนถึงศรีอยุธยาไม่ไค้จบสิ้นไปเช่นเดียวกับเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ (ฎภาพหน้า๓๕)

ลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งของเจดีย์ทรงระฆังนี้ที่เห็นได้ชัดคือการประติมากรรมลึบบัวคว่ำบัวหงายที่เรียกว่า "บัวปากฐาน" "บัวปากระฆัง" สลับลึบงคางซึ่งไม่ปรากฏว่ามีอยู่ในแบบเจดีย์ทรงลังกาไม่ว่าจะเป็นที่ใดก็ตาม ฉะนั้นอิทธิพลของลังกาที่ได้รับมานั้นเป็นการนำมาประยุกต์ให้เข้ากับภูมิศาสตร์ของไทยเราจริงๆไม่ไค้เป็นการเลียนแบบหรือลอกเลียนจากลังกาโดยตรงทั้งหมดแต่มีการปรับปรุงเสริมแต่งให้ดูงามขึ้นตามความคิดและสติปัญญาของศิลปินสุโขทัยโดยแท้

ก.๑ เจดีย์ทรงลังกาสมศรีวิชัย (เจดีย์ทรงปราสาท) เป็นเจดีย์ที่มีฐานสูงเป็นสี่เหลี่ยม บางทีก็มีอุหาประติมากรรมพระพุทธรูป บางทีก็ไม่มี ตอนบนเป็นพระเจดีย์ทรงกลมแบบลังกาและมีเจดีย์องค์เล็กๆประกอบอยู่ทีมุม ฐานสี่เหลี่ยมหรือสี่เหลี่ยมเ มุมย่อขนาดซ้อนกัน ๒ - ๓ ชั้น แล้วก่อเรือนธาตุเป็นอุหาสี่เหลี่ยมมีขุมทิศ^๑ เบื้องบนเรือนธาตุทำเป็นรูปพระเจดีย์และบ้างที่ตามมุมมีเจดีย์แบบยอดเป็นประธานมีอยู่ที่วัดเจดีย์สูง เมืองเก่าสุโขทัย และมีเจดีย์ทรงปราสาทแบบหนึ่งที่มีลักษณะพิเศษออกไปคือ เจดีย์ทรงจอมแห ซึ่งมีเพียงองค์เดียวเท่านั้นเท่าที่ค้นพบในสุโขทัย ตั้งอยู่บนเนินเขาพระบาท ฐานกว้าง ๓.๒๕ เมตรทำเป็นฐานบัว ๓ ชั้นที่มีขุม ๔ ทิศเรือนธาตุเป็นรูปปากแฉกเหลี่ยมองค์ระฆังก่อเป็นริ้วลักษณะดูแล้วคล้ายแห จึงเรียกว่าเจดีย์ทรงจอมแห (ฎภาพหน้า๓๕)

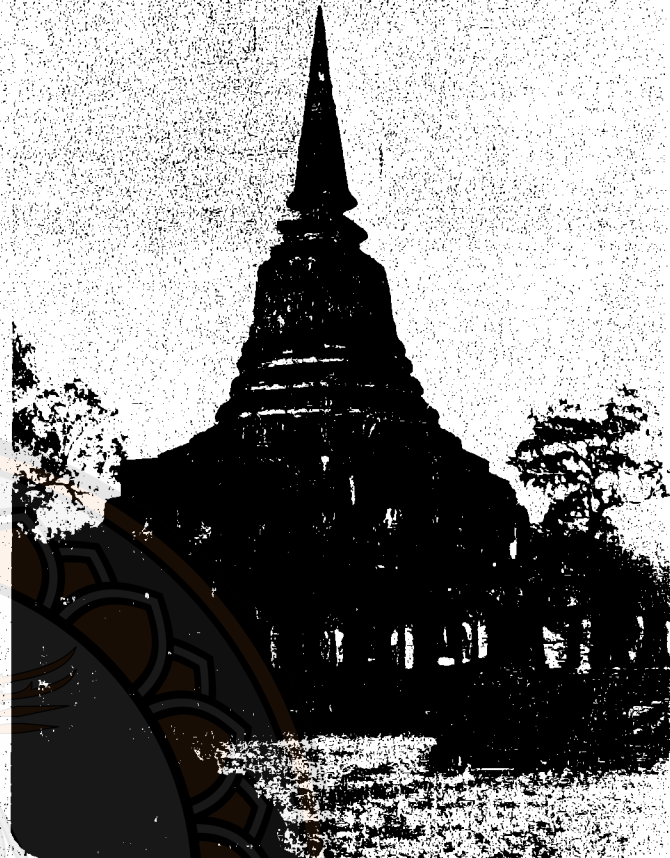
ข. โบสถ์และวิหาร

โบสถ์มักจะถูกสร้างให้ใหญ่กว่าวิหารเสมอ (เล็กกว่าวิหาร) และมุ่งประโยชน์สำหรับใช้เป็นที่ทำสังกรรมสำหรับพระสงฆ์ซึ่งแต่ละวัดคงมีไม่มากโดยจะเห็นว่าโบสถ์บางแห่งของสุโขทัย

^๑ เสนอ นิลเกษ หนังสืออ่านประกอบคำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย หน้า ๑๓

^๒ ปิคม มูลิกะคามะ แผ่นดินไทยในอดีต หน้า ๔๗

เจดีย์ทรงดังกา
(วัดช้างล้อม จังหวัดสุโขทัย)
ภาพที่ 4

ภาพที่ 5

เจดีย์ทรงศรีวิชัยบนดังกา
(วัดเจดีย์เจ็ดแถว อำเภอศรีดิษนาลัย
จังหวัดสุโขทัย)

มีขนาดเล็กเพียง ๒ ห้องเท่านั้นและมักสร้างคู่กับวิหาร การสร้างจะมีการวางแผนผังโดยถือความเหมาะสมกับสถานที่ คำนวณข้างคานขว้างของบริเวณวัด โบสถ์ทุกแห่งจะมีโบเสมา หมายถึงหลักแสดงเขตของโบสถ์ซึ่งกำหนดเอาไว้ให้เป็นที่สำหรับพระสงฆ์มาประชุมทำพิธีต่างๆในทางศาสนา ส่วนวิหารไม่ต้องมีเสมา และโบสถ์สุโขทัยบางโบสถ์จะมีโบเสมาคู่ทำค้ำยันหินชนวนที่เป็นเช่นนี้เพราะเมื่อครั้งรับลัทธิลังกาวงศ์เข้ามาในพระในวัดใดที่จะบวชเข้าลัทธิลังกาวงศ์จะต้องบวชใหม่และต้องทำโบเสมาขึ้นในวัดนั้นอีก ๑ โบ ไม่เช่นนั้นพระลังกาจะไม่ยอมบวชให้เหตุนี้จึงทำให้บางวัดมีโบเสมาถึง ๒ โบดังกล่าว โบสถ์วิหารที่เหลือส่วนมากจะมีเพียงฐาน เสาศิลาและฝาผนัง บางแห่งเหลือเพียงฐานชุกชีสำคัญประดับพระประธาน เท่านั้นและวิหารมักจะมีการก่อสร้างคู่กับโบราณสถานแบบอื่นที่นอกจากโบสถ์อีกหลายแบบด้วยกัน แต่สมัยสุโขทัยจะสร้างไว้เบื้องหลังวิหารในแนวแกนเดียวกัน

๑. วิหาร/พุทธปรางค์

- วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
  - วัดเจ้าจันทร์
- เมืองศรีสัชชนาลัย
- วัดศรีสวาย
  - วัดพระพายหลวง
- เมืองสุโขทัย

๒. วิหาร/เจดีย์

- วัดช้างล้อม
  - วัดมหาธาตุ
  - วัดสระศรี
  - วัดชนะสงคราม
- เมืองสุโขทัย
- วัดช้างล้อม
  - วัดนางพญา
- เมืองศรีสัชชนาลัย

*พิทักษ์ สายันท์ ประวัติศาสตร์ศิลป์ หน้า ๓๕๕

๒ สงวน รอดบุญ พุทธศิลป์สุโขทัย หน้า ๕๕ - ๕๖

๓. วิหาร + มณฑปพระสี่ช้าง

- วัดพระเชตุพน — สุโขทัย
- วัดพระสี่อริยาบถ — กำแพงเพชร

๔. วิหาร + มณฑป (ปฏิมามระ)

- วัดศรีชุม
- วัดกระพังทองกลาง
- วัดตึก
- วัด ศรีโพน

— สุโขทัย

๕. วิหาร + มณฑป + เจดีย์

- วัดสระไข
- วัดสวนแก้วอุทยานน้อย

— ศรีสัชนาลัย

๖. วิหารเป็นหลักไม่มีเจดีย์

- วัดใหม่ สุโขทัย

วิหารที่ใหญ่ที่สุดได้แก่วิหารวัดมหาธาตุ สุโขทัย ซึ่งมีความยาวระหว่าง ๘ - ๑๐ ห้อง
 ประดิษฐานพระขนาดใหญ่คือพระศรีศากยมุนี ส่วนรองคือวิหารวัดจำปี เมืองศรีสัชนาลัย มี ๗ - ๘
 ห้อง

โบสถ์และวิหารสุโขทัยจะประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๒ ประการดังนี้

๑. แพลน (Plans) จะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีมุมหน้าหลัง ไม่นิยมทำระเบียงรอบนอก
 กลางอาคารโถง มีพระพุทธรูปประดิษฐานหันหน้าไปทางทิศตะวันออกและภายในอาคารมักมีเสาสอง
 แถวรับหลังคา

๒. ผนัง (Wall) ใช้ก่อด้วยแฉ่งทั้งก้อนขนาดใหญ่เป็นสี่เหลี่ยมซ้อนกันขึ้นไป มีปูนสอด
 ผสมยางไม้ น้ำอ้อย เชื่อมต่อรอยทำให้อาคารแข็งแรง

๓. ประตูหน้าต่าง (Opening) มักจะทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมธรรมดาไม่ใช่บาน..
หน้าต่างอย่างปัจจุบัน ไขแสงก่อเป็นลูกมะหวด เป็นแท่งยาวไปในตัวจึงทำให้ภายในมีค้ำครึ้มซึ่งเหมาะ
ที่จะใช้ประโยชน์ในทางประสมทงธรรมช่วยเพิ่มให้จิตใจสงบยิ่งขึ้น

๔. หลังคา (Roofs) เป็นแบบหน้าจั่วชั้นเดียวและซ้อนตรงที่เป็นมุมต่ำลงมา เครื่อง
บนหลังคาใช้ไม้บุงค้ำยกกระเบื้องดินเผา ชายคาตกแฉ่งเป็นกลีบบัวตรงหน้าบ้านจะมรดกลาย^๒

๕. เสา (Columns) ส่วนมากก่อด้วยแลง ที่ก่อด้วยอิฐมีน้อยเป็นลักษณะเสากลม เสา
แปดเหลี่ยมเป็นแท่งสั้นๆก่อซ้อนกันตรงกลางมีค้ำอก เสาสี่เหลี่ยมมีเฉพาะโอบสถักรนางพญาเท่านั้น

๖. การตกแต่ง (Decorative) ฐานเป็นหน้ากระดานเกลี้ยงๆและจะมีบัวคว่ำ
บัวหงาย พร้อมทั้งลวดลายปูนปั้นที่หน้าบ้านและผนังภายในด้วย

ค. ปราสาทและมณฑป

ปราสาทตามที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่าเป็นเทวสถานของพราหมณ์ภายหลังไทยนำมาับ
ปรุงโดยเฉพาะสมัยสุโขทัยปราสาทจะมีลักษณะรูปทรงคล้ายกับอินเดียนผสมกลมแต่ก็ไม่ทั้งหมดเลยที่เดียว
ปราสาทสุโขทัยจะมีรูปทรงส่วนใหญ่คล้ายๆกันแม้จะสร้างในที่ที่ต่างกันก็ตาม ปราสาทส่วนล่างสุดจะก่อ
เป็นฐานหน้ากระดานเกลี้ยงที่เรียกว่า ฐานบัว เป็นรูปสี่เหลี่ยมย่อมเป็นเก็จฐานตั้งขึ้นไปนิยมก่อ
เป็นเชิงบาตรมีลูกพักรักคอกทองไม้ทำซ้อนขึ้นไป ๓ ชั้นแล้วจึงถึงห้องปราสาทและยอดปราสาท ปราสาท
ที่พบในสมัยสุโขทัยนั้นแม้ว่าเราจะพบไม่ถ่องคร้ก็ตาม ก็ทำให้มีปัญหาค้นถกเถียงกันในหมู่นักโบราณ
วิทยา นักประวัติศาสตร์ศิลป์ นักสังคมวิทยาและ นักมานุษยวิทยา โดยอาจารย์สงวน รอดบุญ ได้
แบ่งให้เห็นเป็น ๒ ฝ่ายดังนี้

^๑รัฐ จันทร์เกษ เอกสารนิเทศศึกษา หน้า ๑๑๐

^๒ก.

^๓พิทักษ์ สายันต์ ประวัติศาสตร์ศิลป์ หน้า ๔๘

^๔มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ไทยศึกษา: อารยธรรม หน้า ๑๕๕

^๕สงวน รอดบุญ พุทธศิลป์สุโขทัย หน้า ๑๒๒

-ฝ่ายแรก ความเห็นส่วนใหญ่ได้มีความเชื่อว่าปราสาทที่ได้พบนั้นสร้างขึ้นในสมัยที่ขอมเข้า
 ภายใต้อาณาจักรในแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำยม และต่อมาเมื่อพูนบางกลางท่าวและพูนผาเมือง
 เข้าคือสุโขทัยได้ยึดป็นไทยจึงนำมาดัดแปลงตกแต่งให้เป็นแบบไทย คือมีรูปร่างทรงที่สูงขลุค

-ฝ่ายหลัง เป็นความเห็นส่วนน้อยที่ได้โต้แย้งกับฝ่ายแรกว่าพวกขอมไม่เคยมีอำนาจใน
 บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาเลย ปราสาทต่างๆส่วนใหญ่เป็นของศิลปินไทยทั้งสิ้นโดยสร้างตามแบบขอม
 ในส่วนที่มีความสัมพันธ์กันทางวัฒนธรรมและเครื่องมือ

จากฝ่ายทั้งสองที่มีความเห็นในเรื่องปราสาทว่าได้รับอิทธิพลมาจากใครนั้นหรือไม่ได้รับ
 ยงไม่มีข้อโต้แย้งและข้อสรุปที่สามารถยุติลงได้ จึงนับว่าเป็นเรื่องที่จะต้องศึกษาหาข้อเท็จจริงเพื่อ
 ให้ได้หลักฐานว่ารับอิทธิพลหรือไม่รับอย่างไร ผู้เขียนมีความคิดเห็นว่าหน่วยงานที่จะช่วยได้มากใน
 เรื่องนี้คือการพิสูจน์ทางโบราณคดี ในระยะเวลาที่ค่อนข้างจะรวดเร็วให้ทันต่อผู้ที่ไม่รักสมบัติของชาติ
 ที่จะทำให้ประวัติศาสตร์และหลักฐานทางโบราณคดีลบเลือนไปกว่าเท่าที่เป็นอยู่กว่าปัจจุบัน

ปราสาทเท่าที่พบในสุโขทัยมี

-พระปราสาทวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

— เมืองศรีสัชชนาลัย

-พระปราสาทวัดเจ้าจันทร์

-พระปราสาทวัดศรีสวาย (สามองค์)

— เมืองสุโขทัย

-พระปราสาทวัดพระพายหลวง

มณฑป

ในพจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๕๓ อธิบายว่า "มณฑป หมายถึง
 เรือนยอดที่มีรูปสี่เหลี่ยม ใ้ว่า มณฑปก็มีชื่อกันว่าเป็นชื่อที่เรียกใช้ในงานสถาปัตยกรรมแบบหนึ่งของ
 อินเดีย มณฑปในสมัยสุโขทัยมักนิยมสร้างคู่กับวิหารแต่มิได้ประดิษฐานพระพุทธรูปเหมือนในอยุธยา
 มณฑปสมัยสุโขทัยนั้นสร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดใหญ่ประเภท " อจละ " คือ ปฏิมาระ
 หรือห่อพระ โดยมีความมุ่งหมายของการสร้าง

- ๑ มณฑลประดิษฐานพระประธานเป็นมณฑลที่สร้างคู่เนื่องกับวิหารตอนท้าย ที่ศรีรัตนาลัย
พบที่วัดกุฎีราย วัดสวนแก้วอุทยานน้อย วัดชมชื่น วัดเขาพระบาท และ วัดสระประทุม
- ๒ มณฑลประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดใหญ่สร้างคู่กับวิหารที่เมืองสุโขทัย เช่น มณฑลวัดศรีชุม
วัดตระพังทองกลาง วัดศรีโทณ วัดคึก วัดเจดีย์สูง และมณฑลวัดหนองพิบูล นครชุม(ดูภาพหน้า๔๕)
- ๓ มณฑลประดิษฐานพระสี่อริยาบถ (พระนั่ง นอน ยืน เดิน) เป็นมณฑลที่แต่ละค่าน้ำใช้เสา
ใหญ่ มณฑลวัดพระเชตุพน มณฑลวัดพระพายหลวง มณฑลวัดพระสี่อริยาบถ (กำแพงเพชร)
- มณฑลมักก่อด้วยศิลาแลงเป็นมณฑลทึบ ดังนั้นสภาพมณฑลจึงยังมีรูปทรงที่ค้ำอยู่ หลังคาที่ทำ
มณฑลมักสร้างแบบลวดหลั่น เข้าหากันที่ละน้อย แบบหลังคากระดุกงูซ้อนกันเป็นลักษณะ ๒ ชั้น ฉะนั้นมณฑล
บางแห่งมีร่องรอยของภาพและลายปูนปั้น ประดับฝาผนังพร้อมมีภาพเขียนตามผนัง ลักษณะของประตู
มณฑลจะจัดเป็นรูป "โค้งกลีบบัว" ในเรื่องโค้งกลีบบัวนี้ไทยมีผู้เข้าใจว่าไทยรับมาจากต่างชาติครั้ง
สมัยอยุธยาแต่ทางหลักฐานที่ปรากฏในรูปโบราณสถานชี้ให้เห็นว่า โค้งกลีบบัวนี้ไทยเรามีมานานแล้ว
เมื่อครั้งสุโขทัย ข้อนี้จึงไม่น่าสงสัยว่าไทยจะรับมาจากต่างชาติครั้งสมัยอยุธยาเลย มณฑลที่ใหญ่ที่
สุดคือมณฑลวัดศรีชุม "แผนผังการสร้างเป็นรูปสี่เหลี่ยมจตุรัส ฐานกว้างประมาณ ๓๒ เมตร ตัว
มณฑลสูง ๑๕ เมตร ผนังก่ออิฐเป็นสองชั้นมีความหนา ๓ เมตร ขอบคอนบนผนังทำเป็นลวดบัวมี
กลีบบัวปูนปั้น เรียงเป็นแถว โค้งกลีบบัวมีลายบัวมีลายเพื่องมีประตูทางคานตะวันออก กว้างประมาณ
๒ เมตร ช่วงประตูคอนบนมีลักษณะ เรียวแหลมสูงขึ้นไปจนถึงทำลายเพื่อง มีซุ้มประตูเสาแบนสองชั้น
มีแนวเจาะของหลังคาปรากฏอยู่และมีความสวยงาม คานตะวันตกจตุรัสมณฑลล้อมมีขนาดเล็กกว่า
คานหน้า..."^๒ นับว่ามณฑลวัดศรีชุมเป็นมณฑลที่ใหญ่และมีความงามซ่อนอยู่ภายในคือภาพแกะสลัก
ลายเส้นเป็นภาพซากก และจารึกอักษรสุโขทัยบรรยายประกอบพร้อมกับพระพุทธรูปเรียก พระอจนะ
หมายถึงพระพุทธรูปได้โดยภายในกำแพงมณฑลจะมีคูเมืองซึ่งเดินเข้าทางคานซ้ายมือของมณฑลเวลาเรา
หันหน้าให้พระพุทธรูปเป็นทางเดินแคบๆไปจนถึงหลังคามือของทะเลออกสู่พาทาเบื้องขวาและคาดว่า
มณฑลวัดศรีชุมนี้คงได้รับแบบอย่างมาจากสถาปัตยกรรมลังกา ซึ่งได้นำมาดัดแปลงให้เป็นลักษณะของ

^๑ สงวน รอดบุญ พุทธศิลป์สุโขทัย หน้า ๑๑๕

^๒ หวน พันธุ์พันธ์ สุโขทัยเมืองเก่าของเรา หน้า ๕๓ - ๕๔

ภาพที่ 6

เจดีย์ทรงจอมแห วัดเขาพระบาทน้อย
เมืองเสลียงสุโขทัย

ที่มา: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
พิษณุโลก รายงานผลการสัมมนาการ-
เมืองและสภาพสังคมสุโขทัย หน้า 264

ภาพที่ 7

ศาลพระร่วง วัดพระศรีมหาธาตุ ราช-
วิหาร เมืองเสลียงสุโขทัย

ที่มา: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
พิษณุโลก รายงานผลการสัมมนาการ-
เมืองและสภาพสังคมสุโขทัย หน้า 265

ตัวเองอีกเช่นกัน เรื่องที่เกี่ยวกับมณฑลวัดศรีชุมนี้มีปัญหาที่ถกเถียงกันคือหลังคาม่าจะเป็นอย่างไร มีนักโบราณคดีให้ความเห็นกันหลายท่านว่าหลังคามณฑปคงสร้างด้วยสอปเพราะดังเกตได้จากผนังที่สร้างแข็งแรงซึ่งคาดว่าสร้างเพื่อรองรับฐานของสอปโดยยึดถือข้อความจากศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๒ ที่กล่าวว่า... พระเจดีย์สูงใหญ่รอบนั้นฉลักหินทำร้ายชาติศรีเทพ งามพิจิตรหนักหนา แก่ม... บางท่านก็ว่าสร้างด้วยเครื่องไม้ต่อมาคืออิฐถือปูน นายมะลิ โคนสันเทียะได้สันนิษฐานและเขียนรูปแสดงไว้ในหนังสือโบราณคดี ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๑๕ว่า "โครงหลังคามณฑปวัดศรีชุมคงที่จะสร้างด้วยเจดีย์และหลังจากเจดีย์พัฒนามาจึงได้สร้างเครื่องไม้แทนเพราะอาจเป็นสมัยที่ช่างฝีมือมีน้อยก็เป็นได้และระยะเวลาที่ล่วงมานาน จากการขุดค้นทางโบราณคดีได้พบเศษกระเบื้องเผาในบริเวณมณฑปจึงทำให้รู้ได้แน่ชัดว่าต้องสร้างด้วยไม้และกระเบื้องในสมัยหลังจากที่สอปพังและมีการบูรณะขึ้นใหม่

จากทั้งหมดที่กล่าวมาเป็นสถาปัตยกรรมของสุโขทัยเท่าที่พบและมีหลักฐานให้เราให้เห็นและจากสถาปัตยกรรมเราสามารถแบ่งกลุ่มโบราณสถานของเมืองเก่าได้ ๖ กลุ่มด้วยกันในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และแบ่งตามศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงเราก็สามารถแยกได้เป็น ๕ กลุ่มด้วยกันดังลำดับต่อไปนี้

ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

๑. กลุ่มโบราณสถานในเขตกำแพงเมือง
๒. กลุ่มโบราณสถานนอกเขตกำแพงเมืองด้านทิศเหนือ
๓. กลุ่มโบราณสถานนอกเขตกำแพงเมืองด้านทิศใต้
๔. กลุ่มโบราณสถานนอกเขตกำแพงเมืองด้านทิศตะวันตก
๕. กลุ่มโบราณสถานนอกเขตกำแพงเมืองด้านทิศตะวันออก
๖. กลุ่มโบราณสถานบนเนินเขา

ตามศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง

๑. โบราณสถานกลางเมือง
๒. โบราณสถานเบื้องตะวันตก
๓. โบราณสถานเบื้องตะวันออก
๔. โบราณสถานเบื้องตีนนอน (ทิศเหนือ)
๕. โบราณสถานเบื้องหัวนอน (ทิศใต้)

โดยจะขอกล่าวในศิลาจารึกเป็นอันดับแรก

๑. โบราณสถานกลางเมือง "...กลางเมืองสุโขทัยนี้มีพิหาร มีพระพุทธรูปทอง มีพระ
อัญมณี มีพระพุทธรูปอันใหญ่ มีพระพุทธรูปอันราม มีพิหารอันใหญ่ มีพิหารอันราม... และยังระบุ
สถานที่อยู่ของพระควย "ปุ่ครุณิสัยมุตต์มีเถรมีมหาเถร ..." ซึ่งพิหารอันใหญ่พิหารอันรามที่ระบุ
ไว้ในจารึกคือ วัดมหาธาตุ พินหารอันรามคือวัดที่มีขนาดย่อมลงมาและปุ่ครุณิสัยมุตต์หมายถึงพระภิกษุ
ที่พ้นจากนิสัยของปุ่ครุณอันได้แก่โลกีย์วิสัยนั่นเอง

๒. โบราณสถานเบื้องตะวันตก "...เบื้องตะวันตก เมืองสุโขทัยมีอรัญญิก พ่อขุนรามคำ
แหงกระทำไอยทานแกมหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกตรีหหลวงกว่าปุ่ครุในเมืองนี้ทุกคน ลูกแต่
เมืองศรีธรรมราช ในกลางอรัญญิกมีพิหารอันหนึ่งมนใหญ่สูงงามแกมม มีพระอัญมณีอันหนึ่งลูกขึ้น..."
จากจารึก วัดในที่นี้จะหมายถึง วัดสะพานหิน พระมหาเถร ได้แก่สังฆราชผู้ทรงคุณวิทยาพระ
ไตรปิฎก

๓. โบราณสถานเบื้องตะวันออก "เบื้องตะวันออกสุโขทัยนี้มีพิหารมีปุ่ครุ มีทะเลหลวง
มีป่าหมาก ป่าพุด มีดินมีदान มีบ้านใหญ่บ้านเล็ก มีป่าม่วงป่าขาม ดงามดั่งแก้งแตง ..."จากจารึก
จะเห็นว่าเป็นค้ำที่มีบ้าน เรือนราชนักรและลักษณะนี้ก็สืบทอดถึงปัจจุบัน

^๑ประชุมศิลาจารึก จารึกสุโขทัย หน้า ๕

^๒ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑๓ ๒๕๒๓ หน้า ๒๒

^๓ประชุมศิลาจารึก จารึกสุโขทัย หน้า ๕

๔. โบราณสถานเบ็องตึนนอน " เบ็องตึนนอนเมืองสุโขทัย มีตลาดปสาน มีพระอัจนะ มีปราสาท มีป่าหมากพร้าว มีป่าหมากกลาง มีไร่ มีนา มีดิน มีถ่าน มีบ้านใหญ่เล็ก....."^๑
 จากจารึกแสดงว่าชุมชนในสุโขทัยจะอยู่ในทางตะวันออกแห่งหนึ่ง และทิศเหนือแห่งหนึ่ง (สุโขทัย ให้เป็นตึนนอนเพราะทางด้านทิศใต้มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวเมืองนับถือคือ ฝี่พะซพุง) ตลาดปสานก็คือตลาด และพระอัจนะคือ บริเวณวัดศรีชุม ปราสาท หมายถึงวัดพระพายหลวงที่มีปรางค์สามยอดสถิตอยู่

๕. โบราณสถานเบ็องห้วนอน " เบ็องห้วนอนเมืองสุโขทัยนี้มีกฎพิหาร ปู่ครูอยู่ มีสรึงค์ มีป่าพร้าว ป่าดาง ป่าม่วงป่าขาม มีน้ำโคกมีฝี่พะซพุง ฝี่เพยค่านในเขอันนั้นเป็นใหญ่กว่าทุกฝี่ในเมืองนี้... ไร่ฝี่พลูถูกเมืองนี้เที่ยงเมืองนี้ฝี่ ฝี่ไร่ฝี่พลูถูก ฝี่ในเขอันนั้นคุ่มบ่เกรงเมืองนี้หาย..."^๒
 จากจารึกอีกเช่นกันแสดงให้เห็นถึงความเชื่อของประชาชนในเรื่องฝี่ เรื่องเจ้ามาก หากกษัตริย์องค์ใดขึ้นครองปฏิบัติตัวไม่ดีไม่ถูกต้อง ฝี่จะทำโทษคือฝี่พะซพุง คังนั้นกษัตริย์สุโขทัยจึงมักจะบำรุงศาสนาและประเพณีตนอยู่ในหลักของศาสนาอย่างเคร่งครัด และประชาชนก็เช่นกัน ฝี่พะซพุงนี้ หมายถึงภูเขาหลวง ซึ่งหากได้ไปเห็นทัศนียภาพก็จะทำให้เชื่ออย่างชาวสุโขทัยเพราะรูปที่แลเห็นในระยะไกลจะเป็นของพระนอนเหยียดขาอยู่ใหญ่โตมาก ชาวสุโขทัยคงเห็นเช่นนี้แล้วคิดว่าในภูเขาหลวงคงจะมีฝี่อยู่และคุ่มครองชาวสุโขทัยให้ร่มเย็นเป็นสุข แต่ที่จริงแล้วก็คือการรวมของเหล่าเทือกเขาที่ซ้อนกันทำให้มองดูเป็นรูปของพระนอนยาวอยู่ในค่านทิศใต้ของสุโขทัย และชาวสุโขทัยจะถือว่าเบ็องห้วนอน เพราะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เขาเชื่อกันมาตั้งแต่โบราณนี้เอง

เมื่อกล่าวถึงโบราณสถานตามจารึกแล้วก็ขอย้อนกลับไปถึงกลุ่มโบราณสถานในเขตอุทยานประวัติศาสตร์โดยลำดับ

๑. กลุ่มโบราณสถานในเขตกำแพงเมือง

วัดมหาธาตุ, เนินปราสาท, วัดศรีสว่าง, วัดตระพังเงิน, วัดตระพังทอง, วัดชนะ-สงคราม, วัดใหม่, วัดสระศรี, วัดระกวน, ศาลคายนาง, วัดซ่อนข้าว, วัดสระคัก, วัดมูมเมือง

^๑ประชุมศิลาจารึก จารึกสุโขทัย หน้า ๕

ประตู่ศาลหลวง (ค่านทิศเหนือ) ประตู่ระโม (ค่านทิศใต้) ประตู่กำแพงหัก (ค่านทิศตะวันออก)
ประตู่ย่อ (ค่านทิศตะวันตก)

วัดมหาธาตุเป็นวัดที่มีเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ซึ่งเป็นศิลปสุโขทัยแท้ และล้อมไปด้วยเจดีย์
ใหญ่น้อยแบบศรีวิชัยผสมลังกา^๒ (ดูภาพหน้า ๕๐)

ศาลตามาแดงเป็นเทวาลัย (ปรารงค์) แบบศาสนาพราหมณ์ ก่อด้วยศิลาแดง
วัดสระศรี, วัดชนะสงคราม เจดีย์ทรงกลมแบบลังกา พระอุโบสถ
วัดตระพังเงิน มีสระใหญ่ (ตระพัง) อยู่หน้า วัด มีพระอุโบสถ เป็นวัดที่อยู่บนเกาะ
มีเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์เป็นหลัก สวยงามมากเวลาใกล้พลบค่ำ มีวิหารและมีพระพุทธรูปยืน
วัดศรีสุวาย เป็นปรารงค์ ๓ องค์ ก่อด้วยศิลาแดง และปรารงค์ได้รับการดัดแปลงให้เป็น
ลักษณะของช่างไทย มีวิหารอยู่ด้านหน้า

วัดตระกวน พระพุทธรูปสมัยเชียงแสนปนศิลปสุโขทัย เจดีย์ทรงกลมแบบลังกา

๒. กลุ่มโบราณสถานนอกเขตกำแพงเมืองค่านทิศเหนือ, มีวัดพระพายหลวง, วัดศรีชุม
วัดอ้อมรอบ, เตาทุเรียง, วัดสังฆาวาส, วัดทุ่งหวาย, วัดหินตั้ง, วัดนครชุม, วัดตระพังพาน
วัดแม่โจน^๓

วัดพระพายหลวงเป็นวัดที่อยู่นอกกำแพงประมาณ ๑ กิโลเมตร มีคูน้ำขนาดใหญ่รอบเรียกว่า
แม่โจน^๔ มีปรารงค์ศิลาแดง ๓ องค์ ปัจจุบันชำรุดมากแล้วทั้ง ๓ แต่มีที่อยู่องค์เดียวเฉพาะค่าน-
ทิศเหนือ มีวิหารที่ตั้งอยู่แต่เสาศิลาแดง เจดีย์มีส่วนผสมแบบศรีวิชัย (ดูภาพหน้า ๕๑)

วัดศรีชุม มีมณฑป และพระอจนะ

วัดอ้อมรอบ มีเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์เป็นหลักและมีฐานรองวิหารเหลืออยู่เท่านั้น

^๑ มะลิ โลกสันเทียะ นำชมโบราณวัตถุสถานในจังหวัดสุโขทัย หน้า ๑๗ - ๑๘

^๒ หวน พินธุพันธ์ สุโขทัยเมืองเก่าของเรา หน้า ๓๐ - ๓๑

^๓ ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑๓ ๒๕๒๓ หน้า ๒๒

^๔ ค.ศ. หน้า ๒๖

ภาพที่ 8 พระอจนะ วัดศรีชุม
จังหวัดสุโขทัย

ภาพที่ 9 เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์
วัดมหาธาตุ เมืองสุโขทัย

ภาพที่ 10 ปรากฏวัดพระพายหลวง จังหวัดสุโขทัย

ภาพที่ 11 ลายปูนปั้นหน้าบันของวัดพระพายหลวง จังหวัดสุโขทัย

เตาทุเรียง เป็นเตาเผาเครื่องสังคโลกสมัยสุโขทัย เป็นเตาเผาอิฐกว้าง ๑.๕๐ เมตร ถึง ๒ เมตร ยาว ๔ ถึง ๕ เมตร* ทำเป็นรูปคล้ายประทุนเกวียนแบ่งเป็น ๓ ตอนคือที่ใส่ไฟ ที่วางด้วยขามและปล่องไฟ

๓. กลุ่มโบราณสถานนอกเขตกำแพงเมืองค่านทศิไต้ มีวัดพระเชตุพน วัดเจดีย์สี่ห้อง วัดศรีพิจิตรกลัยาราม วัดคันจันทร์ วัดกอนแลง วัดวิหารทอง

วัดพระเชตุพน เป็นวัดที่มีกำแพงก่อด้วยอิฐแล้วมีมณฑป ประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้น ๔ อริยาบถอยู่บนผนังแต่ละค่านคือ ทิศตะวันออกเป็นพระยืน ค่านทิศตะวันออกเป็นพระเดิน (พระลีลา) ทิศเหนือเป็นพระนั่ง ทิศใต้เป็นพระนอน ผนังมณฑปเป็นหินชนวนแท่งสี่เหลี่ยม มีประตูเข้าทางค่าน ทิศเหนือ วัดนี้มีกล่าวในศิลาจารึกวัดสรศักดิ์ซึ่งจารึกเมื่อพุทธศักราช ๑๘๕๕ ซึ่งเราสันนิษฐานกันว่า วัดนี้อาจสร้างหลังพุทธศักราช ๑๘๐๕ แต่สร้างก่อนพุทธศักราช ๑๘๕๕^๒

วัดเจดีย์สี่ห้องอยู่ถัดจากวัดพระเชตุพนไปทางทิศตะวันออกมีเจดีย์ มีวิหาร เสาเป็นแท่งกลม คงเหลือ แต่ฐาน ที่ฐานชั้นล่างองค์เจดีย์มีรูปปูนปั้นเป็นรูปราชสีห์ ซี่ข้างโผล่ออกมาจากผนังครึ่งตัว กับมีรูปเทวดา ทำเป็นรูป ๔ กร ๒ กรพร้อมกับมีภาพเครื่องแต่งกายต่าง ๆ ที่ทำให้เราสามารถ เปรียบเทียบเครื่องสุโขทัย (แต่งกาย) ได้ดีทีเดียว

วัดศรีพิจิตรกลัยาราม มีเจดีย์ใหญ่ทรงกลมแบบลังกา ฐานกว้าง ๑๕ เมตรเศษ(ดูภาพหน้า๕๓)

๔. กลุ่มโบราณสถานนอกเขตกำแพงเมืองค่านตะวันออก มีวัดข้างล่อม, วัดหน้ากร่อน วัดตระพังทองกลาง วัดเจดีย์สูง วัดเจดีย์ยอดหัก วัดคันมะขาม^๓ เป็นเจดีย์ทรงลังกาโดยส่วนมาก

๕. กลุ่มโบราณสถานนอกเขตกำแพงเมืองค่านตะวันตก มีวัดพระยืน วัดมังกร, วัดป่าสัก, หอเทวาลัย, มหาเกษตรพินาน, วัดป่ามะม่วง, วัดตึก และวัดศรีโชน

วัดมังกรเป็นวัดที่มีเสาววิหารใหญ่ รูปแปดเหลี่ยม มีเจดีย์ทรงกลมแบบลังกา ทรวดทรง คีตลอค แต่เป็นแบบย่อม มีลูกทรงสังคโลกเป็นกำแพงแก้ว และคงมีโบสถ์ด้วยพระมีโบเสมา

* ศาสตราจารย์ ศิลป พีระศรี ศิลปินสุโขทัย หน้า ๔๑

^๒ มะลิ โคนันเตียะ นำชมโบราณวัตถุสถานจังหวัดสุโขทัย หน้า ๕๒

^๓ ผู้ช่วยศาสตราจารย์นคร พันธุ์มรงค์ สารคดีมรดกไทย หน้า ๖๗

เจดีย์ทรงกลมรูประฆัง ฐานสูง
เจดีย์ประธาน วัดศรีนิจิตรกิตติภยาราม
กว้าง 32.00 ม. สูง 63.00 ม.

ภาพที่ 12 ที่มา: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ หินขุโล

วัดป่าสัก ไค้ถูกทำลายจนไม่เห็นซากโบราณว่าเป็นรูปแบบใด
 วัดป่ามะม่วง พบจารึกของพระมหาธรรมราชาลิไทย ที่จารึกทั้งภาษามคธ ภาษาเขมร
 เล่าเรื่องของพระมหาธรรมราชาลิไทยโดยตลอด ปัจจุบันอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติพระนคร

๖. กลุ่มโบราณสถานบนเนินเขา มีวัดสะพานหิน วัดอรัญญิก วัดพระบาทน้อย วัดพระบาทใหญ่
 วัดเจดีย์งาม วัดข้างรอบ วัดถ้ำหีบ ไม่ค่อยพบอะไรมากนักเพียงแต่เป็นวัดที่กล่าวถึงในจารึกของ
 พ่อขุนรามคำแหง และพบเจดีย์ทรงกลมแบบลังกาเป็นส่วนใหญ่วิหารก็ก่อสร้างด้วยศิลาแลง ๘ เหลี่ยม
 และ ๘ เหลี่ยม

เท่าที่ได้กล่าวมาเรามองภาพพจน์ของสุโขทัยได้ชัดเมื่อครั้งอดีตว่าเป็นบริเวณสถานที่ที่
 อุดมไปด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่เคารพบูชากราบไหว้ทางพุทธศาสนา พร้อมกับศิลปะของช่างไทย สมัยนั้น
 ไว้ให้เราเห็น ถึงแม้จะไม่มากอย่างอดีตก็ตาม แต่หลักฐานที่เหลืออยู่ก็ได้เป็นประจักษ์พยานถึง
 ความรุ่งเรืองของสุโขทัยทางด้านสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา และบ้านเมืองที่คงอยู่กันอย่างร่มเย็น
 เป็นสุข เพราะถ้าไม่ร่มเย็นเป็นสุขศิลปกรรมของสุโขทัยคงไม่ก้าวเจริญรุดหน้าถึงเพียงนี้ เช่น
 สมัยกรุงธนบุรีเราจะเห็นว่าศิลปกรรมไม่ค่อยเจริญรุ่งเรือง เพราะมีการศึกสงคราม ประชาชนไม่
 ค่อยมีเวลามาศนใจทางค่านันัก พอถึงสมัยรัตนโกสินทร์จึงมีการบูรณะฟื้นฟูศิลปกรรมของไทยขึ้นมา
 เปรียบสุโขทัยก็เช่นกันคงเป็นดินแดนที่สงบร่มเย็น ปราศจากข้าศึกศัตรู มีการค้าขาย การทำมาหากิน
 อย่างอิสระคั่งในศิลาจารึก แม้จะมีปัญหาขาดแคลนเรื่องน้ำก็ได้มีการแก้ไขโดยการทำเขื่อนกันน้ำ
 และชาวสุโขทัยในอดีตคงไม่มากเท่าปัจจุบัน เพราะฉะนั้นเราจะนำสภาพเทคโนโลยีหรือความเจริญ
 ในค่านต่าง ๆ ของปัจจุบันไปเปรียบกับยุคสมัยที่ผ่านมาแล้วถึง ๗๐๐ ปี ไม่ได้หากแต่จะต้องทำให้
 เป็นกลางและมองภาพสุโขทัยในอดีตตามระยะเวลา ๗๐๐ ปี ที่ล่วงมาแล้วต่างหาก ซึ่งจะทำให้เรา
 มองสุโขทัยได้ลึกและอย่างเข้าใจยิ่งขึ้นกว่าเท่าที่เป็นอยู่

บทที่ ๓

ประติมากรรม

๓.๑ ความหมายของประติมากรรม

ประติมากรรมตรงกับภาษาอังกฤษว่า "Sculpture" ซึ่งใช้ในความหมายของงานศิลปะที่เกิดจากการปั้น การแกะสลักและรวมไปถึงการหล่อด้วย โดยจะมาจากวัสดุต่าง ๆ กัน เช่น กินเหนียว ปูนซีเมนต์ หิน ชีปะขาว ไม้ ทองเหลือง และ สำริด ปราภฏให้เห็นแก่สายตาที่จะสัมผัสได้โดยตรงด้วยการจับต้อง "เดิมทีเกี่ยวเราไม่ได้ใช้คำว่า ประติมากรรมแต่เราจะพบคำว่า "ปฏิมากรรม" ซึ่งโดยความหมายแล้วปฏิมากรรมเป็นความมุ่งหมายที่มุ่งไปทางศาสนาคือพระพุทธรูป เท่านั้นด้วยสมัยอดีตได้จัดทำรูปเคารพขึ้นเพื่อเป็นที่สักการะจึงเรียกว่า พระปฏิมา งานที่ทำขึ้นจึงเรียกว่าปฏิมากรรม ภายหลังการปั้นการแกะสลักและการหล่อมิได้หมายถึงพระพุทธรูปเพียงอย่างเดียวแต่ได้มีการปรับปรุงและคิดงานชิ้นใหม่ที่ใช้เกี่ยวข้องกับศาสนา คำว่าปฏิมากรรมจึงเปลี่ยนเป็นประติมากรรมที่มีความหมายโดยทั่วไปถึงการปั้น การแกะสลักและการหล่อ รูปแบบต่างๆที่อาจเป็นพระพุทธรูป เทวรูป พันธ์ไม้ ดอกไม้ ลวดลายประดับตามโบสถ์วิหาร ซึ่งอาจทำเป็นภาพปูนสูงหรือปูนต่ำและลอยตัวก็ได้

๓.๒ วัตถุประสงค์และความเชื่อ

มนุษย์เป็นผู้ที่มีความคิด มีวัฒนธรรมและทั้งมนุษย์ก็รู้จักใช้ความคิดของตน มีชีวิตอยู่ด้วยความพยายามที่จะใช้ความคิดที่เป็นเหตุเป็นผล แต่ในบางครั้งแล้วมนุษย์เราก็ไม่อาจจะหาเหตุผลได้จากความลึกซึ้งของธรรมชาติที่มีอิทธิพลเหนือจิตใจได้ ด้วยเหตุนี้ทำให้มนุษย์เกิดความหวาดกลัว

พร้อม สุทัศน์ ณ อยุธยา พุทธิบูชา หน้า ๑๔๗

วิบูลย์ ลีสุวรรณ ศิลปชาวบ้าน หน้า ๓๕

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ไทยศึกษา: อารยธรรม หน้า ๑๕๕

องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๖ มกราคม ๒๕๒๑

ดังนั้นจึงจำเป็นที่มนุษย์ต้องคิดถึงสิ่งที่มีอำนาจ มีอิทธิพลเหนือสิ่งที่มีมนุษย์ไม่เข้า และก็ได้ทำให้เกิดความเชื่อในสิ่งเดียวกันขึ้น ที่สามารถต่อต้านสิ่งลึกลับนั้นจนกลายเป็นลัทธิ เป็นความเชื่อประจำกลุ่ม และปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเป็นประเพณี เมื่อมนุษย์มีความเชื่อว่าสิ่งที่มีอำนาจต่าง ๆ ขึ้นมาในความคิด เขาเหล่านั้นจึงต่างก็มีความพร้อมที่จะถ่ายทอดความคิดในความเชื่อของสิ่งที่อยู่เหนือความกลัวออกมาและเป็นความเชื่อในรูปของนามธรรม ทำให้มีการจินตนาการสิ่งที่อยู่เหนือความกลัว อันทำให้เกิดเป็นรูปลักษณะของสัญลักษณ์ความเชื่อต่าง ๆ ในแต่ละประเทศ ซึ่งอาจเป็นงานประติมากรรม หรือจิตรกรรมที่แสดงออกมาในรูปของการเขียนและการปั้นเป็นรูปนั่นเอง

โดยเหตุนี้ประติมากรรมจึงเกิดจากความเชื่อที่กำเนิดมาจากความคิดของมนุษย์ ที่ต้องการที่พึ่งจากลัทธิความเชื่อ ไสยศาสตร์ และศาสนาที่เป็นมูลแห่งการบังเกิด มนุษย์ในอดีต มีพื้นฐานจิตใจ และวิถีชีวิตขึ้นอยู่กับความเชื่อทางไสยศาสตร์ ผีสงฆ์ เทวดา การสร้างรูปประติมากรรมจึงออกมาในลักษณะรูปเคารพเป็นสัญลักษณ์ของความเชื่อมั่น ประเทศไทยของเราก็มีความผูกพันอยู่กับความเชื่อความศรัทธาพร้อมศาสนามาแต่โบราณ จึงหนีไม่พ้นที่จะสร้างงานปั้นหรือหล่อประติมากรรมเพื่อสนองความเชื่อและศรัทธาโดยปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน เพื่อสนองความเชื่อถือที่ยึดกันมา พระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ ของไทย ก็ล้วนที่สร้างขึ้นจากความศรัทธาในศาสนาทั้งสิ้นเช่นกัน แนวทางการสร้างประติมากรรมของไทยเราอาจพิจารณาได้จาก การเพ่งดูความมุ่งหมาย รูปแบบ วัตถุประสงค์ และวิธีการ ตลอดจนหน้าที่ซึ่งประติมากรรมถูกนำมาใช้ รวมทั้งค่านิยมแล้ว พอที่จะแยกเป็นลำดับต่อไปนี้ดังนี้

๑. จากความคิดริเริ่มที่มาจากความเชื่อว่ารูปร่างของวัตถุ ที่สร้างขึ้นเป็นวัตถุรูปธรรม ที่สามารถใช้เป็นสื่อความหมายให้เกิดความเข้าใจระหว่างคนได้ง่าย และสามารถที่จะถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิด ความพึงพอใจ ความภาคภูมิใจ ออกมาในงานประติมากรรมนั้น ๆ ได้

๒. งานประติมากรรมไทยจะแสดงรูปแบบ คน สัตว์ ลวดลาย ปรากฏให้เห็นว่าดำเนินแนวความคิด การสร้างสรรค์ ความเชื่อว่างานของประติมากรรมเป็นเพียงสิ่งแทนความเป็น

จริงให้ปรากฏ

๓. มีความเชื่อ เกี่ยวกับการใช้วัสดุและการตกแต่งเพื่อการจำลองหรือทดแทนความเป็นจริง และจะแสดงเฉพาะด้านหน้าเป็นสิ่งสำคัญ เช่นแบบฐานสถาปัตยกรรมเจดีย์เป็นรูปจตุโลกบาล เว้นไว้เฉพาะแท่นที่แสดงอาการเคลื่อนไหว หรือเคลื่อนที่เท่านั้นจึงจะแสดงรูปแบบด้านข้างให้ปรากฏเช่น พุทธรูปปางลีลา

๓.๓ ลักษณะของประติมากรรม

งานประติมากรรมเราแบ่งได้ ๒ ลักษณะ

๑. ประติมากรรมอิสระ หมายถึงประติมากรรมที่เป็นรูปอิสระไว้ก็ได้ที่สร้างขึ้นอย่างอิสระมิได้นำไปประกอบหรือตกแต่งกับสิ่งใด เช่น พระพุทธรูป อนุสาวรีย์รัชกาลที่ ๕ เป็นต้น
๒. ประติมากรรมตกแต่ง หมายถึงประติมากรรมที่สร้างขึ้นเพื่อตกแต่งสิ่งต่าง ๆ ทางสถาปัตยกรรม เช่น โบสถ์ ปราสาท เจดีย์ เครื่องใช้ และพระพุทธรูปโดยการตกแต่งที่ฐานของพระพุทธรูปเป็นรูปบัวคว่ำ บัวหงาย^๒

และหากแบ่งเป็นแบบจะได้ ๓ แบบ

๑. ภาพนูนต่ำ (Low-Relief) ได้แก่ประติมากรรมที่เป็นภาพสลักที่เรามองเห็นเป็นรูปแบน ๆ ด้านเดียว ไม่มีส่วนนูนออกมาให้เด่นมากนัก เป็นงานประติมากรรมที่ยังติดอยู่กับพื้นหลัง^๓ หรือเป็นรูปที่นูนออกมาตามลัดส่วที่ตามองเห็นจากวัตถุมุมหนึ่งมุมใด เช่น รูปปั้นเหรียญที่ทำได้ทั้ง การปั้น การแกะสลัก และการหล่อ

๒. ภาพนูนสูง (High-Relief) หมายถึงประติมากรรมที่นูนสูงออกมากกว่านูนต่ำเท่าตัว หรือมองเห็นเพียงครึ่งตัวหรือซีกเดียว เกือบลอยตัวแต่ยังคงติดอยู่กับพื้นหลังอยู่ รูปนูนสูงบางรูปจะมีลักษณะคล้ายมีจริงอยู่ตามธรรมชาติ เราสามารถมองเห็นได้ทั้ง ๓ ด้าน คือ ด้านหน้า ด้านข้างซ้ายและด้านข้างขวา อาจทำได้ทั้งการปั้น การแกะสลักและการหล่อ เช่น ภาพสลักกรวย-

^๑ พร้อม สุทัศน์ ณ อยุธยา พุทธบูชา หน้า ๔๘

^๒ วิทย์ พิณคันเงิน ศิลปการช่างไทย หน้า ๑๐๐

^๓ อ.ก. หน้า ๑๐๓

^๔ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ ศิลปชาวบ้าน หน้า ๓๗

ปราสาทหินพิมาย

๓. ภาพลอยตัว (Round Relief Full Relief) งานประติมากรรมที่สามารถมองได้ทั้งหมดทุกด้านเป็นงานที่แสดงออกมาในลักษณะ ๓ มิติ^๑ หลุดลอยออกมาจากพื้นหลัง คือไม่มีพื้นหลัง จับต้องไครอบด้าน เช่น พระพุทธรูปทั้งองค์ อนุสาวรีย์บรมรูปทรงม้า

งานประติมากรรมของไทยจะเป็นลักษณะที่ไม่บังถึงความเหมือนคนนักเพราะจากทัศนคติความเชื่อจะสร้างเพื่อเป็นตัวแทนหรือสิ่งพรหมาคามรู้สึกนึกคิดเท่านั้น ฉะนั้นงานประติมากรรมของไทยที่แสดงรูปคนสัตว์ จึงมิได้เน้นส่วนที่เป็นรายละเอียดหรือลักษณะพิเศษเฉพาะกล้ามเนื้อกระดูก และความแตกต่างของวัยให้เห็นเด่นชัด การตกแต่งผิวนิยมขัดผิวให้เกลี้ยงแต่ก็ทำให้เกิดความงาม โดยแสดงความสูงค่าของพื้นผิว แสงเงาอย่างดียิ่ง ประติมากรรมของไทยมักจะแฝงอยู่ในลักษณะ เครื่องตกแต่ง ซึ่งนอกจากการปั้นพระพุทธรูปแล้วจะเห็นได้ว่าไม่มีผลงานศิลปะที่ปรากฏเป็นประติมากรรมอิสระอย่างแท้จริงเลยที่เดียวนัก แต่จะแฝงอยู่ในลักษณะ เครื่องตกแต่ง เช่น ที่ฐานสถาปัตยกรรม หน้าบันหรือบานประตู หน้าต่างของโบสถ์วิหาร ฝาผนังเป็นลวดลายต่าง ๆ กันออกไปแล้วแต่ความเหมาะสม สุดท้ายงานประติมากรรมไม่นิยมแสดงความรู้สึก อารมณ์ออกมาให้ปรากฏบนใบหน้าของรูปภาพโดยเฉพาะภาพคน ดังนั้นรูปแบบส่วนใบหน้าโดยทั่วไปของประติมากรรมจึงเป็นลักษณะหนึ่งไม่แสดงออกซึ่งอารมณ์และความรู้สึกโดยตรง

วัสดุที่ใช้ในงานประติมากรรม

มีอยู่ด้วยกันหลายชนิดตามแต่ลักษณะ จะใช้อย่างไรเหมาะสมกับงานใดเป็นสิ่งสำคัญ และมักจะเป็นวัสดุที่หาง่ายในท้องถิ่นแล้วแต่ว่าท้องถิ่นไหนจะหาสิ่งใดได้มาก^๒

๑. หิน ในสมัยโบราณนิยมใช้กันมาก หินที่จะใช้เป็นหินทราย เช่น สมัยลพบุรีนิยมแกะสลักหินตกแต่งปราสาท รวมไปถึงการแกะสลักเป็นพระพุทธรูปด้วย สมัยอยุธยาตอนปลายก็นิยมแกะสลักหินและจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์มีการแกะสลักด้วยหินอ่อนเป็นภาพปูนดำ^๓

^๑ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ ศิลปะชาวบ้าน หน้า ๓๓๗

^๒ พร้อม สุทัศน์ ณ อยุธยา พุทธิบูชา หน้า ๒๖

^๓

ก.

๒. ปูน นิยมทำกันมากเช่นกัน นำมาทำพระพุทธรูปองค์ใหญ่ ลงมาจนถึงลวดลายตกแต่ง ที่เรียกว่า ลวดลายปูนปั้น คนไทยมักจะใช้การก่อด้วยอิฐขึ้นก่อน แล้วจึงใช้ปูนพอกเป็นรูปร่างในส่วน ละเอียดโดยจะเป็นปูนขาว / ผงหินอ่อน หรือปูนหอยผสมน้ำอ้อย เพราะสมัยก่อนไม่มีปูนซีเมนต์ใช้

๓. หิน ที่ใช้มีทั้งหินดิบ และหินเผาเป็นวัสดุที่หาได้ไม่ยาก หินจะเป็นพื้นฐานในการฝึกหัด ปั้นและทำรูปภาพต่าง ๆ เช่นพระพิมพ์ ตุ๊กตาเสียดกษาล ตุ๊กตารูปสัตว์ ลวดลายประดับสิ่งก่อสร้าง^๒

๔. ข้าวและอาหาร นำมาโขลกให้เป็นปุย แล้วทำเป็นพระเครื่อง

๕. เกสรดอกไม้ นำเกสรดอกไม้ที่คนนำมาถวายหรือบูชาตากให้แห้งแล้วนำมาทำเป็น พระเครื่อง

๖. ไม้ นิยมใช้กันมากโดยนำมาใช้แกะสลักลวดลายตกแต่ง ตามโบสถ์ วิหาร เช่นไม้สัก ไม้ปด ไม้ละมุด ไม้ขนุน ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่เป็นไม้เนื้อละเอียดเหมาะแก่การนำมาใช้ทำงานประติมากรรม

๗. รัตนะ พระพุทธรูปที่ทำด้วยรัตนะคือ "พระแก้วมรกต" ทำมาจากมรกต และบางองค์ ก็จะสร้างขึ้นด้วยแก้วก็มี

๘. แร่หรือโลหะต่าง ๆ ลักษณะการนำมาใช้จะเป็นการหล่อเสียส่วนมากและบางครั้งก็จะ ทำเป็นแผ่นแล้วนูนทับภายนอก สิ่งก่อสร้างหรือพระพุทธรูป ที่ใช้กันจะมีทองคำ เงิน นาค รวมเรียกสามกษัตริย์ ราคาแพงมาก รองลงมาคือสามกษัตริย์ทองเหลือง ทองแดง ตะกั่ว ใช้หล่อพระพุทธรูปกันมากและเป็นวัสดุที่ทำประติมากรรมคงอยู่ได้นาน ประติมากรรมที่ขึ้นชื่อคือ การหล่อด้วย "สำริด" ซึ่งเป็นการผสมของทองแดงและทองเหลือง

๙. กระจก เป็นวัสดุที่ได้จากขี้เถ้าและถือว่าเป็นวัสดุที่มีค่ามีเนื้อละเอียดสีสันทันสวยงาม แต่ กระจกมีข้อเสียที่ว่าไม่สู้จะทนถาวรนัก เพราะหากนำไปสมบุกสมบัน คังนั้นกระจกจึงจะถูกนำมาใช้ เฉพาะแต่งงานประติมากรรมที่ประณีต เช่น การแกะสลักเป็นดวงตราประทับหนังสือสำคัญ

^๑วิบูลย์ ลี้สุวรรณ ศิลปชาวบ้าน หน้า ๔๘

^๒มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาชิราช ไทยศึกษา อารยธรรม หน้า ๒๐๖

^๓พร้อม สุทัศน์ ณ. อุษยชา พุทธบูชา หน้า ๒๗

^๔วิบูลย์ ลี้สุวรรณ ศิลปชาวบ้าน หน้า ๕๐

แกะสลักลายประกอบในพระกนกหน้าคัมภีร์^๑ เครื่องดนตรี

๑๐. ซี่รัก รักเป็นยางที่เกิดจากต้นรัก หรือต้นน้ำเกลี้ยง เป็นยางเหนียวเมื่อแห้งจะจับตัวแข็งอยู่ได้นาน ยางรักเมื่อผสมกับสมุกจะมีเนื้อนุ่มเหมาะแก่การทำเส้นไหมหรือกคหิมพ์ทำเป็นรูปภาพ ประติมากรรมต่าง ๆ^๒

๑๑. หนังสัตว์ ใช้ทำเป็นตัวหนังสือ หนังสะลุง นิยมใช้หนังวัว ควาย

๓.๔. ประติมากรรมสมัยต่าง ๆ (โดยย่อ)

เราสามารถแบ่งกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยอย่างกว้าง ๆ ได้ ๒ ยุค คือ

ก. ยุคก่อนประวัติศาสตร์

ข. ยุคประวัติศาสตร์

ก. ยุคก่อนประวัติศาสตร์

ก.๑. วัตถุรุ่นเก่าที่ค้นพบในประเทศไทย

ก.๒. ศิลปทวาราวดี (ปฏิมากรรมทวาราวดี)

ก.๓. ศิลปศรีวิชัย (ปฏิมากรรมศรีวิชัย)

ก.๔. ศิลปทพบุรี (ปฏิมากรรมลพบุรี)

ก.๑. วัตถุรุ่นเก่าที่ค้นพบในประเทศไทย

เป็นช่วงที่คนไทยยังไม่ได้ก่อสร้างตนเองเรียกอาณาจักรแรกว่าชุนัน^๓ มีผู้คนอาศัยอยู่เป็นย่อม ๆ ซึ่งไม่มากนักกลุ่มชนนี้คงมีการค้าขายกับต่างประเทศเพราะได้มีการพบตะเกียงสัมฤทธิ์แบบโรมัน^๔ ที่ตำบลพงตึก นครปฐม เป็นของที่ทำขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๖ นอกจากนี้เรายังพบพระพุทธรูปสมัยคุปตะ ซึ่งสันนิษฐานว่าคงจะรับแบบอย่างเข้ามาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๔ พบหลักฐานมากมายในแถบภาคกลางและภาคใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเหตุที่เราเรียกว่าวัตถุรุ่นเก่า เพราะ

^๑มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาชิราช ไทยศึกษา:อารยธรรม หน้า ๒๐๗

^๒ ก.

^๓ ม.จ. สุภัทรทิศ คีตกุล ศิลปะในประเทศไทย หน้า ๕

^๔ ก.

มีอายุก่อนที่ชาวไทยจะเข้ามาอยู่ (ดูภาพหน้า ๖๒)

ก.๒. ปฏิมากรรมทวาราวดี

เป็นยุคที่เจริญรุ่งเรืองเรื่องราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ หรือ (๑๒ - ๑๖)^๑ ในจดหมายเหตุของนักบวชจีนชื่อ เฮียนจิ่ง (พระถังซำจั๋ง)^๒ ผู้เดินทางไปสืบศาสนาในอินเดีย ได้บันทึกว่า "ระหว่างเมืองอีสานปุระ (เขมร) และศรีเกษคร (พุกาม) มีอาณาจักรหนึ่งชื่อโคโลโปลี (ทวาราวดี)"^๓ ซึ่งนักโบราณคดีได้นำเอาคำนี้มาสันนิษฐานว่าคงจะเป็นอาณาจักรทวาราวดีและช่วงหลังนักโบราณคดีได้พบเหรียญที่นครปฐม เขียนไว้ว่า ศรีทวาราวดีสรปุณณะ ซึ่งแปลว่า บุญกุศลแห่งพระราชแห่งทวาราวดี ทำให้ไม่มีปัญหาในเรื่องชื่อของอาณาจักรอีกต่อไปหลังจากพบเหรียญดังกล่าว เราสันนิษฐานกันว่าประชาชนของอาณาจักรทวาราวดีคงเป็นคนเชื้อสายมอญ - เขมร และได้รับอิทธิพลอารยธรรมมาจากอินเดีย ประติมากรรมที่เราพบส่วนมากจะเป็นพระพุทธรูปที่ได้อิทธิพลจากพระพุทธรูปสมัยคุปตะของอินเดียและปาละเข้ามาปนบ้างเล็กน้อย เราจะพบโดยทั่วไปในบริเวณนครปฐม ราชบุรี นครสวรรค์ สุราษฎร์ธานี กาฬสินธุ์ ปราจีนบุรี นครศรีธรรมราช ทางภาคเหนือพบที่วัดกู่กุด จังหวัดลำพูน

ลักษณะของพระพุทธรูป เป็นอิทธิพลที่ได้ในสมัยอมราวดี คุปตะ ก่อนคุปตะซึ่งแบ่งได้ ๓ ยุคด้วยกัน^๔

ก.๒.๑. ฐานแรกระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๓ ส่วนมากสร้างจากหินมีลักษณะแบบ ศิลปสมัยคุปตะของอินเดีย

ก.๒.๒. ฐานกลางระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๖ ปฏิมากรรมจะสร้างด้วยหินเช่นกัน มีหิน

^๑สุเชษฐ สมิตินันท์ ประวัติศาสตร์ศิลป์ หน้า ๖

^๒สมคิด ศรีสิงห์ ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ หน้า ๑๕๓

^๓ยอร์กซ์ เบเค็ม ชนชาติต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน หน้า ๖๑

^๔สิริวัฒน์ คำวันสา อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์ หน้า ๔๓

^๕เสนอ นิลเกษ หนังสืออ่านประกอบคำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย หน้า ๔

^๖ก.

ภาพที่ 13 วัตถุเงินแท้ ตะเกียงโรมัน พบที่ ต.พงศิก อ.ท่ามะกา จ.กาญจนบุรี
ที่มา: รัฐ จันทร์เกษ ประวัติศาสตร์ศิลป์ หน้า 87

ภาพที่ 14 พุทธรูปแบบสมัยทวารวดี พุทธศตวรรษที่ 11 - 16
ที่มา: รัฐ จันทร์เกษ ประวัติศาสตร์ศิลป์ หน้า 89

เผาไฟ ปูนปั้นสำหรับลักษณะเริ่มเปลี่ยนจากอินเดียนบ้าง แต่ก็เชื่อว่าจะไม่รับเสียเลย ช่วงทวาราวดี
ได้พยายามทำเป็นศิลปะของตนเอามากขึ้นคือ คือจะทำติดกันและงอนเป็นปีกกาพระลักษณะมี คอก
บัวฉุ่ม ซึ่งอินเดียนไม่มี (ดูภาพหน้า ๒๓)

ก.๒.๓. รูปปลายระหว่างพุทธศตวรรษ ๑๒ - ๑๘ เป็นลักษณะผสมของศิลปะแบบอย่าง
เขมร + ศิลปะชายน (เขมรแท้ในสมัยชยวรมันที่ ๗ มหาราชของคุสศทหาย)

โดยลักษณะปฏิมากรรม (พุทธรูป) สมัยทวาราวดีจะสังเกตได้ว่า พระโอบุรุษนาจิวรบาง
แบบติดกับองค์ หมวดพระเกษาใหญ่ พระพักตร์กว้าง พระโขนงติดกันเป็นรูปปีกกา พระเนตรโปน
พระนาสิกค่อนข้างแบน พระอঙ্গสำใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก^๑ พระพุทธรูปมักจะเป็นท่ายืน แบบนั่งขัด
สมาธินั่งห้อยพระบาทและยกพระหัตถ์ขึ้นทำกิริยาพิจารณาธรรม อันแสดงถึงปางปฐมเทศนาและ
นอกจากนี้ยังมีการพบรูปธรรมจักรมีกวางหมอบอยู่ข้างล่างคานหน้าควยเป็นการสร้างแทนพระ
พุทธเจ้าและพนัสบดี พนัสบดีเป็นลักษณะสัตว์ ๒ - ๓ ชนิดรวมกันมีปีกเป็นหงส์ ปากเป็นครุฑแทน
มีพระพุทธรูปประทับยืน หูเขาเหมือนโค เป็นพระพุทธรูปที่ไม่เคยปรากฏในอินเดียนเลย^๒ ทำให้
นิยามว่าเป็นประติมากรรมที่สร้างขึ้นโดยชาวทวาราวดีเองและการสร้างพนัสบดี ถ้าเราสังเกต
จริง ๆ จะเห็นว่าเป็นการขมก้นระหว่างพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์ เพราะเห็นอย่างชัดเลย
ว่าศาสนาพุทธจะมาก่อนดูได้จากแทน พระพุทธรูปยืน คงที่จะมีการนับถือพุทธศาสนากันอย่างกว้าง
ขวาง เพราะเรายังพบพระพิมพ์ดินเผา ละจารีกคาคาของพระอัสสิไว้คานหลังว่า เข็มมา^๓
แปลว่าธรรมเหล่าใดมีเหตุเกิดพระตถาคตเป็นผู้ตรัสความดีเหล่านั้นและประติมากรรมตกแต่งใน
ปฏิมากรรมทวาราวดีเห็นเป็นการแกะสลักบนแผ่นอิฐประดับข้างพระธาตุพนม ภาพปูนปั้น ประติมากรรม
โบสถ์วิหาร เจดีย์ และที่เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี

ก.๓. ปฏิมากรรมศรีวิชัย พุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๘ ไม่เป็นที่ตกลงแน่ชัดนักกว่าที่ใด อยู่
ที่ใด แต่ส่วนใหญ่จะพบลักษณะศิลปะในแถบภาคใต้ของไทยตั้งแต่จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นต้นไปจน

^๑ดูเชษฐ สมิตินันท์ ประวัติศาสตร์ศิลป์ หน้า ๗

^๒พิทักษ์ สายันท์ ประวัติศาสตร์ศิลป์ หน้า ๘๖๑

^๓ก.

ภาพที่ 15 ศิลปะแบบศรีวิชัย รูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร

ที่มา : วัชร จันทร์เกษ ประวัติศาสตร์ศิลป์ หน้า 95

ถึงสงขลา และโดยเฉพาะที่เมืองนครศรีธรรมราช เมืองเวียงสระ และเมืองไชยาเก่า เป็นลักษณะการสร้างแบบลัทธิมหายาน มีเครื่องตกแต่งประดับมากมาย ทำทางกลมและอ่อนไหว

พระพุทธรูปเท่าที่พบนิยมสร้าง พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ซึ่งเป็นศิลปะที่ได้รับอิทธิพลจาก อินเดียสมัยคุปตะและหลังคุปตะ มักสร้างค้ำยสำริด เฉพาะที่พบในประเทศไทยจะเป็นพวกพระพิมพ์ และพระโพธิสัตว์ พระพิมพ์ของศรีวิชัยก็แตกต่างจากที่อื่นเพราะจะทำค้ำยดินดิบ บวกซีเถ้าที่เผาศพของคนตาย ส่วนลักษณะของโพธิสัตว์มักทำตามตำรา " มานะสารศิลปศาสตร์ " ^๒ ซึ่งได้วางทฤษฎีการจัดท่าทางของรูปปฏิมากรรมไว้ ๘ แบบ (ดูภาพหน้า ๖๕)

๑. สัมภังคะ ไค้แก ทำตรง ไม่ว่านั่งหรือยืน
๒. อภังคะ ไค้แก ทำบิดเอี้ยวส่วนบน ของร่างกาย แต่ส่วนร่างตรง
๓. ไทรภังคะ ไค้แก ทำบิดเอี้ยวส่วนบนไปทางซ้าย ส่วนล่างไปทางขวา
๔. อธิภังคะ ไค้แก ทำบิดเอี้ยวทุกส่วนมากขึ้นจนเป็นเส้นโค้ง

ก.๔ ปฏิมากรรมลพบุรี พุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘ ศิลปสมัยนี้ส่วนมากเป็นภาพจำหลัก คือ ศิลาลงและสำริด เจริญรุ่งเรืองในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ศิลปได้รับแบบมาจากเขมร รูปปฏิมากรรมของพระพุทธรูปจะมีลักษณะใบหน้าเป็นสี่เหลี่ยม คิ้วเป็นเส้นโค้ง บางครั้งตรงพระโอษฐ์เบะ พระเศียรมักมีกระบังหน้าครอบไว้ พระพาหุตั้งเกือบฉากจากกับเส้นตรง ส่วนใหญ่จะสลักด้วยหิน ประกอบเครื่องทรงมณีตรีย์ ลักษณะที่ทำให้ความรู้สึกเสมือนมีอำนาจแบบเทพเจ้าหรือกษัตริย์ มากกว่าที่จะมีสัญลักษณ์ของความหลุดพ้น เช่น สมัยสุโขทัย แต่ระยะหลังปฏิมากรรมก็ได้เปลี่ยนไป พระพักตร์ค่อนข้างมีชีวิตชีวา คือ อมยิ้ม พระเนตรบิดเกือบสนิทคล้ายลักษณะพระเนตร ประติมากรรมตกแต่งมีการแกะสลักหิน หรือตกแต่งประติมากรรม หิน เช่น ปราสาทหินพิมาย

^๑ สิริวัช คำวันดี อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์ หน้า ๖๓

^๒ พัททกัมป์ สายันท์ ประวัติศาสตร์ศิลป์ หน้า ๔๖๑

^๓ เสด็จ นิลโคตร หนังสืออ่านประกอบคำบรรยายพื้นฐานอารยธรรมไทย หน้า ๘

^๔ สุเชษฐ สมิตินันท์ ประวัติศาสตร์ศิลป์ หน้า ๘

ภาพที่ 16 รูปปั้นพระพุทธรูปสมัยลพบุรี
ที่มา: รัฐ จันทร์ เกษ ประวัติศาสตร์ศิลป์ หน้า 98

ปราสาทหินเขาพนมรุ้ง (ดูภาพหน้า ๖๗)

ข. ยุคประวัติศาสตร์

ข.๑ ปฏิมากรรมเชียงแสน พุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๒๓ เจริณูรุ่งเรื่องแถบภาคเหนือของ ไทย งานค่านปฏิมากรรมของสมัยเชียงแสนในยุคแรกๆนั้น เราได้พบว่าได้รับอิทธิพลของศิลปะสมัยคุปตะ ของอินเดีย กล่าวกันว่าเมื่อผู้ควยก็ ๒ ระยะ

ข.๑.๑ ลักษณะ เชียงแสนที่คล้ายศิลปะของอินเดีย หรือที่เรียกว่า สิ่งหนึ่ง^๒ โดยมี ลักษณะพระวรกายอวบอ้วน พระอุระสูง ชมวคพระเกศาค่อนข้างใหญ่ พระเศียรกลม พระเนตร มองดำไม่เบิกโพลง พระนาสิกงุ้ม รัศมียอดไมทำเป็นเปลวแต่ทำเป็นคอกบัวตูม ชายสังฆาฎิที่ พาดบนพระพาด้านซ้ายทำเป็นแบบเขี้ยวตะขาบ เป็นศิลปะที่เราเชื่อกันว่าเชียงแสนได้รับอิทธิพล ผ่านมาจากพม่า โดยพระเจ้าอนุกรมหาราชกษัตริย์แห่งเมืองพุกาม

ข.๑.๒ ไม่สวยงามเท่าสมัยแรกนัก ยอดพระเศียรเป็นรูปเปลว ชมวคพระเกศาเล็กลง ลงมาถึงพระนาคี บัวที่รองฐานเป็นบัวซ้อนกลีบใหญ่ มีเกษรบัว ซึ่งมีลักษณะผสมของศิลปะ ๒ ยุคปนอยู่ควย

ศิลปะเชียงแสนเป็นศิลปะที่ต่อเนื่องไม่ขาดสาย แม้จะตกอยู่ภายใต้อำนาจพม่าบางครั้งก็ตาม มีลักษณะ เป็นของตัวเอง โดยเฉพาะประติมากรรมตกแต่งจะมีการทำปูนปั้นเป็นรูปพญานาคและสัตว์ ความชิ้นบันไดทางขึ้นของโบสถ์ วิหาร และ เจดีย์ เช่น บันไดขึ้นพระธาตุคอกยสุเทพ บันไดขึ้นโบสถ์ วัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน

ข.๒ ปฏิมากรรมสุโขทัย

เจริณูรุ่งเรื่องราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๐ เริ่มต้นในสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ศิลปกรรมสุโขทัย ถือเป็นศิลปะที่สวยงามอย่างแท้จริง งดงามตามแบบของตนเองมากที่สุด แม้จะมี

^๑ ทว. พินธุพันธ์ ศิลป์กับมนุษย์ หน้า ๘๘

^๒ เสนอ นิลเคซ หนังสืออ่านประกอบคำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย

มีอิทธิพลจากอารยประเทศก็ตาม สุโขทัยนับถือศาสนาพุทธแบบเถรวาทนิกายลังกาวงศ์จากเกาะลังกา
 ดังนั้นศิลปของลังกาจึงมีอยู่ในงานปฏิมากรรมสุโขทัยแต่ก็ไม่ใช่ว่าสุโขทัยจะรับมาทั้งหมดเลยที่เดียว
 มีการได้นำมาดัดแปลงให้เป็นลักษณะของตนเอง^๑ ปฏิมากรรมสุโขทัยจัดเป็นนามธรรม ในการ
 จินตนาการให้อยู่เหนืออุคมคติ พระพุทธรูปแบ่งเป็นหมวด ๆ ได้ ๔ หมวด^๒ คือ หมวดใหญ่
 หมวดกำแพงเพชร หมวดพระพุทธรชินราช หมวดวัดตระกวน โดยจะกล่าวรายละเอียดในเรื่อง
 ปฏิมากรรมสุโขทัยในบทต่อไป ส่วนปฏิมากรรมตกแต่งของสุโขทัยจะมีการทำปูนปั้น ทำลวดลาย
 ประดับฝาผนัง โบสถ์ วิหาร เจดีย์ และบันรูปช้าง

ข.๓ ปฏิมากรรมอยุธยา เจริญอยู่ในพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ถึง พ.ศ. ๒๓๑๐^๓ นับเป็นช่วง
 เวลาที่ยาวนานของอาณาจักรไทยเท่าที่มีมา ทำให้เกิดการสร้างสรรค์ประติมากรรมค่านต่าง ๆ ไว้
 ซึ่งเราแบ่งได้ ๓ ยุค^๔

ยุคแรกจะเป็นยุคทอง ซึ่งมีลักษณะพระพักตร์กว้างเกือบเป็นสี่เหลี่ยม พระเกตุเป็นตุ้ม
 คอกบัว พระพุทธรูปที่สำคัญคือพระที่วัดพนัญเชิง^๕

ยุคสอง เริ่มตั้งแต่สมัยพระบรมไตรโลกนาถ^๖ จนถึงพระเจ้าปราสาททองเป็นยุคที่ได้รับ
 อิทธิพลจากสุโขทัย เนื่องมาจากสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เสด็จไปประทับอยู่ที่พิษณุโลกนานถึง
 ๒๕ ปี ในยุคนี้นพระพุทธรูปจะเป็นแบบอยุธยาแท้ ๆ มักทำวงพระพักตร์และรัศมีตามแบบสุโขทัย
 แต่สงฆาภินันท์ทำให้ใหญ่กว่าสุโขทัยและนิยมทำปางมารวิชัย เช่น พระมงคลมพิตร ไม่นิยมทำปางลีลา
 และปางสมาธิ^๗ พระโอบรรุเม็มและเรียบเสมอกันทั้งล้างและบน^๘

^๑ สิริวิวัฒน์ คำวันสา อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์ หน้า ๑๐๕

^๒ สุเชษฐ สมิคินันท์ ประวัติศาสตร์ศิลป์ หน้า ๑๐ - ๑๑

^๓ เดลิ้ม พงศ์อาจารย์ พื้นฐานอารยธรรมไทย หน้า ๓๔๕

^๔ ศรี อมาตยกุล หนังสืออ่านประกอบพื้นฐานอารยธรรมไทยตอนศิลป์ไทย หน้า ๔๔

^๕ เดลิ้ม พงศ์อาจารย์ พื้นฐานอารยธรรมไทย หน้า ๓๕๐

^๖ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ ศิลป์ชาวบ้าน หน้า ๔๕

^๗ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ ศิลป์ชาวบ้าน หน้า ๔๕

^๘ พิทักษ์ สายันท์ ประวัติศาสตร์ศิลป์ หน้า ๔๕๓

ยุคสุดท้าย เริ่มตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง จนเสียดวงศรีอยุธยาครั้งที่สอง รวมเวลา ๑๓๗ ปี (พ.ศ. ๒๑๗๓ - พ.ศ. ๒๓๑๐)^๑ ประติมากรรมไม้อวบน้ำที่ผ่านมานี้ มักนิยมสร้างพระพุทธรูปเป็นแบบทรงเครื่องกษัตริย์ ทั้งเครื่องใหญ่และเครื่องน้อย ทำเป็นปางประธานอภัย มีการทำพระพุทธรูปจำหลักศิลาที่เอาอย่างแบบขอมมาด้วย แต่ฝีมือไม่งดงามเท่า^๒ และมีลักษณะของชาวตะวันตกปนอยู่

ประติมากรรมตกแต่งสมัยอยุธยา เจริญก้าวหน้าถึงขีดสุดที่เดียว มีการแกะสลักไม้ตกแต่งโบสถ์วิหาร ที่หน้าบันและบานประตู ที่วัดพนัญเชิง ทำหิ้งไม้หนุนต่ำและหนุนสูง วัดหน้าพระเมรุ บานประตูธรรม^๓ ซึ่งนับว่าสวยงามมาก

ข.๔ ประติมากรรม ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๒๕ ถึงปัจจุบัน เริ่มจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช งานประติมากรรมตอนต้นไม่มีใครมีการสร้างพระพุทธรูป ส่วนมากจะเป็นการย้ายพระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ มาปฏิสังขรณ์ ทั้งจากสมัยอยุธยา และสุโขทัย แต่ส่วนใหญ่จะเป็นสุโขทัย จะมีการสร้างใหม่บ้างก็ในรัชกาลที่ ๒, ๓ และ ๔ แต่หาลักษณะที่แท้จริงของตนไม่ได้จนถึงรัชกาลที่ ๕, รัชกาลที่ ๖ เริ่มที่จะพยายามสร้างพระพุทธรูปให้มีลักษณะเหมือนมนุษย์มากขึ้น แต่ก็ไม่มากนักจนอาจกล่าวได้ว่าในยุคนี้การสร้างสรรคให้เป็นลักษณะของตนเองมีน้อยกว่าทุกสมัยที่ผ่านมา ดังนั้นถ้าจะกล่าวว่าการสร้างปฏิมากรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา มีวิวัฒนาการน้อยลงในยุคนี้ก็ไม่ผิดนัก (ผู้เขียน) ถึงแม้ว่าเราจะเห็นว่าการลอกการปั้น พระพุทธรูปบ้างก็ตามแต่ลักษณะต่าง ๆ ก็จะมีเค้าโครงแบบจากพระพุทธรูปสมัยที่ผ่านมาของไทยเป็นหลักสำคัญ ประติมากรรมรัตนโกสินทร์ที่เด่นก็คือ งานด้านประติมากรรมตกแต่ง เช่น การสร้างราชรถ เรือพระที่นั่ง และการแกะสลักลวดลายประตู ตู้อภิธรรมประดับค้ำยันมุก

^๑ เฉลิม พงศ์อาจารย์ พื้นฐานอารยธรรมไทย หน้า ๓๕๒

^๒ ล.ภ. หน้า ๓๕๓ - ๓๕๔

^๓ หวน พินิจพันธ์ ศิลปกับมนุษย์ หน้า ๔๘

^๔ วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ ศิลปชาวบ้าน หน้า ๔๖ - ๔๗

เราอาจสรุปได้ว่าศิลปะรัตนโกสินทร์ได้พยายามเก็บรวบรวม แบบอย่างของสมัยต่าง ๆ มาประมวลเข้าและนำมาดัดแปลงแก้ไขให้เปลี่ยนไปตามกาลสมัย ถึงแม้จะไม่มีมีการคิดสร้างขึ้นใหม่ อย่างสมัยก่อนก็ตาม

๓.๕ อิทธิพลศิลปะต่างๆตอปฏิมากรรมสมัยสุโขทัย

สุโขทัยเป็นอาณาจักรที่เป็นที่ยอมรับโดยไปในด้านปฏิมากรรม โดยเฉพาะพระพุทธรูปว่าเป็นเลิศและสุโขทัยก็ได้มีส่วนที่รับอิทธิพลจากดินแดนใกล้เคียงมาปรับปรุงดัดแปลง ซึ่งจะกล่าวเป็นลำดับไป

ก. อิทธิพลของอินเดีย สุโขทัยได้รับแบบพระพุทธรูปสกุลช่างปาละของอินเดียที่เจริญในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๘ พระพุทธรูปสกุลช่างปาละได้เข้าสู่แหลมอินโดจีนและภาคใต้ของไทยทำให้อิทธิพลอินเดียค่อยๆซึมสู่ไทยในที่สุดรวมทั้งสุโขทัยซึ่งช่างสกุลปาละ จะทำท่าทางอ่อนช้อยเคลื่อนไหวมากกว่าสมัยคุปตะ พระพักตร์ พระนาสิกงุ้ม พระเนตรครึ่งหลับครึ่งตื่น แสดงความสงบทางจิต พระโขนง พระโอษฐ์ยกขอบคมสัน^๒ ในส่วนของพระพุทธรูปสกุลปาละ จะเห็นว่าในช่วงแรกของการตั้งอาณาจักรสุโขทัยที่สร้างลอกเลียนขึ้นมาก่อนจะแหวกเป็นศิลปะของตนเองจากประติมากรรมในยุคแรกสุโขทัย

ข. อิทธิพลของเขียงแสน เห็นได้อย่างชัดเจนเลยว่าสุโขทัยรับเอาของเขียงแสนมาเลยทุกประการไม่เปลี่ยนแบบเท่าไรนัก โดยเราพบพระพุทธรูปในวัดตระกวน^๓ มีลักษณะของเขียงแสนรุ่นแรกเป็นส่วนมากคือมีพระรัศมีเป็นเปลวเพลิงแต่แบนและสั้นกว่าในเรื่องสังฆาฏิ เพราะสังฆาฏิของเขียงแสนรุ่นแรกสังฆาฏิจะอยู่เหนือพระถัน พระพักตร์กลม ชักสมาธิเพชรและชักสมาธิราบ

ค. อิทธิพลพบุรี ที่รับมาคือภาพปั้นปูนข้างประตูและเสาโคมวัคมหาธาตุอำเภอสุวรรณโคตรโลกและลวดลายที่สถูปวัคมหาธาตุสุโขทัย พระพุทธรูปแทบไม่มีเลยในศิลปะสุโขทัย

^๑พร้อม สุทัศน์ ณ. อัญญา พุทธิงษา หน้า ๑๑๘

^๒ล.ค. หน้า ๑๑๕ - ๑๑๖

^๓องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๑๖ มกราคม หน้า ๒๖

ของลพบุรี มีแต่ภาพขึ้นเท่านั้นที่หา

ง. อิทธิพลของลังกา รับมาเมื่อสุโขทัยรับลัทธิลังกาวงศ์ คำนประติมากรรมของลังกาต่อสุโขทัยจะไม่เด่นชัดนักเท่ากับค่านสถาปัตยกรรม ประติมากรรมส่วนมากจะเป็นภาพปั้นปูน ภาพแกะลายเบา ๆ และภาพหล่อด้วยสัมฤทธิ์ ดูได้ที่วัดเจดีย์ที่ห้องและฐานสถูปวัคระพังทองกลาง ไทยรับอิทธิพลของลังกาโดยทางศาสนาจึงทำให้ประติมากรรมที่ออกมาจะโน้มเอียงไปทางพุทธศาสนาด้วย

ถ้าจะว่ากันตามจริงองค์พระพุทธรูปสุโขทัยไม่เหมือนกับที่ต่าง ๆ เลยจะมีเพียงช่วงแรกเท่านั้นที่รับเอาแบบอย่างจากประติมากรรมสมัยต่างๆและค่อยๆแปรเปลี่ยนไปเป็นแบบ สุนทรีย์เอง ที่มีลักษณะท่วงท่าบางถึงอาการสงบ ทางหลุดพ้น และเอกลักษณ์ ของคนไทยโดยสมบูรณ์ ที่ไม่เหมือนใครเลยในสมัยยุคเดียวกันจึงเท่ากับสุโขทัยได้คัดแปลงพระพุทธรูปจากที่ใดพบเห็นจากที่ต่างๆ เพื่อประยุกต์เป็นของตนเองโดยแท้

๓.๖ ปฏิมากรรมสุโขทัย

ปฏิมากรรมของสุโขทัยมีอยู่หลายลักษณะ แต่ลักษณะที่เป็นที่ยอมรับคือปฏิมากรรมในค่านพระพุทธรูปว่าเป็นงานฝีมือที่เป็นเลิศ และเป็นศิลปะในการสร้างพระพุทธรูปของสุโขทัยจะสร้างเป็นรูปพุทธทศกัณฐก^๒ เป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในลักษณะอาการที่ทรงบรรลु พระอนุตรสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ดังนั้นเราจะเห็นว่าลักษณะของพระพุทธรูปที่ปรากฏจะเป็นการผ่อนคลายพระวรกาย อยู่ในอาการ^๓ ระบกกلامเนื้อต่างๆที่ผ่อนคลาย พระพักตร์ สงบมีรอยยิ้มเล็กน้อยแสดงถึงความปิติอันเกิดขึ้นภายในอย่างสมบูรณ์จริงๆ นอกจากพระพุทธรูปแล้วประติมากรรมของสุโขทัยยังนิยมสร้างพระพุทธรูปปูนปั้น และหล่อเป็นสำริดอีกด้วย ซึ่งมีทั้งที่เป็นแบบลอยตัว และ ปูนสูง พร้อมกันก็มีการหล่อเทวรูปสำริด เช่น พระนารายณ์ เทวรูปพระอิศวร พระทริหระ และภาพปูนปั้นประดับฐานเจดีย์ แล้วนอกจากนี้ยังมีภาพปั้นรูปเทพพนม และบันลวดลายต่างๆอีกมาก ที่ล้วนแต่เกิด

^๑พิทักษ์ สายัณห์ ประวัติศาสตร์ศิลป์ หน้า ๕๒

^๒พิณนุภาพ ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑๓๓ วันที่ ๑๑ - ๑๕ หน้า ๘

^๓นคร พันธณรงค์ ประวัติศาสตร์ตอนต้น ๒ (ประวัติศาสตร์สุโขทัย) หน้า ๑๗๖

จากจินตนาการของช่างสุโขทัยอย่างแท้จริง เข้าถึงพระบรมอย่างลึกซึ้งจึงได้ถ่ายทอดความรู้สึกและ
คุณสมบัติทางจิตที่เต็มเปี่ยมออกมาเป็นพระพุทธรูป เราความสะเทือนใจทางสุนทรีย์ของผู้พบเห็นให้
เกิดศรัทธา และถ้ายิ่งนับถือพุทธศาสนา ก็จะทำให้ยิ่งถ่ายทอดคุณลักษณะขององค์พระพุทธรูปได้
อย่างดียิ่ง ค่ายการมีคุณลักษณะของพุทธรูปเป็นเอกลักษณ์ ซึ่งการสร้างพระพุทธรูปขึ้นอยู่กับอุดมคติ
จึงทำให้ลักษณะ สัญลักษณ์แตกต่างไปจากมนุษย์

องค์ประกอบของพระพุทธรูป

ก. พระเกตุมาลา เพื่อให้แตกต่างจากสาวก แรกที่เคียวพระเกตุมาลามีลักษณะหยิกสลาย
แบบสตรีระยะหลังเป็นขมวด และ เน้นให้เห็นชัดเจนขึ้น

ข. พระรัศมี เพื่อแสดงให้เห็นถึงปัญญาบารมี

ค. ลักษณะแห่งพระวรกาย พระศรีระมี ส่วนบนตามตำรามหาบุรุษครบเจ็ดประการ
คือพระอุระ พระปฤษฎางค์ พระกฤษฎี ฯลฯ

ง. การห่มจีวร เริ่มแรกที่เคียวเป็นการห่มคอง คือคลุมทั้งพระองค์ ต่อมาเปลี่ยนเป็น
เปลือยไหล่ข้างหนึ่งและมีสังฆาฏิ ห้อยไหล่ข้างหนึ่ง เพื่อแสดงให้เห็นครบซึ่งไตรจีวร ตามพระ
วินัย

จ. พระกรรณ ทำกันแปลกๆ แล้วแต่ความเห็นชอบของศิลปินโดยส่วนมากจะสร้างให้
หุยาน มีเนื้อ มาก ๆ ตามลักษณะมหาบุรุษ

ช. ทำนึ่ง ขององค์ปฏิมา มีหลายทำเช่น ชักสมาธิเพชร ทำซ้อนไขว้กัน ชักสมาธิราบ
ทำขวา ถูกทับด้วยเส็งขวาอยู่เบื้องบน นึ่งห้อยพระบาท

นอกจากนี้เรายังมีหลักในการดูลักษณะพระพุทธรูปโดยทั่วไป ๓ ประการคือ

๑. ดูพระอริยมบท และวัสดุที่ทำเรียกว่า ดูปาง
๒. ดูในส่วนที่ตกแต่ง ตั้งแต่พระธาตุ พระพักตร์ตลอดจนฐานรองพระพุทธรูป
๓. ดูถึงที่มาหรืออิทธิพลที่แฝงอยู่ในองค์พระพุทธรูป

* ศิลป พีระศรี ศิลปสมัยสุโขทัย หน้า ๓

๒๕ พฤษภาคม ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑๓๓ วันที่ ๑๑ - ๑๕ สิงหาคม หน้า ๘

คั้งนั้นปฏิมากรรมสมัยสุโขทัย จึงหมายถึง พระพุทธรูป เทวรูป รูปเทวดา พระพิมพ์และ
 ลวดลายเครื่องประดับตกแต่ง สถาปัตยกรรมต่าง ๆ ที่ทำเป็นรูปนูนปั้น รูปสลักนูนสูง หรือนูนต่ำ
 สุโขทัยเป็นอาณาจักรอยู่ ๑๒๐ ปี ก็ได้สร้างสมสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรม
 ศิลปกรรม การเมือง และโดยเฉพาะด้านศิลปกรรมนั้นนับเป็นที่เชิดหน้าชูตามาก ปฏิมากรรมสุโขทัย
 ได้รับการยกย่องว่าเป็น "ยุคทอง" ของอาณาจักรไทยที่มีมาตั้งแต่อดีต ด้านปฏิมากรรมของสุโขทัย
 เป็นที่รู้จักกันว่าพระพุทธรูปมีความงามเป็นเลิศอย่างไร ลักษณะโดยทั่ว ๆ ไปของพระพุทธรูปสมัย
 สุโขทัยนั้นจำง่าย เพราะจะมีลักษณะความสูงเด่นตามความรู้สึกนึกคิดของช่างไทย พุทธลักษณะที่พอ
 จะชี้ให้เห็นที่เข้าใจได้ที่น่าสนใจ เกิดมีดังนี้ พระรัศมีเป็นเปลวเพลิง เม็ดพระศกเล็กแหลมขมวดเป็น
 ก้นหอย ไม่มีไรพระศก พระขนงโก่ง พระนาสิกงุ้มคล้ายปากนกแก้ว พระโอษฐ์ยิ้มอยู่ในที่ พระพักตร์
 มีทั้งกลมและรูปไข่ พระหนุเป็นปม (คาง ๒ ชั้น) พระอึ่งสาหนานและกว้าง ชายสังฆาฏิยาวจรดพระ
 นาคีปลายหยัก ๒ แฉกเป็นเขี้ยวตะขาบ ปลายนิ้วพระหัตถ์ทั้ง ๔ เสมอกันเช่นพระพุทธรชินราช
 บางองค์ก็ไม่เสมอกันก็มี ชัดสมาธิราบฐานทำมีนหน้ากระดานเกลี้ยง ๆ และทั้งหมดที่กล่าวเป็น
 ลักษณะของพระพุทธรูปสุโขทัยที่เราสามารถมองเห็นได้ชัดในลักษณะและทั้งแตกต่างจากสมัยต่าง ๆ
 พระพุทธรูปสุโขทัยมักนิยมสร้างเป็นพระ ๔ อริยาบท เราสามารถที่จะแบ่งออกได้ ๔ หมวดคือ

- ๑ พระพุทธรูปหมวดวัคระกวน
- ๒ พระพุทธรูปหมวดใหญ่ หรือหมวดที่สวยงามที่สุดสมัยสุโขทัย
- ๓ พระพุทธรูปหมวดกำแพงเพชร
- ๔ พระพุทธรูปหมวดพระพุทธรชินราช

นอกจากพระพุทธรูปแล้วด้านปฏิมากรรมยังมี พระพิมพ์ เทวรูป นูนปั้น อีกทั้ง
 พระพิมพ์สุโขทัยจะเป็นพระพุทธรูปขนาดเล็ก ที่พบอยู่ในลักษณะที่ฝังไว้เป็นพุทธรูปชาตามกรุเจดีย์

ประโชติ สังขณกิจ องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ปีที่ ๑๕

ภาพที่ 17 ส่วนองค์ของเทวสตรี ศิลปแบบกำฝงเพชร อามุราราพุทธศตวรรษที่ 21
ที่มา: พิริยะ ไกรฤกษ์ ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับศิลปในประเทศไทย หน้า 64

พระพุทธรูปปางลีลา ในวิหารวัดพระศรีมหาธาตุ ศรีสะเกษ ๓.๕๐ เมตร
 พระพุทธรูปปางลีลา ในพระเจดีย์ราย วัดเจดีย์เจ๊กแถว ศรีสะเกษ
 พระพุทธรูปปางเสด็จจากดาวดึงส์ ในซุ้มคานทิสใต้ ของวัดกระพังทองกลาง (ดูภาพหน้า๗๘)
 งานปฏิมากรรมที่กล่าวมาแล้ว เป็นงานปฏิมากรรมส่วนหนึ่งของสุโขทัยต่อไป ผู้เขียนใคร่
 จะขอย้อนกลับไปถึงปฏิมากรรมและรูปแบบปฏิมากรรมสุโขทัยโดยเฉพาะอีกครั้งตามหมวดที่ได้มีผู้
 แบ่งไว้ นิยามที่จะหล่อด้วยสำริดและทองคำ

๑. หมวดวัดตระกวน เป็นหมวดพระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะ เป็นพระแบบเชียงแสน-
 สุโขทัยและตั้งก่าบนอยู่บ้างเล็กน้อย สันนิษฐานกันว่าเป็นพระพุทธรูปในช่วงแรกของอาณาจักร
 สุโขทัยพบที่วัดตระกวนจึงได้ตั้งชื่อหมวดพระพุทธรูปว่า "หมวดวัดตระกวน" โดยมีลักษณะ ชาย
 สันมาถัดัน. พระพักตร์รูปไข่อ่อน พระนลาฏแคบ แต่พระองค์และฐานมักเป็นแบบสุโขทัย ชัดสมาธิ
 เพชรและสมาธิราบ ฐานทำเป็นหน้ากระดานเรียบ ๆ เป็นหมวดพระพุทธรูปในช่วงยุคแรกสุโขทัย
 ซึ่งยังไม่สวยงามนัก

๒. หมวดใหญ่ เป็นหมวดที่มีอยู่ทั่ว ๆ ไปในสุโขทัยและนับเป็นลักษณะของศิลปสุโขทัย
 โดยแท้เห็นได้ชัดคือ ลักษณะพระพักตร์ที่คล้ายระฆะตุ้มหรือรูปไข่ คาดกันว่าน่าจะทำกันแพร่หลายใน
 รัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไท ซึ่งในตำนานกล่าวว่าพระองค์เป็นกษัตริย์ที่ทรงทำนุบำรุงกิจใน
 พระพุทธศาสนาดีกว่ารัชกาลก่อน ๆ ทรงให้สอบหาหลักฐานพระพุทธรูปลักษณะในคัมภีร์พระไตรปิฎก
 ประกอบเหตุนี้จึงทำให้เกิดพระพุทธรูปแบบสุโขทัย พระพักตร์นอกจากที่จะเป็นรูปไข่แล้ว พุทธ-
 ลักษณะอย่างอื่น ก็เป็นส่วนประกอบให้งามยิ่ง คือ พระอาการสงบนิ่ง พระขนงโก่ง พระนาสิกงุ้ม

*สงวน รอดบุญ ศิลป์กับมุนษย์ หน้า ๘

*รัฐ จันทร์เคซ เอกสารกาศิลป์ หน้า ๑๐๔

*ม.จ. สุภัทรทิศ ศิริกุล ศิลป์ในประเทศไทย หน้า ๓๘

*ประโชติ สังขุนกิจ องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ปีที่ ๑๘

มกราคม ๒๕๒๑ หน้า ๒๘

*ยอร์ช เชเคส ตำนานพระพิมพ์ หน้า ๓๘ - ๓๙

ภาพที่ 18 พระพุทธรูปปางลีลาปูนปั้น ที่วัดตระพังทองกลาง พุทธศตวรรษที่ 20

ที่มา: สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี หนังสืออ่านประกอบอารยธรรมไทย หน้า 68

ไม่มีโรพระศก พระโอบธูบางเล็ก พระหนูเป็นปม มีรอยขีดบนพระศอก บางองค์มีจุดแหลมกลางพระนลาฏ. รัศมีเป็นเปลวเพลิง ตอนกลางแอ่นเข้าไปข้างในทำให้พระองค์อ่อนช้อยงามสง่า ปลายนิ้วพระหัตถ์ทั้ง ๔ ไม่เสมอกัน^๒ แต่บางองค์ข้างบนก็เล่นนิ้ว สันพระบาทและปลายพระบาทกระดกเล็กน้อย นิยมทำปางมารวิชัย ปางลีลา ฐานเป็นหน้ากระดานเรียบไม่มีบัวรองรับหรือที่เรียกกันทั่วไปว่า "พระน่านาง" มักทำเป็นขนาดที่เท่ามนุษย์เป็นส่วนใหญ่ (ดูภาพหน้า ๕๐, ๕๑)

๓. หมวดก่าแพงเพชร มีลักษณะโดยทั่วไปเหมือนหมวดใหญ่ศูนย์กลางจะอยู่ที่ก่าแพงเพชร ลักษณะที่แตกต่างกันนั้นอยู่ที่ตรงพระพักตร์ โดยพระหมวดก่าแพงเพชร พระพักตร์ค่อนข้างกว้างกว่าตอนล่างมาก พระหนูเสียม ประพิมประพายเป็นสตรี^๕ เช่นกัน (ดูภาพหน้า ๕๐)

๔. หมวดพระพุทธรชินราช หมวดนี้สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ แบ่งเป็น ๒ ยุค คือ ยุคแรกและยุคหลัง ในยุคแรกนั้นเค้าพระพักตร์ยังคงเป็นรูปไข่ แต่ต่อมาทางกลม พระองค์อวบ พระอาการสงบเสถียร พระองค์แข็งกระด้างกว่าหมวดใหญ่และก่าแพงเพชร เช่น พระพุทธรชินราช และพรพพุทธรชินสีห์ ส่วนยุคหลัง ทรวดทรงจะยาวและดูแข็งกระด้างมาก จีวรไม่อ่อนพลิ้ว ส่วนใหญ่ที่พบเห็นจะเป็นพระยืน พระพุทธรูปในสมัยนี้แลดูไม่ค่อยมีชีวิตจิตใจ อาจเป็นไปได้ว่าสร้างขึ้นเมื่อเป็นเมืองขึ้นแก่กรุงศรีอยุธยาแล้ว ทำให้ความเสื่อมใสศอพุทธศาสนาชาวสุโขทัยน้อยลงและขาดกำลังใจ (ดูภาพหน้า ๕๒)

พระพุทธรูปสมัยสุโขทัยที่สร้างขึ้นทั้ง ๔ หมวดนี้นิยมสร้างเป็นปางต่าง ๆ ดังนี้

๑. ปางไสยาสน์ (ทำค้ำยโลหะ และ ปูนปั้น)

^๑ เจริญ สมิติกินันท์ ประวัติศาสตร์ศิลป์ หน้า ๑๑

^๒ หลวงประกอบชนกิจ พระพุทธรูปสมัยต่างๆในประเทศไทย หน้า ๒๗

^๓ เสนอ นิลเคช หนังสืออ่านประกอบคำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย หน้า ๑๓

^๔ เขียน ยิ้มศิริ พุทธานุกรณ หน้า ๕๑

^๕ ม.จ. สุภัทรทิศ ศิลปะในประเทศไทย หน้า ๕๐

^๖ ประโชติ สังฆกิจ องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หน้า ๒๕

^๗ สนั่น เมืองวงษ์ ประวัติศาสตร์ - สุโขทัย หน้า ๑๕๕ - ๑๕๖

ภาพที่ 19 เศียรพระพุทธรูปสำริด
สูง 80 เซนติเมตร ศิลปสุโขทัย
หมวกใหญ่

ที่มา: สุเชษฎ์ สนิตนิรันทน ประวัติศาสตร์-
ศิลป์ หน้า 56

ภาพที่ 20 เศียรพระพุทธรูปสำริด
หมวกก้านแพงเพชร สูง 80 เซนติเมตร
ที่มา: สุภัทรทิศ กิษณ ศิลปในประเทศไทย
หน้า 122

ภาพที่ 21 พระพุทธรูป แบบสุโขทัยแท้
ที่มา: วัชรินทร์ เกษ ประวัติศาสตร์ศิลป์ หน้า 106

ภาพที่ 22 พระพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก ปลายพุทธศตวรรษที่ 21
ที่มา: สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี หนังสืออ่านประกอบพื้นฐานอารยธรรมไทย

- ๒ ปางลีลา (ทำด้วยโลหะ และปูนปั้น) (ดูภาพหน้า ๘๔)
- ๓ ปางประทานอภัย (มีทั้งยกพระหัตถ์ข้างเดียว และสองข้างทำทั้งโลหะและปูนปั้น)
- ๔ ปางสมาธิ (ทำด้วยโลหะ ปางนี้มีน้อยมาก)
- ๕ ปางมารวิชัย
- ๖ ปางถวายพระเนตร (ทำด้วยโลหะ)

เราจะเห็นว่าพระพุทธรูปสุโขทัยนั้นมีลักษณะพิเศษ คือความสงบของการบรรลุมรรคผลนิพพาน ดูได้จากพระพุทธรูปชินราช ซึ่งถ้าจะเทียบพระพุทธรูปกับสมัยอื่น ๆ จะมีสิ่งที่เหนืออยู่ในองค์พระพุทธรูป คือ ความสงบร่มเย็น อันสะท้อนให้เห็นถึงธรรมที่เป็นเครื่องวัดจิตใจของชาวสุโขทัยให้เราเห็นว่าเข้าถึงธรรมอย่างแจ่มแจ้งเพียงใด เพราะหากไม่เช่นนั้นแล้วคงจะไม่สามารถเนรมิตปฏิมากรรมออกมาได้งดงามเช่นที่ปรากฏ และที่น่าสังเกตพระพุทธรูปสุโขทัยยุคสุดท้ายของสุโขทัย คือ พระพุทธรูปชินราชยุคหลังที่มีลักษณะแข็งกระด้าง ความงามไม่เท่ายุคก่อน ๆ คงเพราะเป็นช่วงที่อยู่ในอำนาจอยุธยา นั่นเอง ซึ่งหากเราจะเปรียบเทียบพระพุทธรูปสุโขทัยกับอยุธยา ก็เห็นว่า พระพุทธรูปอยุธยานั้นแสดงถึงความทรงพลังและบารมี เพราะอยุธยานั้นเป็นสมัยที่รบทัพจับศึกอยู่ตลอดเวลา แต่สุโขทัยมีศาสนาเป็นสิ่งที่เชิดชูของอาณาจักร และมีการปฏิบัติทางศาสนาอย่างเคร่งครัดกันตั้งแต่ผู้ครองนคร ดังเราจะเห็นว่าพระมหากษัตริย์สุโขทัย จะขึ้นพระนามว่าพระมหาธรรมราชา เช่น พระมหาธรรมราชาลิไท พระมหาธรรมราชาไสยลือไท เป็นต้น และยังทรงเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนาทั้งนิกายโดยตลอดและสม่ำเสมอ จวบจนอาณาจักรเสื่อมไปให้กับอยุธยาในที่สุด

ในพวกพระพุทธรูปทั้ง ๔ ผู้เขียนมีความคิดเห็นว่า พระพุทธรูปรุ่นแรกหรือหมวดวัดตระกระกวน ซึ่งมีอิทธิพลพระเชียงแสนรุ่นแรกเจือปนอยู่มากที่สุดนั้น ช่างสุโขทัยคงที่จะลอกเลียนแบบศิลปะเชียงแสนมาเกือบทั้งหมด และเกือบไม่มีอะไรใหม่ ถ้าไม่เปลี่ยนเท่านั้นจากชัศสมาธิเพชรมาเป็นชัศสมาธิราบ และทำพระองค์ที่ค่อนข้างผอมบางกว่าศิลปะเชียงแสนเล็กน้อยเท่านั้นสำหรับการกำหนดอายุของพระพุทธรูปรุ่นแรกนี้ คงที่จะอยู่ในระยะก่อนพ่อขุนศรีอินทราทิตย์มาจนกระทั่งถึงสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระพุทธรูปรุ่นต่อมาที่เราทราบกันว่าเป็นแบบที่สวยงามที่สุดนั้นก็เพราะช่างไทยได้ศึกษาพุทธลักษณะ ๓๒ ประการ และนำศิลปะแบบก่อน ๆ เข้ามาประยุกต์ให้เข้ากันได้เป็นอย่างดี รวมทั้งการเลียนแบบธรรมชาติที่ไม่ได้ตั้งใจ คือความประทับใจต่อศาสนา

ภาพที่ 23 พระพุทธรูปปางลีลา (สำริด) พุทธศตวรรษที่ 18 - 20

ที่มา: ภาพประกอบคำบรรยาย วิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย หน้า 12

ที่ตัวเคารพนับถืออยู่ จึงทำให้ผลงานออกมาอย่างสมบูรณ์ในทุกด้าน พระพุทธรูปหมวดกำแพงเพชร นั้นก็ทำตามหมวดใหญ่ทุกประการ แตกต่างกันเพียงช่างปฏิมากรของชาวกำแพงเพชรนิยมทำพระหู เลี่ยม และพระพุทธรูปทั้ง ๒ รุ่นนี้น่าที่จะเริ่มทำมาตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช มาจนถึง สมัยพระมหาธรรมราชาลิไท กษัตริย์องค์ที่ ๒ ของสุโขทัย ส่วนพระพุทธรูปในหมวดพระพุทธรชินราช มีลักษณะ เค้น ๆ เหมือนหมวดกำแพงเพชรและหมวดใหญ่ แต่เข้มงวดเรื่องพุทธลักษณะ ๓๒ ประการ มากขึ้น เช่น การทำนิ้วพระหัตถ์ทั้ง ๔ เสมอกัน ใบพระกรรณยาวมีลวดลายบนฝ่าพระหัตถ์และฝ่า พระบาท และในหมวดพระพุทธรชินราชยุคหลังของปฏิมากรรมสมัยสุโขทัยนั้น คงเป็นการทำผสมผสาน ระหว่างศิลปสุโขทัยและอยุธยา เริ่มหลังจากรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไท เป็นต้นมา และงาน ประติมากรรมสุโขทัย เราสามารถกล่าวได้ว่ามีความสมบูรณ์ โดยดูได้จากพระพุทธรูปอันมากมาย หลากหลาก ซึ่งนับตั้งแต่พระพิมพ์ พระพุทธรูปไปจนถึง พระพุทธรูปขนาดโตตามวิหาร มณฑป ที่เหลือ ใ้เราเห็นเช่น พระอัฐารศ พระอจนะ และ พระศรีศากยมนี มีทั้งแบบที่ปั้นด้วยดินเผา สลักไม้ หล่อด้วยโลหะ (สวาริก , ทองคำ) อันแสดงให้เห็นถึงความสันตติจักเจนทางเทคนิค และมีมือ อันสูงส่งของช่างสุโขทัย ตลอดจนความรู้ ความเข้าใจในแก่นแท้ของพุทธศาสนา ทำให้ผลงานที่ ออกมาเต็มเปี่ยมไปด้วยจิตวิญญาณ งานประติมากรรมสุโขทัยส่วนมากจะเป็นประเภทลอยตัว ภาพ บูนสูงก็มีบ้างแต่มักเป็นภาพที่ประดับตามสถาปัตยกรรม เราจึงขอยกตัวอย่างพระพุทธรูปที่หล่อด้วยสำริด และทองคำทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ของสุโขทัย ที่ได้ถูกอัญเชิญลงไปบูรณะปฏิสังขรณ์ และประดิษฐานเป็นพระประธานอยู่ตามวัดในกรุงเทพฯทั่วไป ในระหว่างรัชกาลที่ ๑ ถึง รัชกาลที่ ๔ ดังนี้

- พระศรีศากยมนี _____ วัดสุทัศน์เทพวราราม
- พระพุทธรชินสีห์ _____
- พระศรีกาสดา _____ วัดบวรนิเวศ
- พระพุทธรไสยา _____
- พระอัฐารศ _____ วัดสระเกศ
- พระนาค _____ วัดมหาธาตุ

ม.จ. สุภัทรทิศ ศิลปิน จิตรกร ศิลปสุโขทัย หน้า ๗

๒ สว่าง รอดบุญ พุทธศิลปสุโขทัย หน้า ๑๓๘

พระสีหขารด	_____	วัดพิชัยชาญ
พระพุทธรูปทอง	_____	วัดไตรมิตร
พระศาสดา	_____	วัดสุวรรณาราม
หลวงพ่อร่วง	_____	วัดมทร รณพาราม
และอื่น ๆ อีก		

และสิ่งที่ควรกล่าวถึงเป็นพิเศษได้แก่พุทธลักษณะอันงดงามของพระพุทธรูปปางลีลาสมัยสุโขทัย ซึ่งศิลปินได้จัดจังหวะลีลาเคลื่อนไหวอย่างอ่อนช้อย ชอئيةเข้าใจกันว่าน่าจะได้รับอิทธิพลจากลักษณะการจัดท่าแบบ "ตรีภังคะ" ของอินเดียจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของปฏิมากรรมสุโขทัย คติในการสร้างพระพุทธรูปนี้ ผู้เขียนเข้าใจว่าคงหมายถึงการเสด็จออกสั่งสอนเวไนยสัตว์ของพระพุทธเจ้าและพุทธรูปดังกล่าวนี้ไม่มีปรากฏในงานปฏิมากรรมของลังกาแต่อย่างใด ในข้อนี้จึงไม่น่าที่จะได้รับอิทธิพลมาจากลังกาเลย สกุลช่างสุโขทัยคงที่จะมีความรุ่งเรืองในระหว่างรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงมหาราชและรัชกาล พระมหาธรรมราชาลิไทที่ ๑ ภายหลังรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไทแล้ว ศิลปกรรมสุโขทัยก็ค่อย ๆ เสื่อมคลายลงตามลำดับ สืบเกิดจากพระพุทธรูปในยุคลุคทั่วย และเรื่องราวของปฏิมากรรมโดยเฉพาะพระพุทธรูปในสมัยสุโขทัยนั้นเป็นเรื่องของความเชื่อในศาสนาและความงามทางศิลปะควบคู่กันไป ขณะใดที่ความเชื่อทางศาสนามีอยู่อย่างมั่นคงแน่นแฟ้น ความงามทางศิลปะจึงถูกสร้างขึ้นอย่างบรรจงเลิศลอม ตรงกันข้ามในยามที่พระพุทธศาสนาปั่นป่วน มีแนวเชื่อได้หลายทาง จนกลายเป็นความไม่แน่ใจการผลิศิลปะของปฏิมากร ก็จะค่อยความงามลงไป

บทที่ ๔

จิตรกรรม

๔.๑ ความหมายของจิตรกรรม

จิตรกรรมหมายถึง การวาด การขีด เขียน สีเส้น เส้นและเงา ให้ปรากฏเป็นรูป แต่ภาพเขียนก็ไม่อาจจำเป็นที่จะต้องเขียนให้เหมือนจริงเสมอไป อาจที่จะเป็นการประติมากรรมขึ้น ด้วยสัญลักษณ์ เพื่อความงาม หรือภาพแสดงเรื่องราวตลอดจนการเขียนลวดลายประดับตกแต่งในงานช่างต่าง ๆ เช่น ภาพพุทธประวัติ ซากก ลายรคน้ำ ค่ายสีเสี้ยนต่าง ๆ ลงบนพื้นที่ราบ ๆ และพอให้เห็นรูปภาพที่เขียนก็จะก่อให้เกิดความสนใจรู้สึกนึกถึง ซึ่งภาพเขียนนี้ยังหมายถึงผลอันเกิดแก่จิตรกรรมทางศิลปะ ที่สร้างขึ้นด้วยความปรารถนาที่จะถ่ายทอดความรู้สึกนึกเห็นให้ออกมาปรากฏเป็นรูปธรรม เพื่อให้เกิดการประสานกับชีวิต อุดมคติ แนวคิดของผู้คนในยุคหนึ่ง สมัยนั้นหรือเพื่อจุดประสงค์ให้เกิดความงามที่เหมาะสมกับสถานที่ จิตรกรรมในสมัยก่อนของไทย นิยมที่จะเขียนตามฝาผนัง ถ้ำ โบสถ์ วิหาร คุ้ม รั้ว และมักจะเป็นภาพที่สะท้อนให้เห็นความรู้สึกนึกคิดและบันทึกไว้ซึ่งวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี ความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน มีความเป็นอิสระตามสิ่งแวดล้อมของสังคมตามกาลสมัยของภาพเขียนนั้น เช่น ภาพคน ภาพทะเล ทิวทัศน์ ภาพดอกไม้

๔.๒ จิตรกรรมไทย

จิตรกรรมไทย หรือภาพเขียนสีของไทยในสมัยโบราณ เป็นที่รู้กันว่ามักที่จะเขียนเป็นพุทธบูชา ตามฝาผนัง หน้าโบสถ์ วิหาร และ ศาลาการเปรียญ ในอุทหา ในองค์พระรังค์ และพระสถูป เป็นต้นว่า " จิตรกรรมฝาผนัง " หรือ *Mural Painting* ดังที่เราพบในท้องถิ่นต่าง ๆ หลายแห่งในประเทศไทย บางพื้นที่ก็เห็นเขียนลงในสมุดไทย เช่น สมุดไตรภูมิพระร่วง

^๑ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ ศิลปะชาวบ้าน หน้า ๑๓

^๒ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ไทยศึกษา: อารยธรรม หน้า ๒๔๕

^๓ สมหวัง คงประยูร ศิลปะพื้นบ้าน หน้า ๑๐

^๔ ลี้สุวรรณ ไสพศ เอกสารประกอบการเรียน หน้า ๒

ข้อนี้ซึ่งนอกจากจะมีคุณค่าทางหลักวิชาการแล้วยังเป็นแบบศิลปะที่เป็นหลักฐาน แบบหนึ่งค้วยของไทย แล้วเพราะเท่ากับจารึกไว้ ซึ่งเรื่องราวอันเป็นความรู้ให้คนรุ่นหลังได้สืบค้นประวัติศาสตร์ ลัทธิ ศาสนา และจารีตประเพณีที่มีมา แต่ทว่าไปแล้วจิตรกรรมไทย เป็นงานที่เป็นศิลปกรรมรอง จาก ประติมากรรมและสถาปัตยกรรมเพราะแต่เดิมเมื่อเรากล่าวถึงศิลปกรรมไทย คนมักที่จะนึกถึงแต่ ก้านประติมากรรมและสถาปัตยกรรม ค้วยเวลาจึงทำให้มีผู้สนใจทางภาพจิตรกรรมเก่า ๆ ที่เขียน ไว้ตามผนังโบสถ์และวิหาร เก่า ๆ ดังนั้นผู้ศึกษาและผู้สนใจจึงได้คิดหาทางที่จะรักษาภาพจิตรกรรม เหล่านั้นไว้เพื่อ เป็นสมบัติของชาติต่อไป

๔.๓ ลักษณะและประเภทของจิตรกรรมไทย

หากเราพิจารณาทางด้านขนบธรรมเนียมประเพณีของไทยแล้วเราจะเห็นว่าคนไทยนั้นให้ความเคารพนับถือบรรพบุรุษ มีการถ่ายทอดและการสั่งสอนบุตรหลาน เช่นเกี่ยวกับ จิตรกรรมไทยก็เป็นงานศิลปะที่ศิลปินได้ถ่ายทอดทางรูปแบบและวิธีการโดยการสืบทอดกันมาแต่ โบราณ และบรรดาผู้รู้หลายท่านให้ความคิดเห็นว่าลักษณะของจิตรกรรมไทยจัดอยู่ในรูปแบบ ประเพณีนิยม (Traditionism) โดยรักษารูปแบบอุดมคตินิยม (Idealistic) และโดย เน้นเส้นแสดงรูปสำคัญที่สุดในการเขียนภาพ ทั้งนี้เพราะในเบื้องต้นของการเล่าเรียนศึกษาอาจารย์ ผู้สอนจะเน้นในความแม่นยำของการเขียนลวดลาย

ลักษณะพิเศษในจิตรกรรมไทย

๑. เป็นแบบอุดมคติ ที่มีจะยึดถึงความอุดม คือสิ่งที่สูงส่งในคติความเชื่อ จิตรกรรม จึงเป็นแนวเดียวกันหมดคือไม่เหมือนจริง^{๑)} ไม่เหมือนธรรมชาติ แต่จะมีการดัดแปลงธรรมชาติ ตาม จินตนาการของศิลปิน เช่น ภาพของผู้ชายไม่ว่าจะเป็นพระเอกหรือสามัญชนหน้าจะเหมือนกัน แต่ แตกต่างกันตรงที่เครื่องแต่งกาย และท่าหนิบางอย่างเท่านั้น

^{๑)} วิทยุ พินคันเงิน แบบเรียนศิลปศึกษา ค.๑๑๖ หน้า ๔๔

^{๒)} พินชุนท์ จิตรกรรมไทย ฉบับที่ ๑๓๓ ปีที่ ๔ หน้า ๕

^{๓)} หวน พินชุนท์ เอกสารประกอบการเรียนวิชา Art ๒๐๑ หน้า ๓๔

๒. เขียนภาพเป็นแบบ ๒ มิติ Two Dimension เป็นการเขียนภาพที่จะคำนึงถึงเรื่องเส้น และสีเป็นสำคัญ โดยไม่มีการแรเงาหรือระยะใกล้ไกล มักเป็นการเขียนภาพแบบสีตัดเส้น อันเป็นหัวใจสำหรับการเขียนไทย

๓. ยึดศูนย์กลาง เป็นสำคัญโดยไม่คำนึงถึงส่วนลึก คือมักที่จะเขียนจุดสนใจของภาพเขียนก่อนให้เด่นเป็นพิเศษ โดยจะลดส่วนประกอบอื่น ๆ ตามท้องเรื่อง^๒ เช่นภาพพระราม เป็นจุดสนใจก็จะเขียนให้องค์ใหญ่ ๆ แม้จะไม่ได้สัดส่วนกับปราสาทก็ตาม

๔. เป็นภาพเขียนที่มีทัศนียภาพแบบตานกมอง (Bird's Eye View) เป็นภาพที่เขียนสนใจในเรื่องรายละเอียดคนนับว่าเขียนได้อย่างวิจิตรพิสดารทีเดียว ตำแหน่งต่าง ๆ ของภาพที่ปรากฏจะให้ความรู้สึกคล้าย ๆ กันว่าเป็นการมองเห็นจากที่สูง เหมือนกับนกมอง

๕. แสดงอารมณ์ของภาพด้วยเส้นขอบ ดังนั้นหน้าตาของภาพจิตรกรรมจะมีแบบเดียวกันหมด ไม่มีการเขียนภาพให้แสดงความรู้สึกตัวละครในหน้าและแววตา^๓ และจะแสดงความรู้สึกจิตใจเสียใจ ออกมาในการท่าทางแทน เช่น จะยกมือให้ออระหวน แสดงว่าเศร้าเหมือนกับการแสดงละคร

ลักษณะในจิตรกรรมไทยมีคุณลักษณะพิเศษแสดงออกให้เห็นเกี่ยวกับความเชื่อในความเป็นคติมีรูปแบบแสดงความเป็นเอกลักษณ์ และวิธีการสร้างสรรค์เป็นแบบอย่างของกันเองโดยแท้ จิตรกรรมไทยจึงนับเป็นงานศิลปะที่มีเหตุผล

จิตรกรรมไทยแบ่งออกได้ ๓ ประเภท ดังนี้

๑. จิตรกรรมทางลวดลาย ได้แก่ การเขียนลวดลาย ประดับตู้ ฉาก บึงตาและลวดลายเหล่านี้ส่วนมากจะเป็นลายรดน้ำ ตามกรรมวิธีเขียนลายรดน้ำ^๔

^๑ หวน พันธุ์พันธ์ เอกสารประกอบการเรียน Art ๒๐๑ หน้า ๓๘

^๒ ล.ก. หน้า ๓๕

^๓

ก.

^๔ วิทย์ วิเศกันเงิน แบบเรียนศิลปศึกษา ศ.๐๑๑๖ หน้า ๘๕

๒. จิตรกรรมประกอบในหนังสือ เป็นภาพประกอบในหนังสือ แต่ประทับไว้ส่วนหนึ่งของหน้ากระดาษหนังสือ ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นสิ่งตกแต่งให้หนังสืออ่านขึ้น และเป็นหลักฐานเกี่ยวกับทางศาสนา ตำราต่าง ๆ ตลอดจนหนังสือคัมภีร์และสมุดไทย

๓. จิตรกรรมฝาผนัง เป็นการเขียนระบายสีตามฝาผนังที่มีการทำลงบนโบสถ์ วิหาร หรือสถานที่ต่าง ๆ รวมถึงตามถ้ำ เรื่องราวที่เขียนในจิตรกรรมฝาผนังที่ได้พบเห็นจะเป็นเรื่องราวที่เขียนเกี่ยวกับทางศาสนา โดยสุกแล้วแต่ถ้าผู้เขียนจะมีความประสงค์จะเขียนไปในเรื่องอะไรโดยนัยแล้ว ความมุ่งหมายของจิตรกรรมจะมีวัตถุประสงค์เพื่อตกแต่งพื้นผนังให้แลดูสวยงาม เพื่อนำ ชักจูงให้ผู้คนเกิดความเลื่อมใสศรัทธาเขียน^๒ และจากการเขียนในโบสถ์หรือวิหารนับเป็นเหตุช่วยให้ภาพจิตรกรรมมีความรู้สึกสงสัยและลึกลับอย่างยิ่งด้วย ซึ่งจิตรกรรมฝาผนังนี้จะมีอยู่ด้วยกัน ๓ แบบ คือ^๓

ก. แบบสีฝุ่น (Tempera Painting)

ข. แบบปูนเปียก (Fresco Painting)

ค. แบบสีขี้ผึ้งผสมน้ำมัน (Encaustic Painting)

ก. วิธีเขียนแบบสีฝุ่น เป็นวิธีการที่ละเอียดและประณีตที่สุด เพราะการใช้สีฝุ่นจะต้องมีการเตรียมผนังให้สะอาดโดยขั้นตอนแรกของการทำจะต้องล้างผนังด้วยน้ำสบู่ขี้เหล็กคำ^๔ (Cassia, Siamea, Leguminosea) ซึ่งจะต้องลวกทิ้งเข้าเย็นตลอดระยะเวลา ๗ วัน เราจะรู้ว่าผนังพร้อมหรือไม่ที่จะลงสีหรือที่เรียกว่าไม่พร้อมเพราะผนังยังมีความเค็มอยู่ โดยเราจะทดสอบด้วยการใช้ขี้ผึ้ง ถ้าขี้ผึ้งกลายเป็นสีแดงก็ยังไม่ได้ หากใช้ได้แล้วจะต้องล้างผนังด้วยน้ำสะอาดอีก แล้วจึงทาปูนขาวผสมกับเม็คมะขาม (ที่คั่วหรือคั่วก่อน) หลังจากนั้นแล้วก็เริ่มเขียนภาพได้ สีที่ใช้ก็จะต้องผสมกับยางไม้ชนิดหนึ่ง คือยางมะขวิด ผนังแห่งสนิท ในวิธีนี้ภาพเขียนจะอยู่ได้

^๑ วิทยุ พินคันเงิน แบบเรียนศิลปศึกษา ค.๐๑๑๖ หน้า ๔๕

^๒ ขมพูนุท พงษ์ประยูร จิตรกรรมไทย หน้า ๕

^๓ สุวรรณ โสพิศ เอกสารประกอบการเรียน หน้า ๔๗

^๔ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ ศิลปชาวบ้าน หน้า ๑๓

นับเวลาร้อย ๆ ปี แต่ถ้านั่งมีความเบียดกัน ภาพที่เขียนไว้ก็จะค่อย ๆ เสื่อมสูญไป เหตุนี้จึงทำให้จิตรกรรมฝาผนังของไทย ไม่ค่อยเหลืออยู่ให้เห็นนัก และยิ่งประเทศไทยเป็นประเทศที่อยู่ในความชื้นค้ำย จึงไม่ค่อยมีให้เห็นนัก

ท. วิธีเขียนด้วยปูนเปียก เป็นแบบที่ชาวไทยรับมาจากชาวจีน เห็นได้จากภาพที่เขียนไว้บนฝาผนังคูหาในองค์พระปรางค์วัดราชนิมณะ วิธีการเขียนภาพปูนเปียกเหมาะสำหรับเขียนภาพใหญ่ เพราะต้องเขียนสัลายบนผนังที่ฉาบด้วยปูนและทราย เมื่อแห้งแล้วจะเขียนไม่ได้จึงทำให้ไม่เหมาะแก่จิตรกรรมไทย เพราะจิตรกรรมไทยมีลวดลายมาก

ค. วิธีเขียนแบบขี้ผึ้งผสมน้ำมัน คือการเอาน้ำมันสนเข้าผสมกับสีสำหรับทาฝาผนัง ที่จะใช้เป็นพื้นสำหรับเขียนภาพ วิธีนี้ไม่เป็นที่รู้จักในสมัยโบราณ^๓

จากวิธีทั้ง ๓ ที่คนไทยนิยมเขียนคือ วิธีเขียนแบบสีฝุ่น เพราะสาเหตุว่าคนไทยจะเขียนภาพที่มีความละเอียดและประณีตขนาดเล็ก ๆ

๔.๔ ความมุ่งหมายของจิตรกรรมไทย^๔

๑ เพื่อตกแต่งของอาคารสถานนั้น ๆ ให้สวยงาม และแก้ไขข้อบกพร่องเกี่ยวกับบริเวณว่างภายในอาคารนั้น ๆ

๒ เพื่อน้อมนำจักรงให้ผู้คนได้เห็นเกิดความเลื่อมใส และซาบซึ้งในรสพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ายิ่งขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากจิตรกรรมไทยส่วนมากจะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ

๓ ทำให้ผู้ที่เข้าไปในโบสถ์วิหาร เกิดความรู้สึกสงบ

^๑ ประยูร อุลุชาฎะ สังคมไทยกับจิตรกรรมฝาผนัง หน้า ๒

^๒ สุวรรณ โสภค เอกสารประกอบการเรียน หน้า ๔๓

^๓ ประยูร สังคมไทยกับจิตรกรรมฝาผนัง หน้า ๓

^๔ หวน พินิจพันธ์ เอกสารประกอบการเรียนวิชา Art ๒๐๑ หน้า ๓๔

ประโยชน์ของจิตรกรรมไทย

ก. เพื่อเป็นรูปแบบอันมีคุณสมบัติที่นำมาใช้ถ่ายทอดให้ปรากฏเป็นรูปธรรม จากลำดับและ
การจัดระเบียบของประสบการณ์

ข. งานจิตรกรรมในฐานะเป็นรูปธรรมสามารถชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมแก่
คนได้โดยทั่วไป

ค. เป็นตำนานอันเชื่อถือได้ ที่จารึกเรื่องราวอันเป็นจริงเกี่ยวกับจารีตประเพณี และ
ระเบียบแบบแผนที่เป็นอยู่ในอดีต

ง. ทำให้ทราบถึงการแต่งกายในสมัยโบราณว่ามีลักษณะอย่างไร

จ. ให้ประโยชน์เกี่ยวกับเรื่องราวมงคลประวัติและ ชาคคและความจริงในประวัติศาสตร์^๒

๔.๕ จิตรกรรมสุโขทัย

เท่าที่ค้นพบในปัจจุบันมีเหลือเพียง ๓ แห่ง

ก. ภาพสลักลายเส้นหินชนวนในอุโมงค์วัดศรีชุม (ดูภาพหน้า ๘๕)

ข. จิตรกรรมฝาผนัง ในพระเจดีย์วัดเจ็ดแถว อำเภอศรีสัชนาลัย สุโขทัย

ค. ภาพสลักลายเส้นบนพระพุทธรูปบาทโหละ (สำริด)

งานจิตรกรรมสุโขทัย ที่พบล้วนเป็นจิตรกรรมฝาผนัง หรือที่เรียกว่า ทัศนจิตรกรรม^๓
เป็นกรรมวิธีเขียนสีฝุ่นผสมกาวบนผนัง นิยมที่จะเขียนประดับตามฝาผนัง โบสถ์ วิหาร และภายใน
ซุ้มพระพุทธรูปที่ประดับตามสถาปัตยกรรม ซึ่งตามความเป็นจริงแล้วภาพจิตรกรรมของสุโขทัยคงต้องมี
มากกว่าที่พบ แต่ได้สูญสลายไปเพราะกาลเวลา และ สภาพภูมิอากาศของประเทศไทยเราเอง

ก. ภาพสลักลายเส้นบนหินชนวนในอุโมงค์วัดศรีชุม ภาพสลักลายเส้นนี้เรียกกันอีก
อย่างหนึ่งว่า " ภาพแกะสลักลายเผา " ภาพเขียนที่พบเป็นพระพุทธรูปนี้ " ยิงราย แต่อยู่ในสภาพ

^๑มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาชิราช ไทยศึกษา: อารยธรรม หน้า ๓๐๒

^๒ชมพูนุท พงษ์ประยูร จิตรกรรมไทย หน้า ๔

^๓สงวน รอดบุญ พุทธศิลป์สุโขทัย หน้า ๑๖๔

^๔ชวน พิณชูพันธ์ เอกสารประกอบการเรียนวิชา Art ๒๐๑ หน้า ๓๕

ที่เลื่อนลางมาก การระบายสีเป็นสีเอกรงค์ ทำไว้บนเพดานของอุโมงค์วัดศรีชุม เขียนเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ และเรื่องชาดกต่าง ๆ ลักษณะของภาพคล้ายคลึงกับภาพของอินเดียมาก ข้อนี้เราอาจจะได้แง่คิดว่าอาจทำโดยพระภิกษุชาวลังกา ผู้มาสอนศาสนาลัทธิมหายานแก่ชาวไทยที่สุโขทัย เมื่อครั้งกระนั้นก็ได้ โดยมีการช่วยเหลือจากช่างไทย แต่อย่างไรก็ตามภาพสลักลายเส้นดังกล่าวก็ถือเป็นศิลปะที่น่าสนใจของไทยที่เป็นต้นเค้าในจิตรกรรมฝาผนังของไทยอีกด้วย ภาพเขียนในวัดศรีชุมเหลืออยู่เพียงเล็กน้อยทางด้านทิศใต้ มีเนื้อที่ประมาณ ๒๐ X ๕๐ เซนติเมตรเท่านั้น

ข. จิตรกรรมฝาผนังในพระเจดีย์วัดเจดีย์เจ๊กแถว อำเภอสรีสัชนาลัย สุโขทัย เป็นภาพจิตรกรรมที่เขียนเป็นสีเอกรงค์เช่นกัน สันนิษฐานว่าคงวาดขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ภาพเขียนจะอยู่ในเจดีย์รายแบบมณฑลพายศเจดีย์ ภายในนอกจากจะมีพระพุทธรูปปั้นปางลีลาองค์ใหญ่แล้ว บนผนังทางด้านขวามือจะปรากฏภาพเขียนเป็นพระพุทธรูปนั่งเรียงลำดับกันเป็นชั้น ๆ เติมผนังระหว่างพระพุทธรูปมีเทวคานั่งคั่นอยู่เบื้องหลัง สีที่ใช้ระบายพระพุทธรูปมีสีเขียว แดง และ ดำ มีการตกแต่งเส้นเน้นความรู้สึกหนักเบาอย่างอ่อนช้อยงดงาม เป็นงานที่มีลักษณะเหมือนประติมากรรม และภาพเขียนเหล่านี้ทางกรมศิลปากรได้คัดลอกไว้แล้วหลายรูปเท่าที่สามารถจะทำได้ การวาดภาพเริ่มที่จะมีลักษณะ เป็นของสุโขทัย แม้จะมีลัทธิทางอินเดียปนอยู่บ้างก็ตาม การจัดองค์ประกอบของภาพมีลักษณะซ้ำ ๆ กัน การระบายสีเป็นแบบสีแบน ไม่มีการใช้แสงเงา แต่แสดงความรู้สึกของเส้นด้วยสีคำทำให้ดูแล้วเกิดความรู้สึกเป็นภาพคล้าย ๓ มิติ พุทธลักษณะของภาพ พระพักตร์เป็นรูปไข่ พระพระพาทากว้าง พระอุระสง่างาม เส้นรอบนอกอ่อนช้อย โดยเฉพาะที่แขนขวา (ดูภาพหน้า ๕๓)

ค. ภาพสลักลายเส้นบนพระพุทธรูปบาทโลหะ (สำริด) รอยพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย ดูเหมือนว่าจะมีคติในการสร้าง ตั้งแต่รัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไท มีทั้งแบบแกะลายเส้นบนแผ่น

^๑ น.ณ. ปากน้ำ ศิลปะของพระพุทธรูป หน้า ๑๓

^๒ สงวน รอคบุญ พุทธศิลป์สุโขทัย หน้า ๑๖๕

^๓ น.ณ. ปากน้ำ ศิลปะของพระพุทธรูป หน้า ๑๔

^๔ สงวน รอคบุญ พุทธศิลป์สุโขทัย หน้า ๑๖๖

ศิลา ซึ่งมีอยู่หลายค้วยกันดังที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๔ ว่า "... เขาอันนี้สมณภูมบรรพต...
ในลังกาทวีปพื้นมาประคิฐฐานไว้เหนือเขาอันนี้ แล้วให้คนทั้งหลายได้เห็นรอยฝ่าตีนพระพุทธเจ้า
เรานี้มีลายอันไคร้อยแปดสีสอง ในฝูงเทพคาและ... ทั้งหลายได้ไหว้นบุญชา..." และในศิลา-
จารึกนครชุม (หลักที่ ๓) กล่าวไว้ว่า "...อันหนึ่งประคิฐฐานไว้ในเมืองศรีสัชนาลัย เหนือจอม
เขา...อันหนึ่งประคิฐฐานไว้ในเมืองสุโขทัย เหนือจอมเขาสมณภูม อันหนึ่งประคิฐฐานไว้ในเมื
เมืองบางพาน เหนือเขาจอมทอง อันหนึ่งประคิฐฐานไว้เหนือจอมเขาที่ปากพระบาง (เขากบ
นครสวรรค์) ... " (ดูภาพหน้า ๕๖)

รอยพระพุทธบาทต่าง ๆ มีดังนี้

- รอยพระพุทธบาทสำริด (ชำรุด) ได้มาจากวัดเสด็จ จังหวัดกำแพงเพชร มีภาพแกะสลักลายเส้นเป็นรูปพระพุทธลีลาเรียงรายอยู่ที่ขอบ
- รอยพระพุทธบาทที่ " วัดกระทั่งทองกลาง " จังหวัดสุโขทัย มีรอยจารึกว่าสร้างในปี พ.ศ. ๑๕๐๓ สมัยรัชกาลพระมหาธรรมราชาธิไท
- รอยพระพุทธบาทศิลาจาก " วัดเขานางทอง " เมืองบางพานจังหวัดกำแพงเพชร จะเห็นได้ว่างานทางค้ำจันจิตรกรรมของสุโขทัย มีเหลือไว้ให้เห็นเป็นหลักฐานน้อยมาก ซึ่งยากแก่การที่จะสรุปได้ว่างค้งามมากน้อยเพียงใดเพียงแต่ได้สันนิษฐานกันเท่านั้น และข้อมูลก็มีไม่มากเท่างานค้ำจันประติมากรรมและสถาปัตยกรรม

^๑ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑ จารึกสุโขทัย หน้า ๑๑๕

^๒ล.ภ. หน้า ๔๔

^๓สงวน รอดบุญ พุทธศิลป์สุโขทัย หน้า ๑๓๐ - ๑๓๑

ภาพที่ 24 รอยพระพุทธรูปสำริด จากวัดเสด็จ จังหวัดกำแพงเพชร ปลายพุทธศตวรรษที่ 19

ที่มา : ชมพูนุท พงษ์ประยูร จิตรกรรมไทย หน้า 4

ภาพที่ 25 ผลขาด (ภาพสลักลายเส้นบนหินชะนวนในวัดคูเมืองศรีชุม)

พระโศภิตีเกิดในสกุลพศาคาเวียน 500 ไปกลางกมล

ห้ามยริวารมิให้กินผลไม้เป็นพิษ

ที่มา : ชมพูนุท พงษ์ประยูร จิตรกรรมไทย หน้า 5

ภาพที่ 26 พระพุทธรูปสำริด จำลองลายเส้นพระอศิตพุทธเจ้าปางลีลา
ที่มา : ชมพูนุท พงษ์ประยูร จิตรกรรมไทย หน้า 6

ภาพที่ 27 พระพุทธรูปปางมารวิชัย (บน) และปางสมาธิ (ล่าง) มีเทวดา
จิตรกรรมในฝาผนังในพระเจดีย์เจ็ดแถว อำเภอศรีษะนาถาย จังหวัดสุโขทัย
ที่มา : ชมพูนุท พงษ์ประยูร จิตรกรรมไทย หน้า 3

บทสรุป

แม้ว่าประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัยจะยังคงมีปัญหาต่าง ๆ ที่ยังคงต้องการหลักฐานมาตรวจ
สอบข้อเท็จจริง แต่โบราณสถานโบราณวัตถุและ ศิลปวัตถุที่ปรากฏอยู่แสดงให้เห็นว่าอาณาจักรสุโขทัย
เจริญรุ่งเรืองด้วยศิลปวัฒนธรรมสูงส่งมาแล้วในอดีต

ศิลปสมัยสุโขทัยเริ่มตั้งแต่เมื่อ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ประกาศตั้งกรุงสุโขทัยเป็นอิสระแก่
ขอมเมื่อราว พ.ศ. ๑๘๐๐ ศิลปสมัยสุโขทัยได้ชื่อว่าเป็นยุคทองทางด้านงานประติมากรรมไทย
อันหมายถึงประติมากรรมเนื่องในพุทธศาสนา คือพระพุทธรูป ปฏิมากรรมสุโขทัยแสดงความเป็น
ไทยแท้มากกว่าสมัยใด ๆ ทั้งนี้รวมความถึงความสามารถเป็นพิเศษของศิลปินสุโขทัยที่ช่วยให้
ประติมากรรมทางพระพุทธรูปเจริญถึงขั้นสูงสุดซึ่งถือเป็นแบบอย่างอันเป็นมาตรฐาน จนอาจกล่าว
ได้ว่าไม่มี ोलของการสร้างพระพุทธรูปสมัยใดในสุวรรณภูมิจะมีความรุ่งโรจน์เข้าถึงแก่นของพระ
พุทธศาสนาเท่ากับสมัยสุโขทัย ศิลปกรรมสุโขทัยยังได้ส่งอิทธิพลให้แก่ศิลปะแบบอื่น ๆ ในประเทศ
ไทยอีกด้วยเช่น พระพุทธรูปในภาคเหนือของประเทศ สมัยอยุธยา

ศิลปินสุโขทัยนิยมสร้างพระพุทธรูปทั้ง ๔ อริยาบถ คือ นั่ง นอน ยืน เดิน ที่เด่นเป็นพิเศษ
ก็คือไม่ว่าจะเป็นพระพุทธรูป หล่อ หรือ สลัก แม้แต่พระพิมพ์จะนิยมทำเป็นพระพุทธรูปปางลีลาเสีย
เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งพระพุทธรูปปางลีลาไม่รู้จักกันเลยใน กัมพูชา มอญ หรือ พม่า และที่สำคัญกว่า
นั้นก็คือ พระพุทธรูปปางลีลาของศิลปินสุโขทัยนั้นเป็นพระพุทธรูปที่มีลักษณะงดงามที่สุดไม่แพ้ประติมา
กรรมชิ้นเอกอื่น ๆ ในโลก

นักโบราณคดีและนักประวัติศาสตร์ได้จัดแบ่งพระพุทธรูปแบบสุโขทัย ตามลักษณะและระยะเวลา
เวลาออกได้เป็น ๔ หมวด คือ

^๑ วิไลเลขา ถาวรขนสาร และคณะ พื้นฐานวัฒนธรรมไทย หน้า ๕๗๐

^๒ วิทย์ พิมพ์เงิน ศิลปกรรมและการช่างของไทย หน้า ๑๗

^๓ เขียน ยิ้มศิริ พุทธศาสน์ หน้า ๕๗

^๔ ยอร์ช เบเคส์ ตำนานพระพิมพ์ หน้า ๑๑

๑. หมวดวัดตระกวน หมวดนี้เป็นพระพุทธรูปแบบสุโขทัยที่มีศิลปะแบบเตี้ยงแสนเข้ามาปนอยู่มาก บางองค์มีชายสังฆาฏี หรือจีวรสั้น พนชนลาภุคแคบ แต่พระองค์และฐานมักเป็นแบบสุโขทัยที่เรียกว่าตมวัดตระกวนนั้นเพราะได้พบพระพุทธรูปแบบนี้ครั้งแรกที่วัดตระกวน

๒. หมวดใหญ่หรือหมวดทั่วไป เป็นลักษณะของศิลปะสุโขทัยโดยเฉพาะมีลักษณะคือ พระรัศมีเป็นเปลว พระอังสาใหญ่ ขมวดพระเกศาเล็ก พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโก่ง พระโอษฐ์ยิ้มเล็กน้อย บนพระองค์เล็ก นิ้วพระหัตถ์เหมือนคนธรรมดา ชายจีวรยาวลงมาถึงพระนาภีปลายเป็นลายเขียนตะขอย นิยมทำปางมารวิชัย ประทับนั่งขัดสมาธิราบเป็นหน้ากระดานเกลี้ยง

๓. หมวดกำแพงเพชร มีลักษณะเหมือนหมวดทั่วไป ต่างกันตรงพระพักตร์ หมวดกำแพงเพชรมักจะทำพระพักตร์ค่อนข้างกว้าง และพระหูเฉียง

๔. หมวดพระพุทธรูปชินราช พระพักตร์ค่อนข้างกลม พระองค์ค่อนข้างอวบอ้วน นิ้วพระหัตถ์ทั้ง ๔ มีปลายเสมอกัน เปลวบนพระยอดเกตุมาลาค่อนข้างสูงกว่าหมวดใหญ่ *

การสร้างพระพุทธรูปแบบสุโขทัยในระยะแรกนั้น แสดงให้เห็นถึงการรับอิทธิพลจากแบบพระพุทธรูปของสกุลอื่น ๆ ด้วยกันเช่น สกลเชียงแสน ที่น่าสังเกตก็คือถึงแม้ไทยจะรับศาสนาลัทธิเดรวาหนิกายลังกาวงศ์ก็ตาม ซึ่งทำให้อิทธิพลของศิลปะลังกามีต่อศิลปะสุโขทัยบ้างแต่เป็นพิเศษทางด้านสถาปัตยกรรมมากกว่าด้านประติมากรรม

การสร้างพระพุทธรูปของศิลปะสุโขทัย ศิลปินมักสร้างตามอุดมคติ และศรัทธาเชื่อมั่นในพระธรรมของพระองค์เป็นลักษณะแบบไทยโดยเฉพาะ กล่าวคือศิลปินได้สร้างลักษณะพิเศษโดยเฉพาะของชนชาติไทยไว้ในงานประติมากรรมของตนเอง การแสดงออกของพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยแสดงถึงการตรัสรู้ และความหลุดพ้นไปจากโลกนี้ สี่พระพักตร์ของพระพุทธรูปสุโขทัยจึงแสดงความรู้สึกซึ่งอย่างน่าพิศวง และส่วนลึกของพระพุทธรูปสุโขทัยให้ความรู้สึกน่าเลื่อมใสที่สุด การสร้างพระพุทธรูปขึ้นแทนองค์พระพุทธรูปเจ้านั้นมีใจของง่ายเพียงแต่คุณสมมติในด้านความงามอย่างเดียวหาเป็นการ

* ปางมารวิชัย สร้างเพื่อเป็นอนุสรณ์ แสดงพุทธประวัติ เมื่อจะทรงบรรลुพระสัมมาสัมพุทธเจ้า *

หมวดนี้สันนิษฐานว่าเริ่มสร้างเมื่อครั้งสมัยพระเจ้าลิไท หรือหลังจากนั้น

เพียงพอไม่เพราะว่าในขณะที่เดียวกัน รูปที่สร้างขึ้นตามอุดมคตินั้นจะต้องถ่ายทอดให้ความรู้สึกซึ่งถึงแก่นสารแห่งพระพุทธองค์ ย่อมเป็นความจริงที่แน่นอนว่า พระธรรมของพระพุทธองค์นั่นเองที่คลี่บันดาลใจให้เกิดปณิคิดสร้างพระพุทธรูปขึ้น

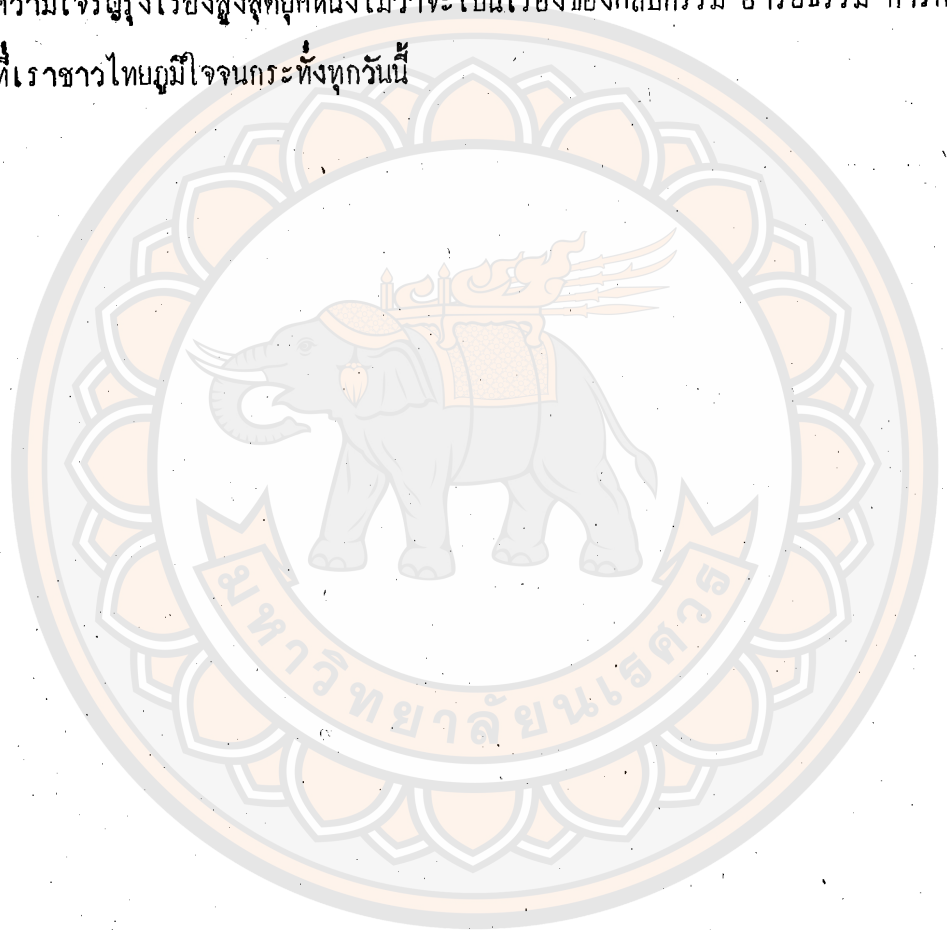
ปฏิกายกรรมสุโขทัยส่วนใหญ่หล่อด้วยสำริด ที่สลักศิลา ก็มีบ้างแต่เป็นจำนวนน้อย ประติมากรรมที่ทำด้วยศิลาที่มีก็เป็นพวกเครื่องปูบันที่ใช้ประดับอาคารเป็นจำนวนมาก รูปมนุษย์ รูปสัตว์ และรูปจากชาดก และปั้นเป็นพระพุทธรูปก็มี ซึ่งได้รับการยกย่องว่าสวยงามอย่างยิ่ง คือพระพุทธรูปลีลาปูนปั้นในชุมชนมณฑลวิเศษที่ทุ่งทองกลางนอกเมืองเก่าสุโขทัย เป็นรูปพระพุทธองค์กำลังเสด็จจากคาวคิงส์ เสด็จดำเนินด้วยทิพยลีลาทรวดทรงของพระพุทธรูปแบบอุดมคตินี้ดูมีชีวิตจิตใจ เมื่อได้เห็นพระพุทธรูปองค์นี้แล้วย่อมจะเกิดความรู้สึกที่สนใจอย่างลึกซึ้งและคงทนอยู่ตลอดกาล นอกจากนี้ยังมีพระพิมพ์ที่มีทั้งทำด้วยดินเผาและโลหะ ที่มีชื่อเสียงคือพระกำแพงเขย่ง ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางลีลาเช่นกัน การหล่อเทวรูปสัมฤทธิ์ในศาสนาพราหมณ์ ที่รู้จักกันแพร่หลาย รูปพระอิศวร พระอุมา พระนารายณ์ พระพรหม และพระหริหระ

สถาปัตยกรรมสมัยสุโขทัยที่ยังปรากฏหลักฐานอยู่คือ โบสถ์ วิหาร แต่ทั่วไปวิหารสุโขทัยมักสร้างใหญ่กว่าโบสถ์ ผนังก็มักเจาะเป็นช่องลูกกรงเล็ก ๆ ผนังหน้าต่าง สถาปัตยกรรมในสมัยสุโขทัยมีทั้งในพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ ซึ่งแบ่งออกได้ ๓ รูปแบบของเจดีย์ คือ

๑. เจดีย์แบบสุโขทัยแท้ ทำฐานเป็น ๔ เหลี่ยม ๓ ชั้น ตั้งซ้อนกันขึ้นไปแล้วถึงองค์เจดีย์เหลี่ยมย่อมุม ยอดเป็นทรงพุ่มข้าวบิณฑ์หรือคอกบัวตูม
๒. เจดีย์ทรงกลมแบบลังกา เช่น ที่วัดช้างล้อม เป็นเจดีย์ที่ได้รับอิทธิพลจากลังกา
๓. เจดีย์แบบศรีวิชัย เช่น บรรดาเจดีย์ในวัดเจดีย์เจ็ดแถว มักทำเป็นชั้น ๔ ทิศ

จิตรกรรมสุโขทัยที่หลงเหลืออยู่มีน้อยมาก ปรากฏให้เห็นในปัจจุบันเช่น จิตรกรรมฝาผนังในวัดเจดีย์วัดเจ็ดแถว อาภรณ์ศรีรัตนาลัย สุโขทัย เป็นภาพที่เรียงกันเป็นแถวและซ้อนกันเป็นชั้นสีส่วนใหญ่เป็นสีคำและสีแดง แสดงให้เห็นว่าจิตรกรรมสุโขทัยเจริญขั้นสูงสุดด้วย จิตรกรรมอีกแห่งก็คือภาพจำหลักลายเส้นบนแผ่นหินชนวน ในอุโมงค์วัดศรีชุม จังหวัดสุโขทัยเป็นภาพพุทธประวัติ และชาดกซึ่งมีลักษณะคล้ายกับภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ลังกามากและ รอยพระพุทธบาทสลักลายเส้น

ศิลปกรรมสุโขทัยมิได้หายไปพร้อมกับความเสื่อมของอาณาจักร แต่ได้มีการถ่ายทอดคุณลักษณะต่าง ๆ ของศิลปกรรมสุโขทัย ในยุคต่อมาคือ อโยธยา จนตลอดมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งจากศิลปกรรมทำให้เราทราบได้ว่าศิลปกรรมสมัยสุโขทัยเป็นศิลปกรรมที่มีเอกลักษณ์ความงามอันโดดเด่นและจากหลักฐานที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไปว่าสุโขทัยเป็นยุคที่มีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุดยุคหนึ่งไม่ว่าจะเป็นเรื่องของศิลปกรรม อารยธรรม การค้า และอื่น ๆ ที่เราชาวไทยภูมิใจจนกระทั่งทุกวันนี้

บรรณานุกรม

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย อนุสารองค์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๖

มกราคม ๒๕๒๑

กริติ บุญเจือ ปรัชญาสำหรับผู้เริ่มเรียน ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๑๘ , ๕๑ หน้า

เขียน ยิ้มศิริ พจนานุกรม มหาวิทยาลัยศิลปากร ๒๕๑๘ , ๑๓๓ หน้า

จิรา จงกต พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ๒๕๑๐ , ๖๘ หน้า

ชมพูนุท สิงห์ประยูร จิตรกรรมไทย กรมศิลปากร ๒๕๑๓ , ๒๕ หน้า

ชุมศรี คิวะคัยานนท์ สถาปัตยกรรมไทยพื้นฐานสำหรับช่างเทคนิค สีสองกิจพิศาล ม.ป.ท. , ๑๕๘ หน้า

คำรณราชานุภาพ , สมเด็จพระกระษัตริย์ หนังสืออ่านประกอบพื้นฐานอารยธรรมไทย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๑๖ , ๑๕๔ หน้า

คำรณราชานุภาพ , สมเด็จพระกระษัตริย์ เที่ยวเมืองพระร่วง ศิลปบรรณาการ ๒๕๐๘ , ๗๕๖ หน้า

ศรี อมาตยกุล น้ำเที่ยวเมืองสุโขทัย แพร่พิทยา ๒๕๑๓ , ๔๕๘ หน้า

ศรี อมาตยกุล เมืองทองของไทย แพร่พิทยา ๒๕๑๒ , ๖๘๓ หน้า

ถนอม อานามวัฒน์ ประวัติศาสตร์ไทยยุคก่อนประวัติศาสตร์ - ลีโนอยุธยา ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์ , ๒๕๑๘ , ๓๓๒ หน้า

แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี ปีที่ ๓ เล่มที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๒๖

ทวี นันทขว้าง เอกสารนิเทศการศึกษา กรมฝึกหัดครู ๒๕๑๘ , ๑๒๓ หน้า

น.ฉ. ปากน้ำ ศิลปะของพระพุทธรูป โอเคียนส์โตร ๒๕๑๕ , ๓๘๓ หน้า

นิคม มุสิกคามะ แผ่นดินไทยในอดีต แพร่พิทยา ๒๕๑๕ , ๓๐๕ หน้า

บริบาลบุรี, หลวง เรื่องพระพุทธรูปปางต่าง ๆ พระตำหนักจิตรคารโอรุาน ๒๕๐๐ , ๑๓๓ หน้า

บริหารเทพธานี , พระ ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาติไทยตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์ ประจักษ์-วิทยา ๒๕๑๑ , ๒๒๘ หน้า

ประยูร อุลุชาฎะ สังคมไทยกับจิตรกรรมฝาผนัง สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

๒๕๒๕ , ๕๕ หน้า

พระธรรมโกศาจารย์ อนุจาโรเดระ ตำนานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ สถาบันส่งเสริมพุทธศาสนา

๒๕๑๘ , ๕๘๘ หน้า

พิชฎาภ ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑๓๓ วันที่ ๑๑ - ๑๕ สิงหาคม ๒๕๒๖

พร้อม สุทัศน์ ณ อยุธยา พระพุทธรูปลำดับตามสมัยของสกุลศิลปะก่อนทวารวดี, กู่ทอง, ลพบุรี,

สุโขทัย, เชียงแสนอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ ไม่ปรากฏแหล่งพิมพ์ ๒๕๑๒

พิทักษ์ สายัณห์ หลักการเขียนลายไทย เกษมบรรณกิจ ๒๕๑๓ , ๗๕ หน้า

พิริยะ ไกรฤกษ์ แบบศิลปะในประเทศไทย กรมศิลปากร ๒๕๒๐ , ๒๒๐ หน้า

มะลิ โกลสันเทียะ นำชมโบราณวัตถุสถานในจังหวัดสุโขทัย กรมศิลปากร ๒๕๑๒ , ๔๘ หน้า

โมทยากร ประวัติศาสตร์กรุงสุโขทัย พิศยาการ ๒๕๑๖ , ๔๑๖ หน้า

ยอร์ช เชเคส์ ศิลปะไทยสมัยสุโขทัย คุรุสภา ๒๕๐๗ , ๓๔๐ หน้า

รัฐ จันทระ ประวัติศาสตร์ บพิธการพิมพ์ ๒๕๒๕ , ๑๒๓ หน้า

รัศมี รัตนศิริ พระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ ในประเทศไทย ไม่ปรากฏแหล่งที่พิมพ์ ๒๕๐๖

วารสารเมืองโบราณ บริษัทเมืองโบราณจำกัด ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๓ เมษายน - มิถุนายน ๒๕๒๑

วารสารเมืองโบราณ บริษัทเมืองโบราณจำกัด ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ ตุลาคม - พฤศจิกายน ๒๕๒๑

วารสารเมืองโบราณ บริษัทเมืองโบราณจำกัด ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม - กันยายน ๒๕๒๒

วิทย์ พินคันเงิน แบบเรียนศิลปศึกษา ศ.๑๑๑๖ ความรู้เกี่ยวกับศิลปะไทยวัฒนาพานิช ๒๕๒๐ ,

๑๑๓ หน้า

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ ห้านาทีกับศิลปะไทย พิศเนต ๒๕๒๒ , ๒๘๗ หน้า

วิรัตน์ พิชญ์ไพบูลย์ แบบเรียนศิลปศึกษา ศ.๑๑๑๖ ความรู้เกี่ยวกับศิลปะไทยวัฒนาพานิช ๒๕๒๐ ,

๑๘๖ หน้า

สาวน รอดบุญ พุทธศิลป์สุโขทัย อักษรสมัย ๒๕๒๑ , ๑๘๐ หน้า

สาวน รอดบุญ ศิลปะกับมนุษย์ พิมพ์ที่กรมศาสนา ๒๕๑๘ , ๒๘๒ หน้า

สังศักดิ์ สายปัญญา เรื่องราวจากแผ่นดินไทย มงคลการพิมพ์ ๒๕๐๗ , ๑๐๐๗ หน้า

สิริวัฒน์ คำวันสา อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์ อักษรเจริญทัศน์ ๒๕๒๒ , ๑๕๒

หน้า

สุเชษฐ สมิตินันท์ ประวัติศาสตร์ศิลป์ กรุงเทพมหานครพิมพ์ ๒๕๑๕ , ๕๓ หน้า

สุโขทัยธรรมศิริราช, มหาวิทยาลัย ไทยศึกษา: อารยธรรม ยูไนเต็ดโปรกักดัน ๒๕๒๕ , ๓๒๘

หน้า

เสนอ นิลเคต หนังสืออ่านประกอบคำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทยธรรมศาสตร์ ๒๕๑๖ ,

๗๕ หน้า

สุภัทรจิต ติศกุล, ม.จ. ศิลป์ในประเทศไทย อมรินทร์การพิมพ์ ๒๕๒๔ , ๑๒๕ หน้า

สนั่น เมืองวงษ์ ประวัติศาสตร์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ - สุโขทัย สงขลา ๒๕๒๐ , ๘๕ หน้า

ศิลปากร, กรม ศิลป์และประวัติศาสตร์สุโขทัย พระนคร ๒๕๑๕ , ๒๘๓ หน้า

ศิลปากร, กรม คำบรรยายสัมมนาโบราณคดีสมัยสุโขทัย ๒๕๐๓. พระนคร ๒๕๐๓, ๓๐๓ หน้า

ศิลปากร, กรม ศิลป์และโบราณคดีในประเทศไทย กรุงเทพมหานคร ๒๕๑๗ , ๒๘๖ หน้า

ศิลป์ พีระศรี ศิลป์สมัยสุโขทัย ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๒๒ , ๒๘๗ หน้า

ศิลป์ พีระศรี ศิลป์สงเคราะห์ บรรณาการ ๒๕๑๕ , ๒๓๕ หน้า

ศิลป์ พีระศรี ประวัติศาสตร์และแบบอย่างศิลป์โดยสังเขป กรุงเทพมหานคร ๒๕๑๒ , ๑๗๓ หน้า

ศิลปวัฒนธรรม ฉบับที่ ๑๓ ปีที่ ๒ ๒๕๒๓

ศรีนครินทร์วิโรฒ พิชญ์โลก, มหาวิทยาลัย รายงานผลการสัมมนาการเมืองและสภาพสังคมสุโขทัย

พิมพ์ ๒๕๒๑ , ๕๔๖ หน้า

ศึกษาธิการ, กระทรวง จันทระเกษม ฉบับที่ ๑๓๘ กันยายน-ตุลาคม ๒๕๒๐

ศึกษาธิการ, กระทรวง ศิลป์และประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย กรมศาสนา ๒๕๑๕ , ๔๐ หน้า

หวน พิณรุฑันฑ์ คำบรรยายประกอบการเรียนวิชา (Art 201 Art Appreciation

เอกสารการพิมพ์ ๒๕๑๑ , ๑๐๒ หน้า

หวน พิณรุฑันฑ์ เอกสารประกอบการสอนวิชาศิลป์ ๑๐๑: ศิลปะกับมนุษย์ เอกสารการพิมพ์

๒๕๒๐ , ๑๐๐ หน้า

หอย จำปาเทค ความงามซึ่งในศิลป์ เอกสารการพิมพ์ ๒๕๑๕ , ๕๕ หน้า

อารี สุทธิพันธ์ ศิลปะกับมนุษย์ ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๑๕ , ๑๕๕ หน้า